756709

NB. A Gyümölcs fákrul, kivált az Alma fákrul, a mellyekre leg inkább vágynak a Nyúlak, Rókatajjal kell az allyokat körül meg kenni: igy a Nyúlak nem eshetnek meg. mert a szagát meg-érezvén el kerülik, azt gondolván, hogy a Róka feltsik, a mellyet a Nyúlak leg nagyobb ellenségek. A Róka Hajjat kell egy ágra tenni ——

II. A Nyúlós Bort az erdőfald. 9. v. 10. ahol Hordóba eresszen egy tojásnyi nagyságú Jeget. apróra nem kell törni, hanem az hajában be-fér. H. J. 807. 63.

III. Az ecetesedni kezdő v. meg-ecetesedett borba eresszen, elébb jól meg-szárzott, azutan lisztté tört Borsót minden Akóba egy jó kis heggyel. az égetséges bor meg-őrzi az ecetestől, azt ecetre helyre hozza, sőt az illyen borból olyan, mesterséggel sem lehet ecetet tsinálni H. J. 807. 63. 64.

IV. Javaslom, hogy a kis nyúlt Gyümölcs fa elvesztegyen, tegyen alá egy Sejtelmet, ez a tüdőjét megába hívja. v. Ganéj ból tsinált füstöt a Kertbe, hogy a fákra menjen. a bogyót meg melegíti H. J. 807. 64.

Petri Jósl
Bálványosiai
Ao 1801
d. 18a Octobris

Tzukkor Surrogatum

Végy, a' mennyit tetszik, annyi
szőnt Mézet, egy annyi forra
Vizet hozzá, és egy annyi annyi
tészt kéz Lább hólt Sienet da
válva. Ezeket öszve keverve
főzd egy óráig, akkor Flanell
Szatskon szűrd meg, és azután
főzd mind addig, míg meg nem
sürüdik. midőn a hólt Sien, a
Mézzel keverten fung az edénynek
mind az ízelekb, mind az alatsó
rész Tzukkor hélyet tehet be fedni
Hólt Sienneel együtt a Fa vés
Földi Bodza Termésből is Fejér
bőlis lehet igen jó vizet, és
egésségy Pálinkát főzni, a' mely
a' bőr betegségeket is meg gyó-
gyitja. Lehet belé bor Seprőt
is tölteni, hogy, hamarabb ta-
nuljon, mert ízt is ad neki
Lásd a Hasznos Tudnivalókban
1812. 17. 128. Lap

A' JÓ

GAZDA-EMBER,

VAGY-IS

OLLY HASZNOS

KÖNYVETSKE,

mellyben

A' ſzorgalmatos, és gondos Gazdáknak ſzámakra, azö házaikban, házaik körül, és külsö gazdaságjokban sok elöl-fordulandó haſznos dolgok fel-jegyeztetnek.

ANGLUS NYELVBÖL MAGYARRA FORDÍTOTTA

KÖ-HALMI FEKETE GERGELY.

POʼSONYBAN és PESTEN,

FÜSKÚTI LANDERER MIHÁLY

bötüivel, és költségével.

1798.

NEMZETI KÖZPONTI KÉZIKÖNYVTÁR
NEM KÖLCSÖNÖZHETŐ
EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

Beatus ille, qui procul negotiis,
Ut priſca gens mortalium,
Paterna rura bobus exercet ſuis,
Solutus omni fœnore.

Horat. Epod. libr. I. Od. 2.

SZILÁDY

A' Gazdaságat Kedvelő

OLVASÓHOZ.

Ennek a' Könyvetskének nagyobb része tsak fordítás ugyan, a' mint azt Whatman I. Úr Anglus nyelven irta volt; mindazonáltal az abban elöl-forduló Házi, 's Mezei Gazdaságnak nevezetesebb tárgyjai általam mindenütt a' Hazának földjéhez, levegöjéhez, és népéhez alkalmaztattak, 's saját több esztendöbéli fáradságos, és költséges tapasztalásaimmal nem tsak meg-bövítettek, hanem meg is világosíttatak a' végre, ne-hogy azoknak követésére valaki ki-fogásokkal élhessen. Tudom én azt jól, hogy a' tunya ember mindenkor talál mentségeket, mellyekkel káros restségét, 's gondatlanságát szokta palástolni; nem is irtam én ezen könyvetskét azoknak számokra, kik saját javoknak meg-ismérésére szemeiket, 's füleiket bé-zárják, és vastag tudatlanságjokban tsak

azért ſzeretnek vakoſkodni, hogy máſoknak ſzorgalmára támoſzkodván, könnyebb életet élheſsenek; hanem irtam azoknak kedvekért, kik ſaját gyarapoddáſaikat, 's 'a Hazának boldogúlasát óhajtván, a' gazdálkodáſt, és a' ſzorgalmatoſságat ſzeretik. Ez a' tzéllja ezen könyvetſkének, mellyet tsak akkor lehet el-érni, ha a' ſzünet nélkül való munkálódáſt első költeleſségünknek fogjuk iſmérni, a' józan javaſlásokat el-fogadgyuk, és azokat tehetségünk ſzerént tellyeſíttyük.

ELSŐ RÉSZ

A' GAZDASAGNAK FŐBB TÁRGYAIRÓL.

§. 1.

A' termő földről, és annak meg-jobbitásáról.

A' termő föld vagy fekete, vagy agyagos, iszapos, homokos, vagy követses földből áll. A' fekete föld leg-jobb, ezt követi az agyagos, ezt ismét az iszapos; leg-roszszabb pedig a' homokos, és követses föld. Azomban a' szorgalmatos mívelés, és trágyázás által minden-némű földeket meg-lehet jobbítani. A' fekete föld némelly helyeken olly' jó, és termékeny, hogy az semmi trágyázást, és semmi mesterséges jobbitást nem-kíván, és e'kkor boldog a' Gazda: ha mindazonáltal még is tsak ugyan némellykor szükséges annak trágyázása, tehát a mindennémü trágyából öszve-elegyített trágya leg-hasznosabb a' fekete földnek. Az agyagos földet öszve kevertt jú, és tehén ganajjal, az iszapost ló ganajjal, a' homokos, és követses földet pedig a' leg-kövérebb ganajjal kell meg trágyázni. A' fekete föld leg-mértékletesebb melegségü, az

iſzapos hideg, a' homokos ellenben, és a' követses föld leg-melegebb terméſztü, az agyagos ellenben ezek között a' közép-ſzerü; nem mintha a' hidegség, vagy melegség valóságos terméſzete vólna a' földnek, a'mint némellyek hibáſon itélnek; korán ſem, hanem mivel a' földnek ezen négy nemei több, vagy kevesebb nap-ſúgárokat veſznek-be magokba, következésképen, nagyobban, vagy gyengébben azö terméſzetekhez képeſt meg-melegeſznek. Az okos Gazda tehát vigyázzon az ö földjeinek terméſzeti mivoltára, 's annak a' trágyázás által leendö meg-jobbítását e' ſzerént intézze, mivel külömben földjének többet fog ártani, mint haſználni. Az öſzve elegyített földnek jóságát pedig abból lehet megismérni, hogy-ha meg-nedvesítettvén, és két kezek között golyóbis formára öſzve nyomattatván, mi nekutánna iſmét ki-ſzáríttattot, könnyen ſzétt-omlik, és apróbb morzsákra fel-oſzlik; mivel az agyag, és az iſzap kemény golyóbiſt ád, a' homok ellenben ſemmikép ſem engedi magát öſzve nyomattatni. Ugyan azért, a' kiknek erejek, és tehetségjek nem hibáz, e' következendö módon meg jobbíthatják meddö földjeiket. Tudnillik: Ha az agyagos földre útſza farat, vagy a' tavakból, és motſárakból iſzapos földet hordatnak, az iſzapos földre ellenben homokot, a' homokoſra pedig agyagot; ezt pedig azért, mivel egynehány eſztendök múlva akár melly

trá-

trágya is meg-emésztödik, de az illy' különböző földnek e' féle elegyítése örökös.

A' vagyonosabb föld-birtokosak, és Gazdák anya-föld (*Marga*) által sokkal inkább meg jobbithatyák azö termékenytelen födjeiket, mint a' trágyázással. A *Marga*, vagy is Anya föld találtatik sok helyeken, föképen pedig a' vizek partyán, a' hol iszapos, vagy pedig a' hol agyag találtatik; az illy helyeken tsapatonként találtatik az Anya-föld az agyag, és iszap között, és tsak alig lehet az iszaptól meg-külömböztetni; de ha egy darab abból le-törettetik, és a' szabad levegöre ki-tétetik, egy két napok múlva szétt-omlik; a' kezek között gyengének, zsirosnak, vagy is szappanyosnak lenni látszik. Az olly' Marga, melly száros helyeken találtatik, a' vágásra síma, és kékesen fénylö; ellenben sok helyeken találtatik verhenyeges is, de amavval egy haszná. Mind ezeket földfúróval lehet fel-'s ki-keresni. E'képén tehát az okos gondolkozás szerént mintsen semmi vad, vagy hóltt földis, melly természetére nézve termékenytelen légyen, a' mint sokan e' felöl hibásan vélekednek; mert számos próba tételek által bizonyos az, hogy a' tüzben ki-égett föld is, minekutánna ismét meg-nedvesítetett, a' szükséges mívelés, és trágyázás utánn az el-ültetett palántákat szint' olly' szépen fel-nevelte, söt meg is termette, mint ki-égettetése elött.

Igy tehát meg ismérvén az adakozó földnek erejét, igen kívánaátos dolog volna minden jó Gazda, sőtt minden józan Hazafi előtt, hogy ama' számtalan sok földek, mellyek gyakran több esztendők által műveletlenek maradnak, inkább meg-trágyáztatnának, és minden esztendőben leg-alább konyhára való, vagy egyébb hasznos palántákkal bé-ültettetnének, avagy marhát nevelő fű magal bé-vettetnének, és igy nevezetes haszonnal munkáltatnának. Az-illyen elhagyatott parrag földek a' füveléſt, és a' marha legeltetéſt tiszszer is ki-pótolnák, és tsak hamar meg-mutatnák, hogy nem igaz állítás légyen az, hogy a' földnek nyúgodni, és pihenni kell. E'köz bal ittélet ellen bizonyos próbáink vagynak a' Városi, és falusi kertekben. Melly okos kertész, avagy melly gondos Gazda hagyta valaha azö kertyét nyúgodni, vagy a' mint mondgyák, pihenni? Egy sem. Az igaz ok tehát, hogy gyakran olly' sok földek műveletlenek maradnak, az, hogy némelly réſzein az Országnak kevés a' munkás, kevés a' marha, következésképpen kevés a' trágya; némelly réſzein ellenben a' Gazdák túdatlanok, leg-több réſzein pedig reſtebbek, hogy sem földjeiket haſznokra forditani igazán egyekeznének.

§. 2.

A' trágyáról, annak készítéséről, és haſználásáról.

A' trágya leg jobb elől-mozdító ezköze a' mezei gazdaságnak, sőtt kútfeje a' Gazda' elő-mene-

te-

telének, 's gyarapodásának, ennek pedig szülő annya a' föld, melly ha azö erejében meg hagyattatik, vagy meg-fogyatkozott erejére viszsza segéltetik, mindenkor engedelmes a' Gazdának, és termö, ha tsak külsö véletlen erö által megnem akadályoztatik; hogy pedig termö légyen, szükség, hogy azö termö ereje, tudnillik azö kövérsége meg-legyen, ezt pedig tsak a' jó, és okosan ki-válosztott trágya, 's a' gondos művelés adhattya meg a' földnek, következésképpen a' Gazdának reménységét egyedül tsak a' jó trágya táplálhattya.

Mindenek előtt tehát szükség, hogy a' Gazda jó trágyát tudjon készíteni; annak okáért a' hól a' Gazda istálokban szokta azö marháit teleltetni, ott', míg a' Téli hónapok bé-nem érkeznek, ha az istálók ki padolva, vagy deszkázva, a'mi ezen tzélra még jobb, és hasznosabb, nintsenek, azok az eleven kemény földig ásattassanak-fel, és a' régi ki-szárádott ganajtól tisztíttassanak-ki; annakutánna Anya földel, *Margával*, vagy pedig jó kövér agyagal egy két lábnyi magasságra töltessenek-fel; erre pedig törött rövid szalmából elégséges marhák' allja hintessen A' marhák' gyakor vizellete, és párlása az e' féle *Margás*, vagy agyagos padolatban minden leg kissebb termö erejének veszteségе nélkül bé-veszi magát. Ugyan azért az istálókból minden héten egyszer, vagy kétszer az illy *Marga*, vagy agyag felett lévö ganaj szorgalmatosan ki-hordattasson, az

istálók pedig ismét szint' ugy, mint előbbször törött kurta szalmával böven bé-hintetteſsenek. Fél esztendő múlva ez az Anya-föld, vagy agyag tele szívja magát a' marha vizelettel, 's ugyan akkor ásattason-fel, és a' soványabb földekre hordattaſson-ki. Az illy' módon könnyen kéſzültt trágya minden némű trágyánál nem tsak jobb, és foganatoſsabb, hanem még tartóſsabb is.

A' júh-istálokban lévő ganajt, melly azonkivül is tsak minden fél esztendőben ſzokott kihordattatni, az anya-földel, és aggyaggal lehetfel-ásni, és mindeneſtől a' földekre ki-hordani. Az e' féle trágya mérzsékel a' közönséges ganajnak heveſségét, és azt mindennémű földekre alkalmatoſsá teſzi; egy ſzóval: minden trágyák között a' leg jobb, és leg haſznoſsabb trágya. Mivel pedig ez a' fellebb emlitett anya-föld, vagy is *Marga* nem minden helyeken találtatik, vagy ha találtatik is, annak vágása, és bé-hordása igen költséges, vagy leg alább mód nélkül terhes, annak helyét a' jó kövér agyag, a'mint már fellebb mondatott, elégségeſsen ki-pótollja; mivel a' jó kövér agyag ſzint' úgy ſzaporíttja, és neveli a' trágyát, mint a' *Marga*. Már pedig akár melly mód tartaſson is-meg a' trágyának kéſzítésében, annak réſzei el-nem veſznek; holott ellenben, ha ez a' kéſzület el-marad, minden éllesztő, 's tápláló réſzei a' trágyának, mint ſemmitsem-érő haſzontalan nedveſsége

min-

minden haſzon nélkül el-ſzívárkodnak, és elveſznek.

A' hol iſtálok nintſenek, ott' a' trágyát így lehet könnyü módon ſzaporítani. Az udvarba olly magányos helyen, a' hová a' verő-fény, és a' ſzárító ſzél nem igen könnyen férhet, erős palánkokból, és deſzkákból állíttaſson-fel egy négy ſzegeletü tartalék, mellynek hoſzſza a' jó trágyának ſzükségéhez képeſt két ölnyire, a' ſzéle pedig egy ölnyire terjedhet. Ennek a' tartaléknak alljára, vagy is fenekére más fél lábnyi magaſságra anya-föld, *Marga*, vagy pedig jó kövér agyag hordattaſson; erre az agyagra pedig fél lábnyi magaſságra homok hintetteſsen, és a' homokra iſmét fél lábnyi magaſságra gyep-föld rakattaſson: Ha pedig 'a' környül álláſak miatt gyep földet nem lehetne e' végre találni, e' helyet lehet máſt is akár melly púſzta helyről venni. Az illy' módon el-kéſzültt tartalékba hintetteſsen marha-köröm, ſzarv, forgáts, tyúk, és galamb ganaj, hamú, nyers, és ſzaraz gallyák, főképen pedig Nyár-fa gallyák; ezeken kivül füréſz por, meg-rothadott forgáts darabok, ki gyomlállt minden némü füvek, babnak, borſónak, 's több e' feléknek zöld ſzárai, minden némü gabonának, 's veteménynek, úgymint lennek, kendernek, köleſnek, hajdenának s. a. por-söpredékjei, és pazdorjái; úti, vagy is útſza-por, törköly, mindennémű tövis-fü, perje, ſzappan főzéſből meg-maradott hamú, timár-forgáts, és házi ſze-

mét

met. Hogyha a' trágya-tartalék illy' módon jól meg töltetett, ſött erőſzakoſsan meg-tömettetett, iſmét agyaggal jól vaſtagon fedezteſsen-be; Annakutána egy hegyes, hoſszú erős karóval mély lyukak fúrattaſsanak ezen a' trágya-gyüjtetményen, 's azokba minden némü ganaj tsuradék, öſzve gyüjtött marha vizellet, lúg, és ſzappanyviz, ſött még a' meg-öletett házi marháknak, és baromfiaknak vére is öntetteſsenek; mihelyeſt a' lyukak bé-iſzaposodnak, tüſtént más lyukak kéſzitteſsenek, és a' fellebb említett ſzerek mind addig öntetteſsenek azokba, míg tsak éſzre nem lehet venni, hogy jó kemény trágya lett belőle. Ezenkivül a' tartaléknak nagyságához képéſt egy, vagy két fertály mérő meſzet is lehet oltani annak közepében, mert ennek ereje altal a' föld párlani fog, mivel meg-hevíti azt, és a' ganajmatériát ſegítti az el-rothádáſra; azonkivül azt a' földet, melly az illy' meſzes trágyával fog trágyáztatni, meg-nem lephetik a' kár tévő mezei hangyák. Végtére: azilly' módon kéſzített trágyát a' ſzorgalmatos Gazda nagy haſzonnal haſználhatja nem tſak az ő ſzánto földjein, és a' kertjében, hanem még a' réteken, ſzöllö, komlós, és gyümöltſös kertjeiben is. Ugyan azért méltó, hogy a' Gazda ezt azö haſznos voltáért mindenkor úgy tekíntſe, mint 'a Gazdaságának leg-elsö fundamentomát.

§. 3.

§. 3.

A' ſzántásról, és annak leg-gazdaságosbb módjáról.

A' földnek jól véghez-vitt fel-ſzántáſa, és gondoſsan el-intézett bé-vetése, 's meg-boronálása nem utólsó tárgyja a' gazdaságnak. Egy érdemes Hazánkfiának nemes ſzorgalommal, és foganatos proba-tételek által ſzerzett ſokſzori tapaſztaláſaiból a' ſzántás módjáról, e' következendő oktatásokat kivántam ide fel-jegyezni, mivel valóban érdemeſek arra, hogy minden ſzorgalmatos, és ſaját haſznát ſzerető gazda azokat köveſse. A' föld-miveléſnek elsö törvénnye az, hogy a' ſzántó-földek jól mélyen ſzántaſsanakfel, tudmillik leg-alább is egy nagy tenyérnyi mélységre; azonban jól kell vigyázni arra is, hogy mélyebben fel-ne ſzántaſson a' föld, mint ſem a' jó, és termékeny föld fekſzik; következésképpen az agyagos, homokos, múrvás termékenytelen földet a' jóval együtt ſemmi módon felnem kell ſzántani, 's öſzve-keverni. Az illyen ſzántás hóltt ſzántáſnak méltán neveztetik, mivel ez által a' fel-ſzántott föld hólttá, és több eſztendőkre termékenytelenné tétetik, mind addig tudnillik: míg a' levegő, eſső, fagy, hó, köd, nyári melegség, és ſzorgalmatos trágyázás által viſzſsa-nem-nyeri el-veſztett termékenységét. Az ugaráſnál főképpen ſzükség, hogy a' föld jól mélyen fel-forgattataſson, és a' gaz-füveknek,

nek, 's dudváknak gyökerei ez-által fel-ſzaggattatván, a' föld ſzinére terítteſsenek, hogy ott' el-ſzáradván, végtére el-rothadgyanak, és a' földet köveríttsék, vagy pedig a' ſertések által megemészteſsenek. Hasonlóképen a' tarlók' fel-ſzántatásánál is a' földet jól mélyen fel-kell forgatni az elöbbeni okból, tudnillik: hogy a' ſzáraz gabona ſzálak, és azoknak gyökerei annál könnyebben el-rothadván, a' földet kövéríttsék. A' vetés alá iſmét mélyen kell ſzántani, hogy a' föld puha, minden rög nélkül való, és porhanyó ez által lévén, abba az el-vettendó magok mélyebben eſheſsenek; ez 'a vigyázat pedig, és gondos ſzorgalom azt okozza, hogy egy magból több termő kaláſzak fognak nevelkedni.

A' hól a' föld nem igen jó, az ősi vetés alá háromſzor, ſőtt ha az idő, és á gazdának foglalatoſsága, 's ereje meg-engedi, négyſzer is; a' tavaſzi alá pedig mindenkor leg-alább kétſzer kell a' földet fel-ſzántani: hiteſse pedig magával-el minden Mezei Gazda, hogy, ha az ősi vetés alá ötſzör, vagy hatſzor, a' tavaſzi alá pedig háromſzor, vagy négyſzer ſzántott, ezen ſzorgalmának, és fáradſágának nevezetes jutalmát fogja venni, főképpen pedig a' tavaſzi vetéſeknél minden gondtól, és félelemtől meg-menekedik azon esetre, ha, a' mi igen gyakran megſzokott történni, kevés eſsők járnának. A'mi áldott Magyar hazánknak több réſzeiben, olly' jó, kövér, és porhanyó föld találtatik, hogy az

ősi

öszi vetés alá kétszer, á' tavaszi alá pedig egyszer elégséges szántani; azonban éppen nem volna ártalmas ezen helyeken is többször szántani, mivel ha a' bé-boronálás utánn jó nehéz görgő-fával á Gazda le nyomattja a' magokat, semmit sem félhet attól, hogy a' földnek porhanyósága, és többszöri szántás miátt idővel meg-dölljön a' gabonája; sőtt ellenben a' többszöri szántásal tett fáradsága bőven meg-fog jutalmaztatni a' gazdag aratásal. Ha némelly ugar földek a' gauajnak fogyatkozása miátt, vagy azért, mivel a' trágyázás akár melly okból is szokásban nintsen, meg-nem trágyázttattak, tehát az illyen földek nehéz vas boronával leg-alább is kétszer boronáltassanak-meg, és ez által a' földre terítetett gizgaz haszontalan füveknek, 's dudváknak gyökerei ki szaggattassanak, és ki-irtattassanak. A' meg-trágyázott földeken ellenben, mivel már a' trágya a' jó szántás altal alá-boríttatott, e' fellebb említett boronálásnak nintsen helye; ugyan azért az illyen földekből a' meg-maradott gaz, és dudva gyökereket tsak vas-gereblyével, de szorgalmatosan kell-öszve kaparni.

Máosdik törvénnye légyen a' szántó-vető Gazdának az, hogy esősben soha se szántson, és ne boronálljon; mivel az esősben tett szántás a' földet darabosá, rögösé, és a' bé-vetésre alkalmatlanná teszi; ezen fellül: az esősben tett boronálás a' gazt mód nélkül szaporítja. Ezeket meg ismérvén természetes következés az, hogy

a'

a' verő-fényes tiſzta időben leg jobb mind a' ſzantás, mind pedig a' boronálás, és pedig azért, mivel a' napnak óránként nevelkedő melegsége a' ki ſzántott gazoknak, és dudváknak ártalmas gyökereit előbb, és jobban ki ſzarítja, mintsem hogy azok iſmét meg-foganhatnának; már pedig ezt a' nedves, és eſsős időtől ſemmiképen ſem léhet várni. Ezekből már-nyilván meg-lehet érteni, hogy miből álljon a' jó ſzántás közönſégesen, de a' vetés-alá teendő ſzántáſról még azt is meg-kel jegyezni, hogy minden öt közönséges ferjfiúi lépésekre, mellyek többnyire két öleket teſznek, húſz, vagy tizennyóltz, leg-álább is pedig tizen hat barázdákat kell ſzántani: a' gyakor tapaſztalás, és a' ſzorgalmatos gyakorlás meg fogja bizonyítani, hogy tſak az illy' módon fel-ſzántott föld alkalmatos a' gazdaságos vetéſre, 's ebből várandó gazdag aratásra.

A'melly egyűgyű, 's tapaſztalatlan Gázdák egy átolljában minden újításokat a' gazdálkodás módjában tſak azért gyülölik, mivel azokat tudatlan őseiktől nem tanúlták, 's ugyan azért azoknál okoſsabbnak lenni nem tsak ſzemtelenſégnek, de a' régiséghez vonſzó mértékletlen kívánságjok miátt ſzentségtelenségnek is lenni itélik, ezt a' ſzántásnák Gazdaságos modját nem tsak gúnyolni, ki-nevetni, de még lehetetlennek is lenni fogják kiáltani; de ellenben a' józan gondolkodású, ſajját jávat ſzerető, és fáradhatat lanúl ſzorgalmatos Mezei gazda egy két gyakorlás

lás által, légyen bár az ő eke-vasa szélesebb, vagy vékonyabb, és keskennyebb, igen könnyen meg-fogja tanúlni, miképp kellessen közönséges lépésekre a' fellebb nevezett, 's meg-határozott barázdáknak számát fel-osztani; és mivel igy mivelvén földjeit szem-látomást fogja tsekély fáradságának gyümöltsét érezni, nyilván meg-fogja ismérni, hogy lehet, és nem szégyen okosabbnak lenni, mint a' régiek vóltak, kikek tsak azért sem kellett a' gazdaságnak folytatásában el-annyira iparkodni, mivel ő nékiek sokkal kevesebb szükségeik vóltak, mint mi nékünk, az ő későbbi unokáiknak.

§. 4.

A' vetésről közönségesen, és annak Gazdaságos el-intézéséről.

Iól, és hasznosan vetni, annyit tészen, mint annyi magot el-vetni, a' mennyi valóban szükséges: már pedig a' mindennapi tapasztalásakból bizonyos az, hogy egy búza-szem, ha jó földbe vettetett, és ki-keltt, gyökereivel, szálairól le-lóggó leveleivel, és kalászszaival egygyüt hat négy szegeletü hüvelykni, következésképen huszon-négy búza-szemek egy négy szegeletü láb-nyom térségü földet foglalnak-el; mihelyest tehát egy négy szegeletü láb-nyom térségü földbe huszon-négy szemeknél többek vettetnek-el, ezek szükségtelenek, sőtt igen gya-

kran ártalmaſak is, mivel vagy ki-nem kelnek, és igy haſzontalanul el-veſznek, vagy ha kikelnek is, a' többieknek fel-növését akadályozzák. Már pedig egy ſzokásban lévő Hód-föld 1,200 négy ſzegeletü öleket, és igy, mivel egy négy ſzegeletü ölben 36 négy ſzegeletü láb-nyomok vagynak, 43,200 négy ſzegeletü láb-nyomokat foglal magaban, következésképen minden négy ſzegeletü láb-nyomra huſzon négy ſzemeket ſzámlálván, egy közönséges hód-földnek bévetésére 1,036,800 búza ſzemek, azaz: egy Po'ſonyi mérőnek három negyed réſzei fognak kívántatni. Már pedig többſzöri próba-tételekből bizonyos az, hogy két Po'ſonyi mérőkben 2,764,800 ſzemek vagynak, mivel tehát egéſz Magyar orſzágban a' köz ſzokáz ſzerént minden Hód-föld két Po'ſonyi mérővel ſzokott bé-vettetni, egy négy ſzegeletü láb nyom nagyságu földbe 24 ſzemek helyett 64. ſzemek, következésképen 40 ſzemekkel többek vettetnek-el, mintſem valóban ſzükséges vólna; és igy az egéſz hód-földre 1,728,000 ſzemek-kel, az az: öt egéſz Po'ſonyi mérö-fertállyal több el-veſztegetödik: ha tehát egy valaki tſak 12 hód-földeket a' régi hibás módon, minden hódra 2, Po'ſonyi mérőket ſzámlalván, veſsen is-be, már is 24 mérőket vet-el 9. mérők helyett, és igy 15 Po'ſonyi mérő gabonát tſak a' vetés által el- pazarlott. Ezen kivül: a' fellebb emlitett tapaſztaláſakból bizonyos az is, hogy a' melly Gazda a' fenn-irtt

mó-

módon mivelte azó földjét, és azt jó egéſzséges három negyed réſz Po'sonyi mérővel bé-vetette, közel 30. mérőket, a'ki pedig azó hód földjét tsak a' bé-vett régi mód ſzerént kéſzítette-el, 's bé-vetette, tsak igen ritkán nyer 12 Po'sonyi mérőket minden fáradsága utánn. Mind ezeket számba vévén, a' melly Gazda a' bé-vett ſzokás ſzerént az-ő 12. hód földjeit ſzántotta, és bé-vetette 24. Po'szonyi mérővel, tsak 144. mérőket aratott, ellenben pedig az a' gondos gazda, aki a' fenn-nevezett módon, mint mívelte, mint pedig bé vetette azó 12 hód földjeit 9. Po'sonyi mérők útánn 360 mérőket arathat, és igy az el-vetett magokat mind a' két réſzről le huzván, ez 230 mérővel többet nyer amannál. Ezek igy lévén, ki léſzen az a' vakmerő, gondatlan, és veſztegető gazda, aki ezen káros következéſeket tſekéllyeknek lenni iſmérje, és nem inkább minden erejéből azokat meg orvoſolni igyekezzen? Azomban meg-történhet, hogy ezen javaslásak, és utasítáſak ellen egy valaki illy' ellen-vetéſeket tegyen.

I. Szór. A' ſzántó földeknek, a' fellebb irtt módon leendő miveltetéſe, és el-kéſzíttetéſe igen ſok időt kiván.

Felelet. Számos, és mindennapi tagadhatatlan próba tételekből, 's tapaſztalásakból bizonyos az, hogy kevés gyakorlás utánn egy 1,200 négy ſzegeletű ölekből álló közönséges hód-földnek a' fenn-nevezett mód ſzerént leendő el-kéſzítését

7. órák alatt véghez lehet vinni, következés képpen a' ſzántó-földeknek a' fellebb irtt, és javaslott módon leendő miveltetéſe nem kíván ſok időt.

II. Szor El-követhetetlen dolog az, hogy a' Gazda egy négy ſzegeletü láb-nyom nagyságú földbe ſem többet, ſem kevesebbet, hanem éppen tsak 24 búza ſzemeket veſsen-el.

Felelet. Lehetetlenség ugyan, hogy egy négy ſzegeletű láb-nyom nagyságú földbe akár ki-is ſem többet, ſem kevesebbet, hanem tſupán tsak 24 ſzemeket veſsen-el; mindazonáltal különös ki-ſzabások által arányozva nem tsak nem lehetetlen, de ellenben igen is könnyü dolog egy 1,200 négy ſzegeletü ölből álló jó nemü hód földbe egyedül három fertály Po'sonyi mérő gabonát el-vetni. Még azt is meg engedem a' földnek mivoltára nézve, hogy a' közép ſzerü földbe 4/4 négy fertály, az az: egy egéſz Po-'sonyi mérő, a' leg alább-valóba pedig (5/4) öt negyed-réſz egy méröből el-vetteſsenek. Már pedig ezt a' véltt lehetetlenséget igy lehet véghez vinni.

(a) Egy olly' Hód-földbe, melly minden öt *lépéſekre*, vagy is minden *két ölnyire* 20. *bárázdákra* vagyon fel-ſzántva egy meg *éllemedet* férjfiú —

ha a' föld jó 3/4 Po'sonyi mérő. minden 39 *lépéſekre.*
ha közép ſzerü 4/4 Po'sonyi mérő. minden 29 *lépéſek.*

ha leg-

ha leg-alább való 5/4 Po'sonyi mérő. mind. 23 *lépés. veſsen-el egy maroknyi magot.*

(b) Egy olly' hód-földbe, melly minden öt *lépéſekre*, avagy minden *két ölnyire* 18 *barázdákra* vagyon fel-ſzántva, egy meg-*éllemedett* férjfiú
ha a' föld jó 3/4 méröből minden 35 *lépéſekre*
ha közép ſzerü 4/4 méröből minden 26 *lépéſekre*
ha leg-alább való 5/4 méröből minden 21 *lépéſekre*
veſsen-el egy maroknyi magot.

(c) Egy olly' hód-földbe, melly minden öt *lépéſekre*, a' vagy minden két ölnyire 16. barázdákra vagyon fel-ſzántva, egy meg *éllemdett* koros férjfiú —
ha a' föld jó 3/4 méröből minden 32 *lépéſekre*,
ha közép ſzerü 4/4 méröből minden 24 *lépéſekre*,
ha leg-alább való 4/5 méröből minden 19 *lépéſekre*
veſsen-el egy maroknyi magot.

(d) Egy olly' hód-földbe, melly minden öt *lépéſekre*, vagy is minden 2 ölnyire 20 *barázdákra* vagyon fel-ſzántva, egy 12 *eſztendős fiú* gyermek —
ha a' föld jó 3/4 méröből minden 24 *lépéſekre*,
ha közép ſzerü 4/4 méröből minden 18 *lépéſekre*,
ha leg-alább való 4/5 méröből minden 14 *lépéſekre*
veſsen-el egy maroknyi magot.

(e) Végtére: Egy olly' hód-földbe, melly tsak 16 *barázdákra* vagyon fel-ſzántva, minden 5. *lépéſek*, vagy is minden *két ölek* között, egy 12 *eſztendős* gyermek —

ha a' föld jó 3/4 méröböl minden 19 lépésekre,
ha közép-szerü 4/4 méröböl minden 14 lépésekre,
ha leg-alább-való 5/4 méröböl minden 11 lépésekre,
vessen-el egy maroknyi magot.

Eképen lehet tehát ama' felleb-említett állításhoz, túdnillik jól, takarékosan, és haszno san mikép kell vetni, leg inkább közelíteni. Nem is szükség azzal sokat törödni, ha történetből egy két marokkal több, vagy kevesebb mag vettetik-el, mivel ez az egész dologra nézve tsekély ség, és semmi tekíntetet nem érdemelhet. Ellenben pedig a' gabonának olly' nagy meg-kéméllése, és az ebből bizonyosan várandó nevezetes haszon, meg érdemlik, hogy a' Mezei gazdák az ő 10, vagy 12 esztendős fiú, és leány gyermekeiket az illyen gazdaságos vetésnek modjára tanítván, lassan-lassan a' szorgalmatos munkához, melly által egyedül valaha keresthetik-meg élelmeket, szoktassák. Nem el-követhetetlen dolog tehát, hogy a' Gazda egy négy szegeletü láb-nyom nagyságú földbe 24 szemeket vethessen-el.

III Szor. Annak a' szabad állításnak valóságát meg kell mutatni, hogy a' ki egy hód-földbe tsak (3/4) három neged rész Po'sonyi mérőt vetett-el, 30. mérőket fog aratni; a' ki ellenben azt a' bé-vett régi szokás szerint 2. egész Po'sonyi mérővel vetette-be, tsak 12. mérőket is alig várhat abból.'

Felelet. Ezen sikeretlen ellen-vetésnek meg

tzáfo-

tzáfolására semmi más nem kívántatik, hanem hogy a' Gazda egy szántó földjét a' fellebb elő-adott javaslás szezént szántsa-meg, és vesse-be; és ismét más, de hasonló jóságú hód földjét szokás szerént készittse-el, és ismét szokás szerént vesse-be két Po'sonyi mérővel; tellyes meg-elégedésével fogja tapasztalni, és által látni, mennyit aratott e' külömböző-szántásnak, és vetésnek módja utánn.

VI. Szor. A' várandó, és még is bizony-talan haszon, meg nem érdemli a' földnek sem illy' fáradságos szántását, sem illy gondos, és meg-határozott bé-vetését; mivel a' Mezei gaz-dák egy jó bő esztendőben a' magok módja sze-rént is termesztett gabonájokat sem tudják illen-dő érdemes áron el-adni, és azt annak belső betse szerént használni: minek tehát még a' bővebb termesztésnek módját olly' nagy gondal, és szorgalommal gyakorolni?

Felelet. Már fellebb meg-mutattatott az, hogy egy közönséges hód földnek illy' módon leendő fel-szántását hét órák allatt könnyen vég-hez lehet vinni; már pedig egy kevés gyakor-lás által annak bé-vetését is meg-lehet tenni ugyan annyi idő alatt, a' mennyi szükséges szo-kott lenni a' közönséges mód szerént való bé-vetésre. Ellenben ha a' Gazda az ő 10, vagy 12 esztendős gyermekét előre meg tanítvan, ő álta-la vetteti el-a' gabonát, és pedig úgy, hogy az előtte szántó ekét mindenütt nyomba kövesse,

és a' magot a' ki-ſzabott mód, és rend ſzerént veſſe, tehát az időre nézve még nyertes léſzen; valamint akkor is, ha a' boronálás helyet lábbal típortattja-be a' földbe az el-vetett magokat; ezen kivül a' görgő-fával való le-nyomattatáſt, melly minden jól el-kéſzültt porhanyó földben el-kerülhetetlenül ſzükséges, el-mellőzheti, 's ezáltal a' marháját is meg-kéméllí. Még azt is gondolóra kell venni, hogy a' lábbal való le-tiportatása az el-vetett magoknak, nagyon ſegítti azoknak fel-növéſeket, és hatráltatja, hogy idővel megne dőlljön. Azonban ugyan ebből még ez az ellenvetés is következhet, tudnillik:

V Ször. Bátor-legyen úgy, hogy az eke utánn való vetés, és az el-vetett magoknak lábbal leendő le, és bé-tiprása nem nagy időt kívánna is, de ellenben tagadhatatlan léſzen az, hogy a' melly Gazda 12, vagy éppen 24 ekékkel fog ſzántani, kintelen léſzen ugyan annyi vető meg-éllemedett embereket, vagy gyermekeket fogadni: Már pedig hogy ez a' Mezei gazdának-költséges, és el-viselhetetlenül terhes légyen, minden józan elme által-fogja látni.

Felelet: Eza' következés igaz ugyan, de a' jó gazdasággal még ſem ellenkezik: mert ámbár mind egyik ezen vetők közül egy fertály mérő gabonát nyerjen is fizetés fejébe, még is a' gazda a' fellebb elő-adott mód ſzerint el-intézett vetésnek módjával mindenkor nyertes fog lenni,

Már pedig légyen-bár úgy, hogy a' Hazánkbéli

béli Mezei gazdák némelly bővebb eſztendőkben az ő terméſeiket el-nem adhattyák, tehát az illyen eſetben a' józan gondolkozású gazdák az ő ſzükségtelen, és leg-alább-való földjeiket fordíttsák rétekre, mellyeknek keſzittését az alább elől adandó 12 §. alatt lévő utsítások elég bőven elől fogjak adni. Ez igy lévén, a' Gazdák jól fognak ſzántani, gazdálkodva vetni, haſznoſan aratni, és még is a' marha-tartáſra több fűvet nyerni.

§. 5.

A' Lentsének, borsónak s. a. t. vetéſéről.

A' Lentsének el-vettetése ſzint' úgy megyvéghez, mint a' gabonájé, légyen bár az őſzi, vagy tavaſzi gabona, tudnillik a' mint fellebb elől-adattotott. Minden más veteményekből legyen bár a' bé-vettendő föld jó, középſzerü, vagy alá-való, minden közönséges hód földbe a' kötvetkezendő mértéket ſzükség meg-tartani, úgy mint:

A' *Babból*, ha minden láb-nyomra 5. ſzemek vettetnek, ſzükséges léſzen 1. és 1/2 Mérő, vagy is 96. Po'sonyi itze.

A' Nagyobb ſzemü *Borsóból*, ha minden láb-nyomra 6. vagy 7. ſzemek vettetnek, 1. és 3/4. Mérő, vagy is 112. Po'sonyi itzék leſznek ſzükségesek.

A' Kiſsebb ſzemü *Borsóból* 1. és 1/4 mérő, vagy is 70 itze.

A' *Kukoritzából*, ha minden három láb-nyomra

egy féſzekben 3. ſzemek ültettnek-el 1/7. Mérő, vagy is 9. itze.

A' hajatlan *A'rpából* 1/4 Mérő, vagy is 16 itze.

A' *Kölesből*, 3/8 Mérő, vagy is 24 itze.

A' *Pohánkából*, 1/2 Mérő, vagy is 32. itze.

A' *Lenből*, és *Kenderből* 1/4 Mérő, vagy is 16. itze.

A' *Répa*, *Retek*, és *Mák* magból 1/8 Mérő, vagy is 8. itze.

A' *Löhere-magból* Közönségeſen 12. font.

Mivel pedig ez a' könyvetſke többnyire azokért irattatott, kik tsak moſt kezdenek gazdálkodni, tehát haſznoſnak itéltetett minden némü *gabona*, és *ital* mértékeket ide fel-jegyezni. Tudni kell tehát, hogy az elsö, és leg nagyobb Gabona, Gubats, Méſz és Szén-mérték a' *Köböl*.

(a) A' *Köböl* foglal magában 128. itzéket.

(b) A' *Po'sonyi mérő*, vagy is *Kila*, fele a' *Köbölnek*, és foglal magaban — 64 itzéket.

(c) A' *Peſti mérő* a' *köbölnek* 3/4. az az: három negyed réſze, és foglal magában 96. itzéket.

(d) A' Közönséges Akóban vagynak 64. itzék, tudnillik ollyan italból, mellynek nintſen ſeprejé. Egy Akó *Borban*, és *Serben* vagyon 4. itze ſeprő.

(e) Egy meg-éllemedett Férjfiú vehet közönségesen a' markába a' vetés alkalmatoſságával 1,350 ſzemeket.

(f) Egy

(f) Egy *Po'sonyi Mérőben* pedig vagyon illyen férjfiúi marok 1,024.

(g) Egy 12. vagy 14. eſztendős gyerkőtze közönségeſsen fel-markolhat 600. ſzemeket, és igy illyen gyermeki marok 2,304. vagyon egy Po'sonyi mérőben.

§. 6.

Az aratásról, és a' le-aratott gabonának el-takarításáról.

Ha az aratás ideje közelget, gyakran meg-kell tekínteni a' gabonát, főképpen pedig az Őſzit, tudnillik: ha vallyon meg-érett e' elégségessen; ennek pedig igaz, és valóságos jele nem a' gabonának, és a' ſzalmájának ſzínében, hanem a' gabona-ſzemek keménységében áll. Azomban ſem a' gabona ſzemeknek, ſem pedig a' ſzalmának nem kell egéſzen meg-éretteknek lenni, mivel különben a' gabona ſzárak nagyon meg-hajlanak, és aratáskor a' kaláſzakból, 's tartalék-hűvelyekből a' magokat el-húllajtyák. A'melly búza tíſzta, azt a' föld' ſzínéig, melly ellenben gazos, azt magaſsabban, az az, rövidebbre kell aratni; a' le-aratott, és kévékbe kötött gabonát pedig legalább is egy éjjel, és egy nappal jó vigyázat alatt a' tarlón kell hagyni; meredek mindazonáltal, és völgyes helyekre nem kell rakatni, mivel egy véletlen zápor eſső által igen könnyen el-ragattathat. A' búza', 's egyébb némü gabona' meg romlásának okai ezek: Annak korábban való le-

aratta-

arattatása, minek-előtte a' szalmája meg-éret vólna; Ha sok fü, és gaz találtatik a' szalma között, melly a' kéve-kötés előtt ki-nem hányattatott, vagy leg-alább el-nem száradott; Ha tsomókban, és kévékben lévén, az esősötől nagyon áltál-ázott, és meg-nem forgattatott, hanem nedvesen hagyattatván, öszve köttettetek; ha nedves, vagy éppen esős időben haza hordattatott, és a' tsürökben, pajtákban gondatlanúl egymás ra hányottatott; ha sokáig hagyattatott, és kikezdett tsírázni; Ha a' ki-tsépeltetése, és kinyomtattása nagyon késő időre hagyattatik, mivel ebben az esetben a' házi, és mezei egerek szörnyü károkat szoktak a' gabonában tenni: Úgyan azért tehát a' szorgalmatos Gazda mindezekre jól vigyázzon.

Végtére: Bizonyosan hitesse-el magával a' Gazda, hogy minden némü gabonát sokkal jobb le-kaszálni, mint le-aratni tsak azon okból is, mivel a' sarlóval igen magosan vágottatnak le a' szálak, és sok szalma, mellyet vagy eledelül, vagy pedig ágy-allyának lehetett volna adni a' marhának, minden haszon nélkül a' tarlókon el-vesz. De mind ezeken kivül az aratás rész szerént (a) *költséges*, rész szerént pedig (b) *ártalmas* is.

(a) *Költséges* azért, mert az aratáshoz sok ember, és sok idő, következésképen sok napszám, és sok bérlettek, sok eledel, és ital kivántatik, 's a' szép drága nyári idő el vesztegetődik.

(b) *Ártalmas* azért, mert az aratás sok költséget

séget kivánván, ſok más ſzükséges mezei munkák általa el-múlaſztatnak, 's a' kaláſzakat nem lehet egéſz vigyázattal az aratás által öſzve takarítani.

Mind ezek hogy világoſabban meg-mutattaſsanak, legyen e' következendő példa: Egy hód föld gabonának egy nap alatt leendő le-arattatására leg alább is 12 Nap-ſzámoſok ſzükségeſsek, le-kaſzáltatására pedig két férjfiú legfellebb, és egy aſzſzonyi ſzemély, melly a' le-kaſzáltt ſzálokat öſzve-gűjtse, vagy öſzve-gereblélje, Már ha egy Mezei Gazdának tsak 10 illyen hód földjei vannak is, mivel a' munka siettetős, 120 aratókra léſzen néki ſzüksége, a' le kaſzáltatásra pedig 20 ferjfiú, és 10. Aſzony, és igy mindeneſtől 30. ſzemélyek-elégségeſek; az aratás tehát mindenkor tsak ezen réſzről is négy annyiba kerül, mint a' kaſzállás. Ezenkivül: melly nagy külömbség vagyon a' munkában? A' kaſzás mindenkor egyeneſen állhat, és laſsan a' munkája utánn lépdegelhet, az arató ellenben le kutyorodik, a' munkája utánn le görbül, sőtt gyakran fél-térdel utánna máſzkál. A'kaſzálás utánn a' föld ſzínén fellül alig marad a' gabona ſzalmájából két újnyi, az aratás utánn pedig gyakran fél lábnyinál is több; már mennyi külömbséget okoz ez a' gazdaságban? Igaz lehet ugyan, hogy a' hátra maradott ſzalma ſzálok a' tarlókat idővel, ha el-rothadtak, meg kövéríttik, de még is ſokkal jobb azt haza takaritani, a' markának

elede-

eledelül adni, mert ekkor valóban jól meg trágyáztathatik a' föld.

Némellyek abban a' bal vélekedésben vagynak, hogy a' kaſzával ſok magok ki-verettetnek a' kaláſzakból, de

I.ſzör. nem kell -meg-várni, hogy a' gabona felettébb meg-érjen.

II. ſzor. Olly időben kell a' gabonát le-kaſzálni, mellyben az a' harmattól még nedves. Azokban a' tartományokban, mellyekben a' mezei Gazdák gondoſsan folytattják azó gazdaságjokat, reggel éjféllutánn két órakor kezdik a' gabona' kaſzállását, és azt tsak déli tiz óráig folytattyák; egéſz dél utánn pedig félre-tévén az aratáſt, és kaſzálláſt, más mezei munkákban foglaltatoſkodnak, eſtvéli hóld világnál pedig, a'mit kaſzáltak, fel-gyüjtik.

III. ſzor. Az arató nem vághat többet-le egy maroknyinál, 's minden vágásra újra kell a' gabona ſzálakat markolni, tehát többſzör mozgattatnak, és rándíttatnak meg a' kaláſzak, mint a' kaſza által, melly, mivel nagyobb erövel vágja-le-a' ſzalmát, igen kevés időt enged a' kaláſznak meg-rándulására, és ha mindgyárt valamelly kevés mag el-húllana is, mivel a' ſzalma egész a' föld' ſzinéig le vágottatott, igen könnyü azt iſmét öſzve-ſeperni, és takarítani; de ellenben a' melly magok az aratás által el húllanak, mivel a' hátra maradott ſzalma ſokkal magoſsabb, azok örökre a' tarlókon maradnak, 's a' mezei egereket nevelik.

§. 7.

§. 7.

Miképpen kell a' le-aratott gabonával bánni?

A' tiſzta búza mennél előbb, 's mennél tiſztább időben hordattaſson haza, mert ha történetből a' tarlón meg-ázott, a' belőle kéſzíttendő téſzta ſzétt-fog menni nem tsak a' főzésben, hanem még a' ſütésben is. Mivel pedig az időnek mivolta nintſen a' Gazdának hatalmában, és az arátáſt ſem lehet a' meg-történhető hoſzſzas, vagy leg-alább gyakor eſsők miátt nagy időre hallaſztani, ne-hogy még a' ſzárán ki-tsirázzon, tehát, hogy illyen eſetben még is jól ki-ſzárodjon, e' következendő móddal lehet élni: kéſzitteſsenek egy pár, alól jól meg hegyesített, és leg alább is öt fertály röf magaſságu ágoſak, és ezek 16. vagy 20 láb-nyom meſzeségre egymáſtól veretteſsenek-le jó mélyen a' földbe; ezekre helyheztteſsen egy vékonnyabb rúd, vagy ſzál-fa, melly mint a' két ágoſt el-érje, sőtt ha lehet, meg halladja; erre a' rúdra az aratók, vagy kaſzásak mind a' két réſzről jól vékonnyan támogaſsák-fell a' le-vágott búza tsomókat úgy, hogy a' kaláſzak egy kevesé fellül-halladgyák az említett rúdat; végtére: ha a' rúdnak hoſzſza egéſzſzen meg-tellet, ekkor ketten az aratók, vagy kaſzáſak közül laſsan, de egyſzerre emelljék azt-fel, és a' búza ſzálokat egy másra engedjék dőlni, melly ha meg történt, iſmét más helyre veretteſsenekle a' károk, vagy is ágosok, és az ezekre helyhez-

heztetett rúdra iſmét más búza tsomók allíttaſsanak-fel, és iſmét egymásra döntetteſsenek, melly igen könnyű foglalatoſság mind addig folytattaſson, míg az egéſz termés le nem vágottotott, és ekkép meg-nem ſzáríttatott; azonban igen jól történik, ha a' rúdra fel-támogattatott búza tsómok egy ideig úgy hagyattatnak, hogy még jobban ki-ſzárodjanak. Azomban ha még is mind ezen ſzorgalom mellett ſem lehetne a' gabonát jól meg-ſzáríttva haza-takarítani, tehát a' búza kévék otthon a' tsürökben, 's pajtákban talpra állíttatván, ſzellőzteſsenek-ki, 's mennél előbb tsépelteſsenek-ki. —

A' Búza utánn takaríttatik-el az Árpa, és ez iſmét vagy le-arattatik, vagy pedig (a' mi ſokkal jobb) gereblyés kaſzával le-vágottatik. Mivel pedig az árpa-ſzalma igen puha, gyenge, és porhanyó, az árpa-kévék nenappal, és a' leg-nagyobb melegben, hanem éjtſzaka a' hóld világnál köttеſsenek-öſzve, mert külömben ſok el-fog veſzni az árpából. Gyakran pedig az árpa új ſarnyadékokat hajt, ugyan azért az ezekben találkozó mag egy időre a' többivel meg nem érhet; az illyen történetben tehát igen jó a' le aratott, vagy kaſzáltt árpát el-fojtani, vagy is erőſzakkal a'meg-éréſre kinſzeríteni; az az: eſső, és harmat által meg-áztatni, és iſmét meg-ſzárítani.

Az Arpa utánn takaríttatik el a' Zab, tsak hogy, mivel ſem a' harmat, ſem az eſső, ha tsak nem tartós, nem árt néki, nyóltz napokig is kin-

is kin maradhat a' tarlón; hogy pedig a' tartós esőkben le-ne ragadjon a' földhöz, és ki-ne tsirázzon, gyakrabban azt meg-kell forgatni. Mivel pedig a' zab sokakban egy terméſzetü az árpával, a' zabot is gyakran ſzükség a' fenn-nevezett módon el fojtani: de ellenben, mivel a' zab ſzemek erőſebben állanak az ő hüvellyeikben, 's azoknak ki-hullaſától nem kell félni, melegebb napokban-is lehet a' zab tsomókat kévékben kötni.

A' Lentse-is már elégségeſsen meg ſzokott érni az aratásnak közönséges idejében, ſzükség tehát ezt-is mennél előbb haza takarítani; azonban a' lentſe tsomókat, és kévéket ſoha-ſem kell a' tarlókon hagyni, mivel a' lentse hüvelyek a' nagy meleg miátt ki-ſzárodván, fel-pattannak, és a' lentse magokat nagy kárral el-hullaſztyák. Még több károkat okoznak a' házi, és mezei galambok, mivel ezek az ő ſzárnyaikkal ki-tsépelik a' lentse ſzemeket, azokat ſzétt-ſzórják, és a' mit el-nem hordhatnak, 's eméſzthetnek, eképpen el-veſztegetik.

A' Lentsen után érik a Borsó, nem-is kell várni, hogy minden virágját el-hullaſzſza, 's minden levelei tökélleteſsen meg-ſzárodjanak; elég, ha az allyán lévő borſó-hüvelyek meg-értek; 's ugyan azért tsak ezeknek nagyobb réſzéhez alkalmaſztaſsa magát a' Gazda. Ha az alsó borsó hüvelyek elegendőképpen keménnyek, és ſzárazok, vágottaſsanak-le, vagy is tövőſtől ſzaggat-

taſsanak-fel, és ha az idő ſzép tiſzta, egy nap hagyattaſsanak helyben, hogy tökélletesſen megſzárodhas sanak: ennek vége lévén rakásra hordattaſsanak, de úgy, hogy a' még éretlen zöld hüvelyek különösen és kivül, vagy is fellül, az érettek ismét különösen, és pedig alól, vagy is belöl eſsenek: Ennek pedig az az oka, és haſzna, hogy illy' módon a' zöldek a' levegőtől, és melegtől meg-érnek, az érettek pedig a' vad, 's házi galamboktól meg-őriztetnek; ha az idő nedves, és az eſsős idő magat előre jelentgeti, az egéſz borsó petrentze boritaſson-be ſzalmával. Mindgyárt pedig a' bé-hordás utánn tsépelteſsen, és tiſztogattaſson-ki, mert különben a' muſka', és más férgek' tojáſsai ki-kelnek, és a' borſónak belső leg-jobb réſzeit meg-eméſztik. Ugyan ezen okból igen jól gondolkodnak azok a' Gazdák, kik a' téli élelemre való ſzükséges mint lentsét, mint pedig borsót, mindgyárt a' ki-tsépeltetés utánn a' kenyér sütő meleg kementzében annyira ki-ſzáríttyák, hagy a' muſka', zsizsik', 's más egyébb némü ártalmas férgeknek tojáſsai el-veſzſzenek. Még jobb pedig ezen ſzáritás helyet a' ki-tsépeltt borsót, és lentsét hideg vízben jól meg-moſni, annakutánna pedig a' heves napon meg-ſzárítani; mert ez által a' bennek találkozó férgek el-veſznek, és a' bennek még meg-maradtak ki-nem kelnek, 's ezen kivül az el-vetésre-is alkalmatosak maradnak.

§. 8.

§. 8.

A' Gabondnak tartásáról, és több esztendőkig a' zsizsiktől, 's dohosságtól való meg-őrzéséről.

Mivel ebben, az adakozó terméſzetnek ajándékival bővelkedő Magyar hazában, a' gabonának több eſztendőkre való meg-tartásáról, réſz ſzerént az ő bősége miátt, réſz ſzerént pedig azért, mivel közönségeſen a' zſizsik által megſzokott romlani, ſokan ſokféle-képpen álmodoztak, (mint tsak minapában Pleſsing János is, a' ki könyvének irásából méltatlanul vártt reménysége által el-ragattatván tsak azért igyekezett minden Gazda embernek nyakára tólni ſzettvett irománnyát, hogy helytelenül tett költségeit bő uzorával viſzſza nyerheſse) Minthogy pedig erről a' tárgyról igen keveſen aggóskodtak a' Mezei gazdák, és ellenben egynehány egymásra következett ſzűk, 's termékenytelen eſztendők nyilván meg-mutatták azt, melly haſznos, sőtt melly ſzükséges volna a' gabonát több eſztendőre meg-tartani, tehát ſaját több eſztendőbéli tapaſztaláſaimat ide fel-jegyzem, 's valamint tavali Eſztendőben a' Nemzeti kalendáriomban, Polgár-társaimmal e'képpen közlöm azokat.

Hogy a' gabonát több eſztendőkig jó állapotban el-leheſsen tartani, ſzükség vigyázni, *I. ſzör.* Az aratáſnak idejére, ne-hogy a' gabona még a' mezőn feletté meg-érjen. *II. ſzor.*

Az aratás, és tséplés utánn annak jó száraz helyre való takarítására. *III. szor.* Annak többszöri meg-forgattatására, és szellöztettetésére. *IV. szer.* Némelly erös szagú szereknek a' gabonával leendö elegyíttésére, miképpen a' Hollandusok szoktak tselekedni, 's végtére *V ször.* A' gabonának szárító machima által meg-szerezhetö szárittatására, hogy ki-ne tsirázhasson.

I. ször. Az Aratásnak valóságos ideje. Hogy itt' Magyar országban a' gabona meg-szokott zsizsikesedni, onnan történik, mivel azt a' mezei gazdák fellettébb meg-engedik érni; mennél inkább meg érik a' szárán lévö gabona, annál gyengébb mindenkor lészen az a' hártyátska, melly a' hüvelyben lévö magot fedezi, ha tehát nagyob mértékben hordattnak egy garmadára, szükségképen meg-kell azoknak hevülni, 's ezen hévség által a' gabona hüvellyében lévö zsizsik tojásoknak, mellyek a' felettébb való meg-érés miatt tétettek, ki-kell kelni, és meg-szaporodni. Hogy pedig a' gabona is, mint más akárminémü gyümölts felettébb meg-érhet, és az által a' hoszszabb idöre valo el-tevésre alkalmatlan lehet, erröl még igen kevés mezei gazdák mind eddig látszatnak meg-gyözettettek lenni, mivel többnyire mind addig szoktak az aratással várakozni, míg a' kalászok töredezni nem kezdenek, holott éppen ez a' gazdálkodás' módja ellenzi mint a' takarékos, mint pedig a' le- aratott gabonának igaz használtatását, mert már ekkor a' gabona

fele-

felettébb meg-érvén, 's ki-szabadúlván azŏ tartalékjából, minden leg-kisebb meg-illetŏdésre ki-húll abból a' földre, és el-veszteget̃odik: éppen ekkor szokott a' zsizsik-tojás is a' nagy hévség miátt meg-teremni a' gabonában, tudnillik azért, mivel már ekkor a' gabona szem semmi, vagy igen gyenge hártyátskával fedeztetvén, a' napnak heves sugárjaira, a' szélre, és a' levegŏ égben lévŏ férgeknek egészszen ki-tétetik.

Már pedig, ha a' gabona elégségesen megérett é, vagy nem, e' következendŏ jelekből lehet, és szükség meg-ismérni *I. ször.* Ha a' szalmája már meg-fejérültt. *II. szor.* Ha a' kalászok, a' nélkül, hogy le-töredezzenek, abront̃a formára meg-hajúltak *III. szor.* Ha a' magok gyenge dörgölés, és morzsalás által a' kalászból ki-húllanak ugyan, de mindazonáltal külsŏ hüvellyeikben még meg-maradnak, A' felettébb való meg-érése a' gabonának, a' zsizsikek' meg-szaporodásán kivül, még azt a' tetemes kárt is okozza, hogy a' magok a' nagy hévség miátt ki-szabadúlván az ŏ tartalékjokból, és boritt̃ékjokból, ámint már fellebb mondatott, a' földre húllanak, és így az aratás alkalmatosságával a' gabonának leg alább is egy ötöd része el veszteget̃odik; holott mind ezen káros következéseknek igen könnyen lehetne elejét venni a' korábban való aratás által, annyival is inkább, mivel itten a' Hazánkban az aratók elégséges számmal találtatnak, kik is többnyire korábban szokták magokat

a' mezei gazdáknál jelenteni, azoknál munkát keresni, sőtt még egy ideig várokozni is arra. Azomban ha bérlett aratók nem volnának elégséges számmal arra, hogy egy nagyobb dülő földet le arathassanak, tehát az illyen esetben a' sarlót kaszával szükség fel-váltani, mint más tartományokban szokás. A' kaszára pedig egy görbe fogú gereblyét kell helyheztetni, mint a' minémvüel az itt' nálunk le-telepedett Svábság sok helyeken nagy haszonnal szokott élni; az illy forma gereblyés kaszával több gabonát lehet egy rántással le-vágni, mint öt leg-gyorsabb aratók az ő sarlójokkal le-arathatnak; 's a' mi több, a' kaszán lévő gereblye olly' szép rendel egymásra fekteti a' le-vágott gabona szálokat, hogy még a' leg szorgalmatosabb arató sem szedheti azokat jobb rendbe. Nem is kell azon meg-ütközni, hogy ha a' gabona még egy kevesé puhának látszik lenni, mert mihelyest az le-vágottatik, 's az által azt a' nedvet, mellyet a' szalma által szívott vólt a' földből, el veszti, azonnal meg-kemények edik, és még is olly' erősen megmarad az ő tartalékjában, hogy le-arattatásakor csak egy szem-húll ki abból. A'le-aratott, vagy le-kaszáltt gabonát, a' mint az idő meg-engedi, egynehány nap a' mezőn kell hagyni, és némellykor meg-is forgatni, annak utánna pedig kévékbe kötni, és haza hordani. Ha mindazonáltal még is meg-történne, hogy a' munkások hijányossága miátt az egész terméſt le-nem lehet-

ne vágattni, hanem egy réſze annak meg-maradna, 's a' gazdának tellyes akarattya ellen is felettébb meg-érne, az illyen hátra maradott gabonát ſarlóval ugyan, de különös nagy vigyázattal kell le-arattatni, de ellenben a' többitől jol külömböztetni, és egyedül tsak a' háznak mindennapi ſzükségére haſználni: e' képpen két féle gabonája leſzſz a' gazdának, az előbb le-aratottat pénzre, a' kéſőbbit pedig önnön háza' népének élelmére fordíthattya.

II. ſzor. A' *Gabonának tartása.* Valamint az aratáſnak idejét, és modját, ſzint' úgy a' le-aratott gabonának tartáſát is annak terméſzetéhez kell alkalmaztatni: e' ſzerént tehát a' gabonát ſzároz, és hüves helyen kell tartani. Itten a' Házankban ſzokásban lévő búza vermek elegendőképpen bizonyittyák ezt az állitáſt; és ha ezen vermekben lévő gabonát gyakrabban meg-is lehetne forgatni, ſzükségtelen vólna jobb gabona tartalékokról, és életes házakról gondoskodni; de mivel ez nintſem a' gazdának tehettségében, és ezenkivül a' vermekben tartatni ſzokott gabonát majd tsak-nem lehetetlenség a' dohos ſzagtól meg-őrizni, ezen vermek, és padlásak helyett hordókba, és ſzekrényekbe töltetſen a' gabona, ezek pedig ſzároz, hideg pintzékbe, vagy föld-házokba helyheztetteſsenek.

III. ſzor. A' *Gabondnak gyakor meg-forgattatása.* A' gabonának tartására azok a' fenyőfa hordók, mellyek nagyobb ſzámmal a' felső Ma-

gyar orſzágból hordattatnak-le a' Vágon, és a' Dunán, és mellyek között mindenému nagyságuak, ſőtt 100 mérőre valók is találtatnak, nem lehetnek olly drágák, hogy a' fenn-nevezett haſzonért azokra a' gazda fajnálhaſsa azŏ költségét, főképpen ha meg-gondollja, hogy azok tsak egyszer fognak pénzébe kerülni, és hogy tovább tarthaſsanak, az abrontsokat vas ſzegekkel-is le-lehet ſzegezni. Az akonájok kerekded, és egy láb-nyom ſzéleſségü lehet, hogy egy ezen lyukhoz kéſzíttendŏ tötsérnek ſegedelme által a' gabonát annál könnyebben leheſsen a' hordóba tölteni; ennek az akonának dúgója úgy kéſzítteſsen, hogy a' lyukat jól bé-fedezze, és még is annak ſemmi réſze ſe álljon-ki, tudnillik: ne hogy a' hordónak fel-forgattatását akadályozza; hogy pedig még is a' hordót könnyen leheſsen fel-nyítni, ſzíjból, vagy más erős bőrből fogatékot kell a' dugóra ſzegezni; a' hordókat pedig úgy kell meg-tölteni, hogy az ŏ nagyságakoz képeſt leg-allábbis egy láb-nyom nagyságú üreſség maradgyon, hogy azokat egy, vagy több bérlett nap-ſzámoſok által időről időre, nyáron mindazonáltal többſzör, mint télen meg-leheſsen forgattatni. Ez által egy gabona ſzem ſem marad az ŏ előbbeni helyén, és azoknak fel-heveſülése, vagy is párlása meg-akadályoztatik. Könnyen pedig kiki képzelheti magának, hogy illy módon egy óra alatt egygyetlen egy nap-ſzámos közel 100 kordókat, mellyekben 10, 12. mérŏ vagyon, következendőképen

1000

1000, sőt 1,200 mérőket kevés fáradsággal meg-forgathat. A' ki ennek a' meg forgatásnak elégséges foganatjáról kételkedik, egy nap-számos helyett fogadjon négyet, 's ezek által tölteſse a' gabonát egy hordóból a' másikba (de erre szükséges, hogy a' hordóknak egyik feneke ki-vétetteſsen) és saját tapaſztalása által meg-fog győzettetni arról, hogy illy' munkával- is 4 Napſzámoſok által többet fog végezni, mint a' közönséges ki-ſzellőztetés, és forgatás mellet 10 Nap-ſzámoſokkal 3 Nap alatt végezhetne. Ezenkivül a' szorgalom még több fortélyokra is fogja a' gazdát utasítani, úgymint: hogy a' hordóknak fenekére vonó, vagy vas ſarkokon forgó ajtótskákat kéſzíttſen; hogy a' gabona hordókat felleb emellje a' földtől, mint a' boros hordókat, hogy tudnillik egy hordót a' másikba annál könnyebben ki-üresíthesse; végtére: még mérő veſzſzőnek, vagy gabona akolónak fel-találására-is meg fogja tanítani, hogy ez által azt a' fáradſágat, azt az időt, és azt a' költségét, melly a' ki, és bé-mérésre el-kerülhetetlenül ſzükséges, meg kemélheſse. Egyátolljában az inenn háromló könnyebbségen, a' zsákokra való ſzükséges költségeken, és az időn kivül, melly el-veſztegetődik, minden esetre egy harmad, 's több réſzſzel kevesebb munkások leſznek ſzükségesek. Számlállja bár-fel a' gazda mind idejét, mind költségeit, mind pedig alkalmatlanságát, mellyeket okoz tsak 1000. Mérő gabonának mérővel való ki mérettetése, és a' zsá-

kokba által töltetése, tapaſztalni fogja, sikerét, és haſznát ezen javaslásnak. Ezen kivül: legyen bár az idő akár minémü, ſohaſem léſzen kintelen a' gazda arról aggóskodni, hogy meg-ne romolljon a' gabonája, avagy pedig nap-ſzámosai hátráltaſsanak a' munkától. Ha végtére a' gabonának terméſzetét jól meg-fontollja, által fogja látni, hogy a' Gabona kevesebb mértékben lévén, és gyakran meg forgattatván, nem olly könnyen párolhat, következésképpen nem is olly' könnyen dohosodhatik, avagy zſizſike sedhetik-meg: Ennek pedig haſznos következése az, hogy a' gabona-kereskedők előtt kedveſsebb, és nagyobb áru léſzen.

IV. ſzer. Valamelly erős ſzagu ſzernek a' gabonával való elegyittése. Itten a' hazánkban is ſok féle probákat tettek a' ſzorgalmatos gazdák, hogy a' vermekben tartott gabonának dohoſságát, és más kellemetlen ſzágat valamiképp meg-orvoſolhaſsák; ſokan ürmöt, dió, bodza, 's más erős ſzagú fa-leveleket, és füveket hánytak a' gabona közé, de melly ſikere lett légyen ſzorgalamatos aggóskodásaknak, a' tapaſztalás meg-mutatta. A' Hollandusok ambra égett vizzel ſzokták a' gabonájokat meg-lotsolni, mivel az ambrának ſzokatlan, és ſokáig tartó ſzaga, 's ereje vagyon. Egy mérőre 6. tseppek, 100 mérőre pedig egy, és fél nehezék (lóth) elegendő ebből az ambra ſpiritusból; mivel tehát a' fáradság ſem nagy, és ezenkivül 30. krajtzároknál többe nem kerül, ezt-is, a'ki-

nek

nek tetszik, meg probálhattya. De ezeknél leg jobb.

V. ször. A' *Gabonának különös machina által leendő szárittása.* Az illyen machina által a' gabona erőszakosan meg-szárittatik, és a' székjétől, melly ki-szokott tsirázni, meg-foszttattatik, hogy tudnillik el-veszttvén minden hajlandóságát a' párolásra, melly dohosságat, rothadáſt, 's más egyébb veszttegető nyavalyát szokott a' gabonában okozni, soha ki-ne tsirázhasson. Ezen erőszakos ki-szárittás által az el-vetésre, 's tóvabbi termesztésre haszontalan lészen ugyan a' gabona, mivel a' széke, és tsirája egészszen ki-szárittatik, de ellenben ezt a' tsekély veszteséget bőven viszsza-allíttyák annak e' következendő hasznai.

I. ször. Az illy' mesterségesen ki-szárított gabonát akármelly száros helyen 20 esztendőkig is el-lehet tartani. 2. *szor.* A' melly életes házban, hombárban, vagy granáriumban annak-előtte 1000 mérőt lehetett tartani, az illyen ki-szárítottból 6. sőtt 7. annyit is, következésképpen 7000 mérőt lehet el-tartani. 3 *szor.* Azok a' terhes költségek, mellyek a' szárittatlan gabonának forgattatására, és szellőztetésére el-kerülhetetlenül szükségesek, a' szárított gabonával megkémeltetnek. 4. *szer.* A' ki-szárított gabonát mind szározon, mind pedig vizen el-lehet több száz mértt földekre vinni a' nélkül, hogy annak valamelly bajja történnyen. 5. *ször.* Ha történetből meg-ázott, könnyü ismét a' nap' sugárinál,

vagy

vagy ſzélnél meg-ſzáríttani, a'nélkül hogy a' gabonának bajja legyen. 6. *ſzor.* Valóságos próba tételek bizonyíttyák, hogy 100 méröből 20 Eſztendök alatt nem veſz-el több 5. mérönél, holott 100 mérö ſzáríttatlan gabonából 10 eſztendök alatt (ha tsak ugyan annyi eſztendeig azt el-lehet tartani) 12, ſött gyakran 15. mérök is el-ſzoktak veſzni. 7. *ſzer.* Ambár a' ki-ſzárított gabonát nem lehet az el-vetéſre haſználni, de ellenben az örlésre, és a' mindennapi élelemre annál haſználhatóbb; a' tapaſztalás bizonyittya, hogy egy mázsa meg-ſzárított gabona liſzt 5. és 1/2 fonttal több vizet véſzen bémagába, mint a' ſzáríttallan gabonából kéſzíttetett leg jobb liſzt, következésképpen annyival több kenyeret lehet abból kéſzítteni.

Igaz ugyan, hogy illy ſzárító machina egy magányos gazdának költséges, mivel egy ollyan, mellyben naponként tsak 30 's leg fellebb 40 méröket lehet meg-ſzaríttani, közel 700 forintokba kerül, de ellenben annak haſználása rövid idö alatt viſzſza téritti a' reá tett minden költségeket, mivel minden mérö gabonának ki-ſzáríttatáſáért, a' mint tudnillik a' fa drága, vagy óltsó, egy, vagy két krajtzárokot ſzokás fizetni. Pleſsing János ugyan azö minapában ki adott Házi, és Mezei Kalendáriomában az utó'ſó lapon meg igérte, hogy az illyen ſzárító machinához ſzükséges rajzolatokat. 6. darabokban ki-fogja adni, és Weingand Mihály Pesti

könyv-

könyv-árosnál árúltatni, de mivel se önnön maga rajzolni nem tudott, ſem pedig a' machinának mivoltát a' rajzólóknak, és machina kéſzítöknek meg-nem tudta magyarázni, ezen rajzolatok el-maradtak; ugyan azért minden iparkodó gazdákat, kik valaha ezen ſzárító machinát magoknak meg ſzerezni kívánnák, Futakra igazította; tudnillik hallotta ő kegyelme, hogy valahol harangoztak.

§. 9.

A' Gabona' házakról.

Ha valamelly gazdaságbéli tárgy meg érdemli a' figyelmeteſséget, tehát valóban meg érdemli az, hogy Magyar Hazánkban gyakran olly eſztendők fordúlnak elöl, mellyekben a' termés olly nagy, hogy annak el-takarítására a' gazdák elégtelenek, ki-gondolhatná tehát, hogy ellenben tsak egyetlen egy termékenytelen eſztendő-is olly nagy ſzükséget, és drágaságat okozhaſson, mint a' minémü volt 1794. dik eſztendőben? és mitől nem lehetett vólna még félni, ha a' következendö 1795 dik eſztendő-is ſzint' olly termékenytelen lett volna? Nem lehet pedig kételkedni arról, hogy az e' féle ſzomorú következéſeknek akár melly ſzük, és termékenytelen időben-is elejét ne leheſsen venni a' gabona tárházaknak fel-állíttatása, és e' következendő javaslásaknak tökélletes, és hiv tellye-

sítő

sítése által, főképpen, ha még az országnak Igazgató-széke által-is gyámolíttatnának.

Miért is nem lehetne az Országnak minden helységeiben közönséges gabona-házakat (Granáriumokat) fel-állítani? az az: miért nem lehetne minden helységeknek, és faluknak közönséges vermeket, vagy kisebb gabona-tárokat leg-alább mór, (égetlen) téglákból épiteni, avagy hombárokat, és hordókat, mellyekben a' helységnek nagyságára nézve egy két esztendőre való minden némü gabonát félre le-hefsen tenni, nagyobb számmal bé-szerezni? holott ez semmi, vagy igen tsekély költségbe kerülne. A' helységnek határját, és népefségét tekíntvén, közönségefsen a' lakosoknak esztendőbéli szükségekre félre-teendő gabona soha sem kívánhat nagy tartalék helyet, tágas élet-házat, bő vermeket, számos hordókat, hombárokat, és szökrényeket, hogy ezekben a' falusi gazdák azo szükségtelen gabonájokat bátorságosan le-rakhafsák, és esztendőről esztendőre saját hafznokért tartogathafsák.

Ne hogy pedig az e' féle köz gabona tárházaknak fel-épittésével terhelteſsen a' szegényebb község, igen jó volna a' templomoknak, oskola, kortsma, 's falú-házaknak padlásait e' végre fordíttani. Már pedig a' gabonának öfzve hordása, gondviselése, el-adása, és ha a' szükség hozná magával, ki-osztarása, hogy miképpen esheſsen-meg minden nagy fáradság, zavarodás, köl-

költség, és tzivódás nélkül, e' következendökből nyilván ki-tetſzik. *I. ſzör.* A' Tár-háznak fel-állitása előt a' Biró, esküttek, és a' Notárius az egéſz helységnek községét, 's minden gazdáknak házi népét fő ſzerént jegyezzék-fel, ebből a' fel-jegyzésből könnyen meg-lehet tudni, hogy hány kila, vagy mérő gabona légyen ſzükséges minden gazda' házi népének, következésképpen az egéſz helységnek egy egéſz eſztendőbéli el-kerülhetetlen táplálására, 's élelmére egy meg történhető ſzük, 's termékenytelen eſztendőben, ha tudnillik főre hat hat kila fog-ſzámláltatni. Ha az aratás ſzükebb vólt, egy egy főre lehet 4. kilát ſzámlálni; azomban az öſzve hordandó gabona állhat tiſzta búzából, kétſzeresből, árpából, ro'sból, zabból, kölesből, hajdenából, és kukoritzából, a'mint kinek tehetsége meg-engedi. A' már fejenként ki-ſzámláltt gabona mérőknek ſzáma, és neme meg-határozza, hány vermek, hordók, hombárok, ſzekrények fognak ſzükségesek lenni; minő, és melly nagy légyen a' fel-épittendő gabona tár-ház. Minden gazda, a' kinek földjei vagynak, mindgyárt aratás utánn a' reá ki-ſzámláltt gabona méröket minden hallasztás nélkül vigye a' gabona-házba, a' Helység Nótáriuſsa pedig hiven, egy Esküttnek jelen-létében jegyezze-fel minden gazdának a' nevét, minő, és mennyi gabonát adott vólt a' község' gabona-házába. Minekutánna pedig minden gazda bé-adta a' reá ki-mértt gabonát, és

azo-

azokat a' Helység' Nótáriuſsa fel-jegyzette, ő ezen fáradságáért, úgymint a' helységnek ſzámadó tiſztye, ugyan abból a' gabonából nyerjen illendő réſzt, mint deputátumot.

Ama fellebb-nevezett gabona nemekből pedig ſzabad légyen minden Gazdának abból adni, mellyből ő neki fog tetſzeni, tsak-hogy jó egéſzséges, és tiſzta legyen; de ellenben a' következendő eſztendőre, legyen bár az bő, vagy ſzük eſztendő, tsak abból a' gabona nemből nyerjen ſegedelmet, a' mellyből a' múltt eſztendőben adott. Az öſzve-hordott gabonának nemei külön-irattaſsanak, 's ugyan azért mind egy-gyik gabona nemnek különös vermek, hordók, hombárok, kasok, ſzökrények, vagy a' tárházban különös oſztályak kéſzítteſsenek, és a' Bírónak, esküttteknek, és a' Nótáriusnak gondviselése alatt híven őrizteſsenek, hogy azokból egéſz jövendő aratásig ſenkinek egy átollyában, akár minémű ſzín allat-is ne-légyen ſzabad tsak egy ſzemet-is ki-adni, vagy költsönözni. Egy eſztendőnek el-folyása utánn, az az: a' következendő aratáskor, ha a' termés nem igen bő, ismét minden lakosok, és gazdák az ő házi népeikkel egygyütt újra fel-irattatnak, és ezek a' reájok vetett gabonát, valamint a' múltt eſztendőben, újra béadgyák a' gabona-házba, az előbbeni eſztendőbélit pedig ugyan abba a' mértékbe, és nembe, mellybe adták viſzſza veſzik; ha pedig a' termés jó vólt, ottan hagygyák még egy eſztendőre. Ellen-

lenben ha a' múltt eſztendőben a' ſzük termés miátt 6. vagy 8 kila helyet tsak 3. kilát, vagy négyet kiki adott-bé, illyen esetben a' viſzſza adás helyett a' hátra-maradott kilák adattaſsanakbe a' gabona-tárba. Szabad legyen mindazonál-al kinek kinek a' múlt eſztendőkig bé-adott gabonáját, két három eſztendőkig-is benn-hagyni, új termésbéli gabonával ſzaporíttani, avagy minden eſztendőben ki-venni, és új gabonával azt ki-pótolni, 's a' reá ki ſzámláltt mérőknek ſummáját meg-újjitani.

Hogy ha idővel némelly közönségek a' vermek hellyet, (mellyek ha jól ki-nem égettetnek, és téglával, 's agyaggal, nem pedig méſzſzel, ki-nem rakattatnak, többnyire mindenkor nedvesek maradnak, és ugyan azért a' gabonat nagyobb ideig jól nem tartyák) egy kiſsebb ugyan, de jó rendbe ſzedett életes házat építeni akarnának; ennek a' gabona tárnak magoſsabb helyen kell építtetni, és két hoſzſzabb oldalaiból azegyik nap-kelet felé, a' másik pedig nap-nyúgott felé állyon; a' keskennyebb réſzének eggyike dél felé, a' másika pedig éjtſzak felé helyhezteſsen; a' levegőnek ſzabad járása meg-ne gátoltaſson, de még-is a' délre néző ablakok kevesebbek, és kiſsebbek legyenek; végtére: az ajtaja nap nyúgotti réſzre építteſsen. A' gabona, melly ezen tárházba bé-fog hordattatni, mennél tiſztább legyen; három lábnál magaſsabbra ſoha-ſe öntetteſsen-fel, és ez-is leg-alább min-

den két hétben egyszer meg-forgattasson, hogy a' muska azt meg-ne ronthassa. Az istálok' padlássán pedig egy átollyában nem kell a' gabonát tartani, sem pedig ollyan padlásokon, a' hol több meleg kémények vagynak; amott' a' kigőzölgő marhák' párája, ezeken pedig a' kéményeknek melegsége meg rontja a' hideg természetü gabonát, és a' veszedelmes muskákat nem-csak táplálja, és neveli, hanem még szaporíttya is.

A' muskák ellen leg-foganatosabb szer még mind eddig ebből áll: Tavaszkor egy arasztnyi hoszszaságu bodza-fa sarnyadékok vágattassanak-le, és ezeknek mind a' kulsó szürke, mind pedig a' belsö zöld haja éles késsel vakartassonle, úgy mind-azonáltal, hogy ez függve maradjon az ágotskákon. A' gabona háznak padlattja tiszta egésséges szalmával rakattasson-ki, annakutánna nem-csak az oldalokon, hanem az egész padlaton szétt-szórattassanak minden 4 lépésre az fellebb-emlitett bodza-sarnyadékok, 's végtére ezekre öntessék a' gabona. Hogy-ha a' köszségnek szorgalmatossága annyira nevelkedne, hogy több esztendöbéli gabonát öszve gyüjtene az életes házba, tehát az illyen esetben egy jó rendbe szedett számodás, és a' Notárius által tett jegyzés elégséges arra, hogy a' gabonának, midön annak ára találtatik, egyszerre való eladattatásánál, és a' bé-veendö pénzeknek igaz felosztásánál a' gazdákra való nézve egész utólsó

Kraj-

Krajtzárig semmi rendetlenség se támodgyon. Önként pedig értetődik az, hogy, ha valamely helységnek (a'mi igen gyakran meg-történik) több birtokosai volnának-is, a' közönséges gabona tár-háznak fel-allításában még is minden jobbágy gazdának egygyütt munkálódni, és segíteni kellene, mivel egynek sem eredhetne ebből kára, sőtt jövendőbéli haſznátki-ki bizonyoſsan várhatná. A' helységnek pedig azon szegényebb lakosai, kiknek földjeik nintsenek, következésképpen a' közönséges gabona-házba semmit bé-nem vihetnek, ezek munkával szolgálják le azt, amit bé-kellene nékik adni; melly szolgálatot ha megtették a' község-nevében, illendő, hogy ők is a' többiekkel részt vegyenek.

Ezek igy lévén, nem lehet kételkedni azon, hogy a' jobbágy gazdák ezen intézeteknek haſznát igen hamar által fogják látni, és meg ismérni; mivel ezek által a' leg-termékeny telenebb esztendőben sem félhetnek semmit a' szükségtől. Leſznek idővel még olly' helységek-is, mellyek több esztendőbéli illy' módon tartogatott gabonájokat, akkor, midőn annak jó ára vagyon nevezetes haſzonnal el-adgyák, és igy meg-pénzelik magokat; sőtt ezen szorgalom által olly szerentséſſek-is lehetnek, hogy a' gabonából vendő pénzeket öſzve-gyűjtvén a' Birónak, Esküttteknek, és a' Notáriusnak gondviſelése alatt idővel egy olly tőke pénzt is szerezhetnek öſzve, mellyből minden adójokat esztendőről esztendő-

re kifizethetik, és igy a' fő gondtól megl'szabadúlván, önnön magoknak szabadobban gazdálkodhatnak, 's vagyonos gazdákká lehetnek.

§. 10.

A' gabona-szárittó ezközről.

Nem csak a' múltt 1794. dik esztendőbéli, hanem minden századnak történetei bizonyíttyák, hogy még a' leg-termékenyebb tartományakban-is, mellyek közé Magyar hazánkat bátran lehet számlálni, némellykor váratlan termékenytelen esztendők fordúlnak elől. Ha már a' szükségnek nagyságát a' gabonának fogyatkozásánál, melly mindenkor a' nép sokaságával egy mértékben vagyon, jól meg tekíntyük, bizonnyára mind azok az ezközök, mellyek az illyen szomorú esetben segíthetnek, meg-érdemlik, hogy minden környül-állásaikkal eggyütt elöl-adattassanak. Az illyen szerentsétlen eseteknek el-mellőztetésére az emberi szorgalom, 's előre-való gondoskodás a' tudva-lévő gabona tárokat, 's ezen Országban igen ismeretes vermeket szülte; de mind ezek melly keveset használtak vólt a' fellebb említett 1794 dik esztendőben, minden ember tudhattya, sőtt azt is könnyen által-láthattya, hogy mit lehetet vólna várni, ha a' következendő 1795 dik esztendő is termékenytelen lett vólna; azonban az előbb említett ezközök-is nem csak itten Magyar országban, hanem majd minden más tartományok-

ban

ban-is mind eddig az ideig kevesebb tekintetben vóltak, mintsem az orſzágnak javára ügyelő Politika kivánta; mindazonáltal a' Tsáſzári Királyi örökös tartományoknak egyikébe ſem lehet ezen emlitett ſegittő ezközöket olly ſzámoſsan, 's olly tökélleteſsen fel-allítani, mint Magyara orſzágban, és pedig olly mértékben, hogy nem tsak ezen orſzág' népének, hanem még a' ſzomſzéd Tsáſzári királyi tartományok' lakosainak-is minden termékenytelen eſztendőben ez bő gabona tár-há a lehetne; és ezen kivül ha az Iſteni gondviselés több termékeny eſztendőket egymásutánn engedne, ezen Margyar Orſzág magának a' gabona ki-hordáſsal (ha meg-engedtetnék) igen nagy kereskedéſt, következésképpen uj, és nagy kintset ſzerezhetne.

Mi az oka tehát annak, hogy ezen leg-ſzebb reménységekkel tellyes rendelések Magyar orſzágban még mind eddig ſikeretlenek? Ennek legnagyobb okai lehetnek ezek; úgymint:

I. ſzör. Mivel ezen orſzágban még olly ſzamós, és gazdag tár-házak fel-nem allíttattak, a' mennyit, és minéműeket annak, 's a' ſzomszéd tartományoknak ſzüksége, és a' gabona' kihordásával való kereskedés kívánnya. Ha a' termékenyebb Tsáſzári Királyi orſzágokban, mellyek közöt elsö helyet foglal Magyar orſzág, a' gabonával való határozatlan kereskedés minden lehetős módon virágozni engedtetne, a' népnek nagyobb réſze ebből egyeneſsen ötet ille-

tő haſznot venne, és a' leg- nagyobb ſzorgalomra a' föld mivelésben öſztönöztetne Mindenek elöt tehát ſzükséges, hogy a' gabonának kihordattatása mellett, annak az orſzág' népére nézve elegendő bőségéről bizonyoſsak legyünk, és arról-is, hogy a' közönséges ſzükségen fellül-való gabona tovább, mint tsak a' leg-közelebb-lévő aratásig elégséges, és úgy felosztott légyen, hogy ez az elégség minden ſzomſzéd tartományokban fel-találtaſson. Ez az előtétel magában foglallja a' nép' ſokaságához, és ſzükségeihez alkalmaztatott tár-házakat, úgy mint a' belső gabona-kereskedésnek leg-hathatósabb ezközeit; mert ezek nélkül majd abban a' tartományban, ha a' gabonának ki-hordása minden ſzükséges határak nélkül meg-engedtetne, lárma, és panaſz támodna a' föld népe között a' gabonának fogyatkozása miátt, 's ugyan ezen okból a' leg-virágzóbb gabona-kereskedéſt-is kíntelenítettetne az orſzág' kormánnya meg-állítani.

II. ſzor. Mivel a' feles ſzámmal lévő ſzükségtelen meg-nem ſzárított gabonának gondviselésére igen ſok tárházakat, mellyek, amint könnyen által lehet látni, más fél millió forint költségeknél is többet kivánnának, kellene építtetni, mivel a' gabonának vermekben több eſztendőkig leendő tartása a' ſok külömbféle fogyatkozások miátt igen veſzedelmes.

III.

III. ſzor. Mivel a' ſzáríttatlan gabonának tartása, 's őrizete, annak ſzünet nélkül való forgattatása, ſzellőztetése, és hűttése miátt felette ſok költségeket kíván; mellyek okozzák, hogy minden kiláro fel-ſzámlálván a' tett költségeket, ezek kevés idő múlva annak árát fellülhalladgyák, ambár a' gabona-házak' gondviselőinek hibái miát ſemmi fogyatkozás ſe történnyen-is. Ezek a' költségek ismét okozzák azt, hogy a' gabona-házaknak birtokoſai az őſzve-gyűjtött gabonát azon okból, hogy az ujjabb termésnek helyet adhaſsanak, időnek előtte, következésképpen nagy veſzteséggel el-adni kínſzeríttetnek. Kérdezteſsenek-meg a' gabona-házaknak leg-hivebb gondviselői, ha leg-ſzoroſsabb ſzámadásaik mellett, a' haſzon helyett nem mindenkor fogyatkozáſt, és veſzteséget ſzenvednek e' ?

IV. ſzer. A' ki nyers, és ſzárittatlan gabonát ſzed-őſzve a' gabona-házakba, közönségeſsen nintſen tehetségében, hogy mindenkor tiſzta gabonát vásárolhaſson; igy tehát mindenkor félelembem vagyon, ne hogy tiſztviselőinek leg-kiſsebb vigyázatlansága miátt még a' leg-tiſztább gabonája-is a' muskák által meg-veſztegetődjön, avagy éppen haſzonvételetlen légyen.

V. ſzör. Minden gabona-kereskedők megvallyák, hogy a' ſzáríttatlan gabonáva ivalókereskedés mód nélkül tsiklándós légyen azok a' veſzedelmek miát, mellyek alá ki-vagyon téve az

annak mind szárazon, mind pedig vizen leendő szállíttása, mivel a' hoszszú, és tartós úton beszívott nedvesség miátt ki-tsirázik. Ezen mindennap gyarapodó veszedelmekből a' külső vevők alkalmatosságat nyernek a' 'gabona' árának szabad tetszések szerint való ki-szabására, már pedig az illyen káros eset soha sem adhattya magát elől a' meg szárított gabonával való kereskedésben.

VI. szor. Ha egy valaki szárittatlan gabonával külső országra, példának okáért Tergyestumban, vagy más Dalmatziai, már most öszve sógorosodott, ki-kötő helyekre, kereskedik, jól tudgya, hogy a' vett gabonának mérője, a' reá tett költségekkel eggyütt, mellyek gyakran egy tallért is tesznek, 2. forint, 15. sött 30krajtzárokba-is fog néki kerülni; már tehát ha az illy' helyeken nagyobb a' gyülekezet, vagy pedig a' szomszéd Olasz tartományak éppen abban az időben egynehány hónapokra a' bő aratás miátt alább szállították a' gabonának árát elannyira, hogy az illy' kereskedő az ő gabonáját sajat kára nélkül el-nem adhattya, melly nagy nyúghatatlanságat, és fő-töréſt fog szenvedni, mivel mind addig, míglen a' gabonának jobb ára nem támod, drágá pénzen kintelennittetik gabona-házakat árendálni, avagy pedig újjakat épiteni. Ezeket értvén nem lehet tsudálkozni, hogy Magyar országra nézve a' gazdaságnak illyen fontos tárgyja még arra az állapotra nem jutott, mellynek segedelme által más tartományok

ma-

magoknak nagy kíntseket ſzaporíttanak, holott a' mi Magyar Hazánk a' jó rendelések által akár melly termékenytelen eſztendőben-is nem tsak önnön magának, hanem a' ſzomſzéd tartományoknak-is gazdag tár-háza lehetne, a' Magyar mezei-gazda ſokkal jobb áran el-adhatná a' gábonáját, és igy az adóját könnyebben meg-fizethetné, és még is vagyonoſsabb gazda lehetne; az orſzágba pedig több pénz forogna az emberek között. Mind ezeket a' nagy haſznokat pedig okozná egy gyetlen egy ezköznek köz-ſzokásban veendő fel-allíttása, tudnillik:

A' Szárittó Machina. Az illyen gabona ſzárittó ezköz, vagy Machina, Neapolis, Genua, de főképpen Helvetzia ſzorgalmatos lakosainak már 30. eſztendőktől fogva ſzámtalan haſznot, és gazdgaságat ſzerzett, nem azért, mintha ezen két utólsó tartománybéliek igen ſok gabonát termeſzthetnének, hanem azért, mivel ők bő eſztendőkben a' ſzomſzéd tartományokból egy milliom véka gabonát-is öſzve-vásárolnak, azt a ſzáríttó Machina által meg-ſzáríttyák, és a' legelső ſzük eſztendőben nagy nyereséggel a' távúl-lévő tartományakba el-adgyák.

Ennek a' ſzáríttó Machinának haſzna az, hogy ebben, és az által a' gabona ki-ſzáríttatik, és úgy ſzolván meg aſzaltatik, és pedig azért, hogy el-veſztvén minden belső nedveſségét ki tsirázhasson, és a' növésre minden erejét el-veſzeſzſze, mivel e' nélkül a' gabonának párolása, és belső

meg-romlása ſemmiképpen el-nem háríttathatik. Ennek pedig az a' haſzna vagyon.

I. ſzör. Harmintz eſztendőbéli próbák utánn Neapolis, Genua és Helvetzia tartományokban ſemmi kétséget ſem szenved már az, hogy az illy módon meg-ſzárított, és úgy-ſzóllván meg-aſzlatatott gabonát húſz, és több eſztendőkig is minden ſzároz helyen az ő tökélleteſségében el-lehet; tartani.

II. ſzor. Az illy' ſzárított gabonának tartására nem ſzükségeſek ama' költséges tárházok minden láda, hordó, ſzőkrény, hombár, egy ſzóval minden ſzáraz tartalék egyenlő jó ſzolgálatot teſznek.

III. ſzor. Minden gabona-tárokban, mellyek már moſt Magyar orſzágba vagynak, minden leg nagyobb ſzorgalom, és vigyázat mellett-is a' ſzáríttatlan gabonát leg-felebb tsak három láb-nyom ma-gaſságra lehet fel-önteni, ellenben pedig a' ſzárított gabonával az egéſz gabona házat egéſzſzen a' felső padolatig meg-lehet tölteni. A' ki tehát a' ſzáríttatlan gabonából peldának okáért 10,000 mérőket tölthet az ő életes házába, a' ſzárítottból 80,000 mérőket is önthet abba, és igy a' ſok új gabona-házaknak fel-epíttése, melly, a' mint fellebb már mondatott, milliómokba kerülne, nagyobb reſzint meg-ſzűnne.

IV. ſzer. Minden költségek, mellyeket a' a' ſzáríttatlan gabonának gondviselése, ki-ſzellöztetése, és forgatása kíván, meg-maradnak egéſzſzen a' ſzárított gabonánál; mert egygyetlen

len egy magános ember is elégséges egy leg-nagyobb gabona háznak gondviselésére, sőtt nem-is léfzen annak más dolga hanem tsak visgálódni, hogy a' rosz szemberek által valami el-ne idegenítteſsen.

V. ször. Hiteles proba-tételekből bizonyos az, hogy 100 mérő gabonából a' szárittás által 5 mérőnél több nem veſz-el húſz eſztendők múlva-is; ellenben pedig a' mindennapi tapaſztalás bizonyíttya, hogy 100 mérő szárittatlan gabonából 10. eſztendők alatt, (ha tsak ugyan el-lehet addig tartani) 12. sőtt 15. mérők is el-veſznek. A' mi több: Neápolisban szerentséſſen tett probák utánn tudva vagyon az, hogy 100,000 mérő szárittatlan gabonával töltött tárháznál a' költségek 16,000 forintokkal külömböztek azoktól a' költségektől, mellyek szükségesek voltak egy ugyan annyi mérő, de szárított gabonával töltött tárháznál.

VI. szor. Más próbák utánn ismét bizonyos az is, hogy ámbár az igy meg-szárított gabona alkalmatlan legyen már az el-vetésre, de ellenben az őrlésre sokkal alkalmatosab; a' szárított gabonából őrlött egy mázsa liſzt 5, és fél fontnál több vizet véſzen-bé magába, következkezésképpen több kenyeret (amint már fellebb a' 8 dik §. mondatott) ád, mint a' szárittatlan gabonából őrlött liſzt közönségeſsen szokott adni, és a' mi több: szint olly' jó ízű, és tápláló kenyeret, mint a' leg újjabb gabonából kéſzitett liſzt.

VII.

VII. ſzer. Egy történhető véletlen meg-tiltása a' gabona ki-hordásnak nyughatatlanságba nem ejti a' kereſkedőt, mivel az ő gabonája ki-ſzárittva lévén, ſemmi veſzedelemnek ſintſen kí-téve, és 20. eſztendeig-is minden kár nélkül azt el-tarthattya, már pedig a' gabonának ki-hordáſa ſoha-ſem tiltatik meg illy' hoſzſzas időre.

VIII. ſzor. Hasonlóképpen minden ſzorgalom, és félelem nélkül lehet a' kereskedő az éránt-is, hogy a' külſő orſzági gabona-vevők ſzabad akarattyok ſzerént meg ne határozzák a' gabonának árát, mert meg-ſzáríttva lévén, ſoha ki-nem tsirázhat.

IX. ſzer. Azon ritka eſetben, midőn tud-nillik a' kereſkedő helyeken a' gyülekezet nagy lévén, a' kereſkedő el-nem adhatná a' gabonáját aző óltſósága miátt, nem ſzükség néki illy' külső vá-ſár helyeken roppant gabona házakat fel-fogad-ni, avagy drága pénzen épitteni, mert az ő gabonája ki-ſzaríttva lévén, akár melly ſzáraz-helyen is-minden veſzedelem nélkül el-maradhat.

Azomban némelly hihetetlen Tamáſok ezen gazdaságbéli fontos tárgy ellen illyen ellenve-téſeket tehetnek:

I. ſzör. Miért nem élnek más ſzomſzéd Tsá-ſzári Királyi tartományakban-is a' lakoſok illy' haſznos ezközzel? *Felelet.* Azért, mivel ezen Orſzágak' népének sokasága, a' földnek ehez ké-pest kéveſſége, es termékenytelensége nem en-gedi illy' nevezetes mértékben a' gabonának ősze gyüj-

gyűjtését, mint Magyar Ország, melly a' miveletlen földnek termérdékségére, és a' lakosoknak e'kez képest kevességére nézve három, sőtt négy annyi gabonát teremhetne, ha illendőképpen miveltetnék, mint közönségesſen szokott teremni.

II. szor. Hogy ha a' 9dik. §ban ajánlott község tárházai szokásban volnának, akár melly szűk esztendőben is szükségtelen volna más segittő ezköz a' drágaság, és köz szükség ellen, főképpen ha a' gabonának ki-hordattatása megtiltatnék.

Felelet. Több millio emberek vagynak még a' mezei emberek között, a' kik a' község' gabona házaikból nem részesülnek, ismét vagynak a' Városokban, a' kik kézi munkájokból élvén, mivel leg többet adóznak, méltán kivánnyák táplálásokat, igy tehát nem félhet semmit a' gabona kereskedő sem a' Falusi gabona-házaktól, sem pedig a' gabona ki-hordásnak meg tiltásától, mivel az illyen szomorú esetben a' hazabéliek közül-is számtalan vevőket várhatnak, ha mindgyárt nem 5. hanem 20. millió mérő szárított gabonája volna-is egy garmadába öszve gyűjtve, nem számlálván a' kül-földi vevőket ide, kik ötet szorgalmatoſſan fel-keresnék, mivel a' termékenytelen esztendő ritkán szokott tsak egy Országat érni.

§ 11.

A' Legeltetőkről, azoknak meg-jobbításáról, és szaporitásáról.

Semmi a' gazdaságban úgy el-nem hagyattatik, mint a' Legeltető mezőknek, főképpen pe-

dig a' közöſſeknek, meg jobbítása; helyeſen lehet azokat holtt földeknek nevezni, és el-áſott haſzon nélkül való Kintseknek, Azoknak jobbitáſát egy áttolyában ſenki ſem veſzi magára ama' régi köz-mondás ſzerént. *A' mi mindnyájoké, az ſenkié ſem.* Ez ugyan igaz, de ellenben ez a' közmondás is igaz: *A mit mindnyájan haſznalnák, azt fenntartani mindnyájan igyekezzenek.* Ugyan azért nem lehet igazſágos boſzonkodás nelkül ſzemlélni, hogy a' kik a' köz haſzonnal élnek, legkiſſebben ſem igyekeznek a' Köz haſzon vételü ſzereket meg-jobbítani, holot mindyájon egy formán áſitoznak azoknak haſználáſára: mivel pedig igen kevéſből áll, meltán lehet tſudálkozni, hogy ez eránt a' ſzükſéges jó intézetekről mégmind eddig ſenki-ſem gondolkozott. Ama' ſzámtalan ſok legeltető mezők közül, mellyek itten a' Magyar hazánkban vagynak, hányat lehet találni, mellyek meg felelhetnek a' gazdak' tzéljoknak, tndnillik a' Matha-neveléſnek? Ezen meſzsze terjedett legeltetőknek egy réſze ſzámtalan vakandók-túráſokkal, tsemetékkel, haſzontalan dudvákkal, tüskékkel; gyalog bodzákkal, tüſkés kórókkal, más réſze pedig gödrökkel, fel-hánytt halmokkol, homok-fuvattokkal, vizmosáſokkal, büdös motſárokkal, s' nádatſokkal tele vagyon; egy része homokos, vagy éppen követſes haſzontalon föld, más réſze pedig bokros, és töviſſes. Ezen kivül: alig kezdik a' napnak elevenitő ſugárai a' füvet ki-mozdíttani a' földnek

nek gyomrából, még annyi idő sem engedtetik a' nevelkedő fünek, hogy a' föld színét bé-fedezhesse, már is az egész Községnek régtől fogva el-éhesedett marhája reá ereszteték, hogy a' tsak még moſtan tsírázó füvet meg-emészsze, vagy is inkább le-tiporja, és első zsengéjében azt minden jövendőbéli haſznonak reménysége nélkül el-fojtsa. Ha pedig még-is itt' vagy amott' valamelly kevés fü fel-nevelkedett, ez rövid idő alatt fel-étettetik, melly mint-hogy újra ismét fel-nem nőhet, következésképpen a' Marhának további elledelt nem adhat, kevés idő múlva kintelen az egész Községnek tsordája a' ſovány mezőkön tévelyegni, éhséget, és inséget egyedül a' Gazdáknak gondatlanſága, vagy is inkább roſzsz ſzokáſa miátt ſzenvedni. Nem ſzegény haſzon-vétel e' ez olly' ſzámtalan ſok ezer hód földekből alló legelőkből, mellyek itten nálunk Magyar Országban vagynak, és mellyeket a' ſzomſzéd tartománybéli ſzorgalmatos Gazdák méltán a' mieinknek irigylenek? és még-is egyedül a' Gazdákon, és Földes Urakon áll azokat igen kevés költséggel, 's fáradſággal nevezeteſſen meg-jobbitani; és mivel ennek véghez-vitelére minden Gazdának kellene ſegedelemmel lenni, 's valami kevesset adni, egy egy gazdára alig esne egy nehány garas, del mellyekből kevés idő múlva tetemes haſznott mindnyájan vehetnének; ennek pedig igy kellene meg történni.

A'

A' helyſégnek legeltető mezeje oſztattaſsonfel három, vagy négy egygyenlő réſzekre, és egy ezek közül ſövénnyel, vagy árokkal keritteſſen-be. Mihelyeſt pedig őſzkor a' tarlók felſzabadíttatnak a' marháknak legeltetéſére, azonnal ezen bé-kerittetett, vagy fel-árkoltt egy harmad, vagy negyed réſzében a' legelőnek ſzétt hányottaſſanak a' vakandok-túrásak, és ézen ſzétt hányytt földdel tölteſſenek-be a' kiſſeb gödrötskék. Egy ſzóval: ezen réſzével a' legeltetőnek mind Őſzſzel, mind pedig Tavaſkor ſzint úgy kell-bánni, mint a' következendő tzikkelyben a' rétekkel. Jlly' módon ez az egyetlen egy harmadik vagy negyedik réſze a' legelőnek már az első eſztendőben több füvet, következéſképpen több haſznott fog adni, mint annak előtte az egéſz mező három, ſőtt négy eſztendők alatt adott vólt. Az illy módon fel-oſztott legelőnek máſodik, harmadik, 's negyedik réſzével a' következendő eſztendőkben ſzint úgy kell bánni, mint a' leg-elsővel, és ötödik eſztendőre gyönyörködni fognak a' Gazdák az ő ſzorgalmatoſſágjoknak ſzemlátomáſt való gyümöltſökben, és önként meg iſmérni, melly igen haſznos légyen a' ſzorgalom, 's az együtt értés; egyſzersmind pedig boſzonkodva fognak emlékezni azon kárakról, mellyekett előbbeni gondatlanſágjak miátt mind eddig ſzenvedtek, ellenben pedig örömmel fognak a' jövendő időkre tekinteni, mellyekben tsekély ſzorgalmoknak tetőzött jutalmát előre látják még kéſőbbi unokáikra-is háromlani.

Hogy

Hogy ha illy' módon a' legeltető mezőknek minden részei, mellyekre fel-osztattatott volt, meg jobbíttattak, tehát tsak egy részt a' másik utánn kell á tal-engedni a' marháknak legeltetésére, a' többi részek pedig kaszálttattíssanak-le, és az őszve gyűjtött széna a' Gazdák köztt, kinek kinek az ő marhája' számára nézve, egyenlő mértékben osztattassón-fel.

§. 12.

A' Rétekről, azoknak meg-jobbításáról, és gazdaságos szaporításá' módjáról.

A rétek vagy szározak, vagy pedig nedvesek; amazok édes, ezek pedig posszatt, keserű izű, nádas, kákás, és sásas füveket teremnek. A' magossan fekvő rétek, mellyeket semmi módon sem lehet meg-nedvesíttení, és áztatni, hagyatassanak-el, és változtassanak szántó földekre. A' nedves, és motsáros rétek ellenben az által jobbíttatnak-meg, ha a' szükségtelen viz azokról leereszttetik; mivel kevés esztendő múlva leg-szebb lóherét fognak teremni. A mélyen fekvő, de szároz réteket é következendő módon lehet megjobbítani: Hogy ha a' Gazdának tsak egy rétje vagyon, oszsza azt-fel 6. vagy 8. részekre, és az egyik hatodik, vagy nyoltzadik részt őszkor szántsa-fel, hogy a' fel-szántott gyep-szín a' következendő télen által el-rothadgyon, és a' gyakor derek, 's fagy által porhanyó lehessen; ki-kelet-kor-azutánn jó kövér tehén-ganajjal trágyázza-meg, és ismét fel-szántván, zabbal, széná-maggal, és

ló herével, mind ezeket öſzve-elegyitve, veſſe-be. Az e'képpen meg-jobított rétnek hatodik, vagy nyoltzadik réſze már az elsö eſztendöben annyi eledelt ad a' marhának, a' mennyit ennek elötte az egéſz rét adott vólt; 's a' mi több: a' következendö eſztendöre még egyſzer annyit fog-adni. Az illy módon meg-orvoslott kaſzálló, ha tsak az eſztendönek mód nélkül való ſzározſága nem hátráltatja, hét, föt nyoltz eſztendeig is el-tart. Második eſztendöre iſmét egy illy' nyoltzadik réſzt, a' harmadik eſztendöben ismét egy illyen réſzt, és igy folyváſt minden eſztendöben más-más noltzadik réſzét a' rétnek meg lehet jobbítani, mellyek azutánn meſterséges réteknek neveztetnek.

Még inkább meg-lehet a' réteket jobbítani, ha a' felleb-irtt módon azok el-kéſzíttetvén Lutzernai, vagy örökös ló-here maggal bé-vettetnek, mellyböl egy hód földre 12, leg-felleb 14. Font léſzen ſzükſéges; A' bé-vetés elött mindazonáltal a' földet vas boronával jól meg kell-boronáltatni, a' bé-vetés utánn pedig a' boronának felsö lapjával azt le-ſimitani, és le-nyomatni; A' ló-here magot ellenben nem kell zabbal, vagy árpával, mint némellyek ſzokták, elegyíteni, hanem egyedül magányoſsan, de jól tiſztítva. Ennek a' ló-here magnak az a' különös haſznú tulajdonsága vagyon, hogy a' leg-alább való homokos ſovány földben is fel-nevelkedik; mégis mindazonáltal leg jobban ſzereti a' gyenge, és homokkal kevertt ſzáraz, de jól meg-trágyázot föl-

földet, ellenben pedig az árnyékos, és nedves földből ki rothad, és gyökereſtől ki-veſz. Ez a' fenn nevezett ló-here plánta ſok ſzárokat nevel, a' levelei gyengébbek ugyan, és halványobbak, mint a' közönséges ló-herének levelei, de még-is tsak ugyan ló-here formájúak; a' Virágja veres bárſony ſzínű, és ez által leg-inkább külömböztetik a' más féle ló-here nemektől. Hogy ha Aprilisben, melly idő ſzakaſz-leg jobb annak el-vetéſére, el-vettetett, tehát már Julius hónapban egy, és fél láb-nyom magoſſágra fel-fog nöni, 's mihelyest virágozni kezdet, tüſtént, de ſzáraz időben, le-kell azt kaſzáltatni, és ne hogy a' fekvéſben meg-hevülljön, s' annakutánna megpenéſzeſedgyen, ſzorgalmatoſſan meg-kell azt forgattatni, és azon különöſſen igyekezni, hogy laſſan, 's önön magától jol meg-ſzárodgyon. Őſzkor ſzüret tájban ismét fél láb-nyom magoſſágra fel-fog nevelkedni, és már ekkor, az időhöz képeſt, a' juhokkal le-lehet etetettni, de ellenben a' szarvas marhától, és lovaktól meg-kell kémélleni, ne hogy azok még ennek igen gyenge gyökereit öſzve-tiporják, és jövendőbéli fel-növéſeket előre meg-gátolják. Ez a' fü a' leg kénynyebb telet-is ki-állja, és már Mártiusban három négy újnyi magoſſágra fel-nő, Apriliſig pedig a' juhokkal le lehet etetni; következésképen minden eſztendőben egy két gazdag ſzéna-terméſt, avagy egy gazdag ſzéna-terméſt, és két izbéli igen haſznos legelőt adnak az illy' módon meg-

jobbitott rétek. Számos próba-tételekből, és mindennapi tapaſztalásakból bizonyos az, hogy egy-gyetlen egy négy ſzegeletű ölnyi föld, mellyben a' ló-here jól-meg-termett, 50, ſőtt 60 font ſzénát-is meg-terem, következendőképen húſz-egy-nehányſzor többet, mint más ugyan akkora, de közönſéges ſzénát termő rét ſzokott teremni; 's a' mi több: ez a' haſzon nem-egy, két, hanem húſz eſztendőkig-is el-tart, de ellenben hogy ez úgy történnyen, a' gazt, 's dudvákat ebből ſzorgalmatoſan ki-kell irtani leg alább is elſő eſztendőben. Azomban az illyen földet egy ideig nem lehet más maggal bé-vetni, mivel a' ló herének ki-irtása több eſztendőket kíván,

Mivel pedig a' feleb említett lóhere minden még leg-ſoványabb földben is, melly kölömben ſemmi füvet-sem nevel, meg-fogantatik, a' palántájának pedig a' leg-tsikorgóbb hideg-ſem árt, igen világos dolog, hogy ez által a' leg-kopárabb, s' leg-termékenytelenebb legelőket-is gazdag füvelőkre, és rétekre lehet változtatni. Ami pedig itten fellebb a' Lutzernai, és örökös lóheréről mondatott, azt az úgy neveztetett egéſzéges ſzéna-magról-is (Sainfoin) lehet reményleni; ez a' fű mélyebb utak mellett, a' fel-hányott árkok, és gődrök környékein gyakran nagy ſzámmal találtatik, ſőtt nyáron az árpa, és zab között-ís bőven ſzokott teremni, és halaványveres ſzinű virágjával mind a' kettőt fellül-halladja; azonban jól meg-kell azt külömböztetni a' kő-lóherétől, mellynek

lynek verhenyeges sárga virágja vagyon, virágjának pedig fürtjei gömbölünek, a' Sain-foinak virág' fürtjei ellenben egy újnyi hoszszaságra elnyúlnak, ezeknek pedig hüvelleiben vagyon el-reitve az ö barna magva; ez a'ló-here ha meg hagyattatik, öt láb-nyom magoſſágra-is fell szokott nöni.

A' mezei Gazdák mind ezeket, mellyeket talántán mind eddig nem tudtak, jól meg fontolván, örökös szemre-hányáſt érdemlenek, ha midön soványabb 's termékenytelenebb füvellöjöket, és rétjeiket illy' kevés fáradſágból álló módon meg jobbítani el-mulaſztják. Egyedül egy meg-rögzött munka-kerüléſnek, és reſtségnek motskos paláſtolása az, midön az e' féle józan javaslásokra némellyek igy felelnek: *Hogy ha az eſztendö jól ſzolgál, mind ezen különös ſzorgalom, és fáradság nélkül is annyi ſzénám fog-teremni, hogy annak eltakaritáſára minden tselédjeimmel együtt-is elégtelen lészek.* Azonban nem veſzik észre, a' kik igy okoskodnak, hogy Magyar hazánkban, mellyben olly temérdek ſok marha neveltetik, ſoha feletébbvaló, és szükſégtelen ſzéna nem teremhet; hány olly gazdag eſztendök fordúlnak elöl egymás utánn, mellyekben a' ſzéna olly óltſó lehetne, hogy a' Gazdának fáradſágát meg-nem érdemlené? Nem panaſzolkodhatunk e' az ellenkezőről? A' múltt Török, és a' moſtan-végzett Frantzia háborúk elégségeſen meg taníthatták a' Gazdákat, miképpen kelleſſen a' ſzénát, és annak termeſztéſét meg-betſülni. Végtére: vagynak ugyan Magyar

hazánknak némelly réſzeiben ſok olly' ſzerentſés környékek, mellyek gazdag rétekkel, füvellőkkel, és legeltetőkkel bátran ditſekedhetnek, de ellenben ſokkal többek találtatnak ollyanok, mellyekben az egéſzséges ſzénának ſoha bővſége nem vólt; ebből pedig a' következés tsak ez, hogy a' réteknek, füvellőknek, 's legeltetőknek megjobbitáſa nagyobb réſzében a' Hazának nem tsak haſznos, hanem ſzükſéges is.

§. 13.

A' ſzénáról, annak több féle nemeiről, azokkal való bánáſról, és a' ſarjúról.

A' káſzálláſra leg jobb idő az, midőn a' fü tellyes virágzáſában vagyon, ugyan azért a' virágzás utánn mennél kéſőbben történik a'kaſzállás, annál izetlenebb, és majd tsak nem a' ſzalmához haſonlóbb léſzen a' ſzéna. Közönſégeſen a' ſzénának, ha kézbe vétetik, tsörögni, és haragos zöldnek kell lenni. Ha az idő, és a' többi mezei munkák megengedik, a' kaſzállás éjjeli hóld világnál, vagy pedig korán reggel, még a' harmat fel-nem ſzáradott történnyen-meg, mivel külömben a' fiatal fü mind el-marad a' kaſza alatt, és tsak ama nedvtelen ſzáraz ſovány fü-ſzálak vágattatnak-le. De még ezen kivül a' ſzáraz fünek le-kaſzáltatása, amint önnön magok a' gazdák-is jól tudgyák, egy mód nélkül alkalmatlan, nehéz, és fáradſágos munka.

A' le-vágótt füvet nem kell hirtelen, hanem tsak lassan, és többſzöri forgatás általt szárítani;

kú-

külömben a' fünek levelei; és szárai külsőképpen meg-keménykednek ugyan, de ezeknek belső részei nyersek, és nedvesek maradnak: ez pedig okozza azt, hogy a' bé-hordatott, és már boglyákba rakatott széna kevés idő mulva a' belső melegség miátt hevülni, izzadni, és párlani fog, végtére pedig penészesedni, és rothadni; melly eseten nem lehet más módon segíteni, hanem tűstént való fel-forgatás által. Ha a' réteken kömény találtatik, mellyet nem csak a' háznál használni, hanem a' városokban jó pénzért el-is lehet adni, nem szükség a'magvának tökéllétes meg-érését el-várni, hanem mihelyest a' magok el-érték az ő illendő nagyságokat, szárostól egygyütt le-vágattnak, 's oda haza szároz helyre rakattatnak, hogy lassanként önnön magokban meg-érhessenek. Mivel pedig a' marháknak külömböző nemére nézve szükségképpen a' szénát-is meg-kell külömböztetni, ennek ki-választása még a' bé-hordás előtt a' réten mennyen véghez éképpen A' melly fü öblös, és egy kevesé nedves, de mind-azonáltal nem vizes helyeken terem, és hínárral, sással, kákával, és ezekhez hasonló keserü ízü fűvek' nemivel elegyítve vagyon a' lovak számára különösen rakattasson: a' melly fü bokros, számos leveleket, és szárakat nevel, azt a' jármos ökröknek kell el-tenni, a' melly fü pedig partos, és száraz helyeken terem, 's édes szénának neveztetik, a' juhok' számára tartattasson-meg; végtére a' teheneknek, és borjúknak, ha a' má-

sodszori kaszállás szokásban vagyon, sarjút lehet ki-rendelni-olly' rétekről, mellyek vizes, és motsáros helyeken nem fekszenek; mert az illyen helyeken termett fü, és széna semminémü marhának sem egészséges, ugyan-is azért a' nagyon vizes, és motsáros réteket végképpen el-kell hagyni, és más haszonra fordítani. Ha a' kaszállás előtt a' rétek zápor-eső, vagy víz-áradások által el-öntettek, és más következendő eső által az iszap le-nem mosatott azokról, tehát az illyen iszapos széna még a' szárítás utánn-is egy szabad helyen, de nem a' tsürben, se nem igen közel a' jó szénához szétt-teritteſsen, és tsépeltetteſsen-ki, 's a' benne találkozó portól tisztogattaſson-ki, mivel külömben mind a' szarvas marhák, mind pedig a' juhok között sulyós nyavalyák az illyen iszapos széna által okoztatnak: a' lovak pedig minden kétség kivül meg kehesednek.

Gazdaságosan akarván a' szénával bánni, hogy ha a' tsürnek, vagy pajtának tágosága meg-engegedi, a' jól meg-szárodott szénát a' pajtának két oldalára az úgy nevezett fiókokba, mellyek előbb jó száraz szalmával, 's eger-fa gállyákkal bé-hintettek, rakattaſsanak-le; erre a' szénára egy részről az őszi, más részről pedig a' tavaszi gabonát, hogy az egerektől meg őrizteſsen lehet helyheztetni, a' gabona kalászakból ki hullott magok a' széna köztt maradván, a' marhak' eledelét szaporítani, és jobbítani fogja. Ezek az oktatások tsak ama' kisſebb gazdaságokban, nem pedig egy

nagyobra ki-térjedett púsztákon, vagy más gazdagon termő szénás környékeken, a' munkálóknak szüksége miát, használni fognak, mindazonáltal méltán lehetne óhajtani, hogy az illyen helyeken-is ugyan azon oktatásak szerént kiki folytasa az ő gazdaságát.

§. 14.

A' füvellésről, annak használásáról, végtére a' konyhára való, és Orvosi füvekről.

A' Marha tartás, föképpen pedig a' Nyári honápokban többnyire a' füvellésből ál, ugyan azért azokat az ugar földeket, mellyeken a' fiatal marhak' számára mesterségesen neveltetik a' fü, és mellyek e' végre már a' múltt őszkor meg-trágyáztattak, Aprilis hónapban zabball elegyített vad lentsével, a' féjős marhák' számára pedig árpával, borsóval, és hajdinával bé-lehet vetni. Az e' féle mesterséges füvellés igen szapora, mivel egy Nyár alatt háromszor is lehet azt kaszálni; azonban a' jármas ökröknek, hogy jó erőben meg maradhassanak, és has-menést, melly által nagyon meg-erőtlenednek, leg alább is reggel egy kevés jó szénát kell adni. A' teheneknek ellenben kövérebb füvekből álló eledelt, úgy mint ló-herét, és e'hez hasonló füveket, de még sem sokat egyszerre, hanem inkább többször napjában kell adni, mert könyen meg-eshetne, hogy a' sovány legellőről haza jövén meg-zabálnának: mindezeken kivül jól meg-kell jegyezni azt, hogy

semminémű marhának a' ló-herét nedvesen nem kell adni; és hogy az ezzel való tartás után tsak egy óra múlva kell a' marhát meg-itatni, mert különben el-vesznek, különösen pedig a' júhok: ellenben pedig a' lóhere, ha szárazon adatik, mind a' juhoknak, mind pedig más egyébb marháknák igen hasznos, tápláló, és egészséges eledel; Még jobb pedig ezen ló-herét a' marhának adni, midőn leg jobb virágjában vagyon, nem pedig midőn még igen ifjú, és gyenge, mivel még ekkor nintsen néki elendő tápláló ereje.

Hogy a' marhák egészségesek maradgyanak minden este, és reggel a' ki-hajtás előtt itattassanak-meg; ha ez a' rend meg-tartatik, a' legelés közben nem egy könnyen fognak minden büdös motsárból inni-'s egészségeket meg-vesztegetni. Ha a' legeltető mezők messze vagynak a' helységtől, és a' fe-jös marhák nem hajtatnak haza a' déli ittatásra, tehát szükséges a' közel-lévő vizhez alkalmatos járulást készíteni a' marháknak, hogy minden vesszedelmes akadály nélkül ihassnak; Ha pedig víz nintsen, közönséges költséggel kútakat kell ásottatni olly' helyeken, a' hól élő, és arnyékos fák vagynak; ezen kútakhoz vályukat kell készíttetni, hogy az ittatás könnyebben meg eshessen, a marhák pedig a' fák' árnyéka allatt kedvek szerént magokat ki-nyugtathassák. Ugyan azért a' marháknak rendszerént való meg ittatásakra jól kell vigyázni, és a' rest pásztorokat az ő gondatlanságjok miátt érzekenyüll meg-büntetni.

Ot-

Ottan, a' hól juhok legeltetnek, ſzinte ezeket a' kéſzületeket kell meg-tenni a' Gazdáknak, hogy ha ama' veſzedelmes juh-dögöt a' nyájtól el-akarják hárítani, avagy leg-alább fogyaſztani. Míglen pedig a' ſzarvas marhák, és a' juhok zöld fűvel tápláltatnak, mind addig gyakrabban adattaſson nékik öſzve törttfenyő maggal elegyitett só. Juniuſ hónapban mivel már mindenütt elegendő gaz találtatik, meg-nem kell-engedni a' tſelédnek, hogy önnön magok' könnyebbségére a' réteket ſarlóval, vagy kaſzával, vagy kaſzával vagdallják, 's a' fűvet pazarolják, mert a' rétek tsak az utólsó ſzükſégre tartatnak, és ezt bátran lehet egy igaz Gazdaságbéli előreváló látásnak, 's gondoſkodáſnak nevezni. A' Juhok' és ketskék számára eger, fa, magyaró, fejér bik-fa, 's más egyébb bokroknak levelei, nem külömben a' völgyekben a' patakok', 's motſárok' ſzélein böven található gallyatſkák ſzedetteſsenek öſzve, és nyalábokba köttvén a' gatoknak karóira rakattaſsanak-fel, hogy a' napon meg ſzárodhaſsanak. Végtére: ha a' Gazda, vagy a' Gazd'aſzszony olly' füveket iſmér, mellyek réſz ſzerént ételbe, réſz ſzerént pedig orvoſságokba valók, úgymint: üröm, ánis, bárány nyelvü fü, vér-fü, medve.üröm, ſzén-fü, áldott fü, fekély-fü, egér-farku-fü, kakuk-fü matſka gyökér, angyal édes gyökér, gyürü fü, mióka, czikória, földi boroſtyán, ſzarvas nyelvü' fü, majoránna, kömény, tengeri köles, kö z ény-ménta, kakuk-fü,

tsil-

tsillag-virág, ezer jó fü, varjú-láb, pipats, fekete gyopár, rozmaring, sárga gyopár, levendula, ibola, sár-kerep, gyöngy-rivág, sarkantyú-virág, vad sáfrán, Iſten-fa, Iſten' kenyere, izſóp, vagy-is bors fü, vad-len, diſznó paré, máſzo búza, örvény gyökér, torma, angyal-fü, aranyos paprád, meſter gyökér, zsállya, kerti, s' mezei kakuk-fü, katona petrezselyen, fekete húnyor, kigyó fü, vizi seb-fü, fekete nadály, ökör-fark, ökör-nyelv, baldrián, bak gyomor, bak ſzakál, és bak-szarvá fü, vizi bors, eb-kapor, vagy-is matſka tövis, bodza-virág, borostyán belénd, boldog aſzszony teje, tenyere, és méntája, bolha-fü, kék búza virág, dantzia gyökér, 's több ſzámtalanok e'félék, a' nyári napokban ſzedetteſsenek öſzve, 's külön tsomókba kötvén jó áran az Apotékákban adattaſsanak-el. A' virágoknak, füveknek, és gyökereknek öſzve szedéſéről, mellyre leg jobb a' Sarlós, és Nagy boldog Aſzszony napja között valo idő, még azt jól meg-kell jegyezni, hogy a' virágokat tavaſzszal, a' Füveket nyárban, a' Gyökereket pedig, és a' Magokat öſſzel kell a' fellyebb irtt haſzonért öſzve-ſzedni, és árnyék helyen meg-ſzárítani. A' Virágokat, minekutánna egéſzen kinyíltak, és minekelőtte le-hullani kezdenek, kell le-ſzedni; a' füveket pedig, és gyümöltſöket tiſzta ſzáraz időben, 's a' nap' fel-kelete előtt; az ételben való füveket ellenben, még midőn nőnek, de az orvoſi füveket, még minekelőtte vi-

virágjaikat elhúllaſſztják, meg-ſzedni. Ezekkez képeſt a' magokat akkor kel ſzedni, midőn ſzárádni kezdenek, a' gyökereket pedig akkor midőn már a' leveleiket el-húllaſztották, de ellenben a' közönſéges gyümölttſöket még minekelőtte a' fának levelei lé-húlljanak. A' virágak, füvek, magok, és gyökerek, mellyeket meg-akarunk tartatni, hogy annak-utánna haſznoſsan élheſsünk azokkal-nem a' napfényen, hanem a' ſzabad levegőn, és árnyékban, kölönöſsen pedig a' virágak tiſztá váſzon darabok közt ſzárittaſsanak-meg, mert külömbben a' Nap minden erejektől meg-feſztya őket, annakutánna pedig mind-ezek külön külön zſatſkókba, vagy iſkátulákba jól erőſsen tömetteſsenek-bé, hogy terméſzeti erejekben meg-maradhaſsanak, annakutánna pedig ſzáraz tiſzta helyen tartattaſsanak. A' hűvelyes, és hajas kerti terméſek, úgymint fog, és veres hagyma, 's ezekhez hanſonlók, leg-helyesebben tartatnakmeg az ő hajokban, és hűvellyeikben mind addig, míg reájok ſzükſég nintſen.

§. 15.

A Lenről, és annak termeſztéſéről.

A' len rövid gyökereket nevel ugyan, de bő táplálást kíván, következésképpen könnyű, mély, és porhanyó földet kell a' lennek termeſztéſére váloſztani, melly ha egy kevesé agyagos, és homokos, annál jobb léſzen; ugyan azért a' partos, es oldalas környékek e' végre leg-alkalmatoſs-

tosabbak. Azonban a' lap föld is jó, ha nyúgott, ki-nem tsigázott, és szükséges 'sirjától meg-nem fosztatott; mellyben tudnillik leg-felleb első esztendőben rozs, vagy búza, a következendőben pedig árpa termesztetett, ha pedig a' gazda gyep, vagy ugar földet válosztott a' lennek termesztésére ezt nyáron szántsa-fel, őszkor pedig trágyázza meg jól, és ha az idő, vagy foglalatosságai meg engedik, újra ismét, és pedig keresztben szántsa-fel. Az így el készített gyep, vagy ugar föld egész jövő télen nyúgodalomban hagyattason, tavaszkor pedig ismét hosszában szántason-fel, és jó nehéz boronával boronáltason-meg, úgy szinte akkor-is, mikor az el-vetésnek ideje el-jön. E ne-rémüllljön pedig a Gazda az e'féle többszöri szántástól, és boronálástól, mert ezen fáradsága bő terméssel fog néki meg-jutalmaztatni, mivel ez által előszsőr a' meg-maradott hantok jól őszve törettetnek, következésképpen a' föld porhanyóbb, és a' lennek termesztésére alkalmatosabb fog-lenni; másodzor pedig a' gaztól, és dudváktól ki-tisztittatik, mellyeknek gyakor kigyomlálasa valamint el-kerülhetetlenül szükséges, úgy szinte nagyon fáradságos, sok időt kiván, és veszedelmes azért, mert egy részről a' gyenge len palánták le-tiportatnak, más részről pedig a' gazzal egygyütt ki-szaggattatnak.

A' jól el-készitett földön kivül szükség, hogy a' Gazda jó nemű, és égéséges magra szert tegyen; a' *Rigai*, és *Memmelnai* len-magok leg jobbak,

bak, melly okból is minden nagyobb kereſkedő házaknál találatnak, a' *Temeſi Bánatban* pedig már közönſégeſsen nagy előmenetellel termeſztetnek is már nagy időtől fogva. Jobb ugyan minden vetéſre új magokat ſzerezni, de mivel ez nem mind egygyiktől telhetik-ki, javaſoltatik, hogy a' Gazda leg alább is két eſztendőbéli vetéſre való magokat ſzerezzen-bé magának, úgy hogy a' ſaját termésbéli magokat tsak harmadik eſztendőre veſse-el, mivel a' lennek haſznos termeſztése meg-kívánnya, hogy az el-vettendő magok leg alább is két eſztendőſek legyenek; Ha mindazonáltal ez, leg-alább némellykor, meg-nemtörténhetne, tehát el-vetheti ugyan a' Gazda a' múltt eſztendőbéli magokat-is, ha egéſségesek, de ſzükſég, hogy azokat 14. napokkal előbb jó len-mag-olajba áſztaſsa, es iſmétt jól ki-ſzáríttsa, annak utánna pedig, hogy öſzve ne-ragadgyanak, ſzáraz földel-vagy homokkal öſzve elegyítve veſse-el. Hogy pedig a' len-mag épſégben meg-maradjon, ſzükség azt előſzször-is jól meg-ſzárítani, minden gaztól, és portól ki-tiſztitani, annak-utánna egy tiszta hordóba, vagy ſzekrénybe töltvén ſzáraz hellyre el-tenni, és hogy illendő erejében meg-maradhaſson, egy keves kámfort, és foghagymát ſzükség közibe elegyíteni. A' len-mag Kereſkedők egy mázſa len-mag közé veſznekkét(lóth:) nehezék kámfort, 6. vagy 8 nehezék fog-hagymát, és két maróknyi jól-meg-ſzárított bodza-virágat, azonban mind ezeken kivül leg-alább is há-

rom-

romſzor ki-kell azt jól ſzellőztetni, és minek-előtte a' hordóba, vagy ſzekrénybe viſzsza töltetteſsen, egynehányſzor jól meg forgatni. Némelly Gazdák a' lent ſzároſtól ſzokták el-tenni, és tavaſzkor tſak annyit ki-tsépelni, a' mennyi szükség az él-vetélre; ez is jó mód a' len-magnak épſégben való meg-tartására, főképpen ha ſzáraz, és szellős padolatra helyheztetik. Azonban jól kell a' gazdának ezen két eſetet egymáſtól meg-külömböztetni, tudnillik: ha tsupán, 's egyedül a' magváért e', vagy pedig a' ſzáláért, és ábból kéſzittendő váſzonért kivánnya a' földjét len-maggal bé-vetni? mert mind a' két eſetben az el-vetéſnek nem tsak az ideje, hanem még a' módja is külömböző Ha a' gazda egyedül tsak magot akar termeſzteni, tehát ſzükſég néki azt jó korán, tudnillik Martzius közepében, avagy mihelyeſt az idő meg-engedi, és pedig jól vékonnyan el-vetni; korán azért, hogy a' magok a' nyári meleg napokban jól meg-érheſsenek; ritkán pedig, és vékonnyan azért, hogy a' lenszárak erőſsebbek leheſſenek, és több ſejeket nevelheſsenek, következéſképpen több magokat hozhafsanak. Ha ellenben a' fonala miátt kiványa a' Gazda azt termeſzteni, tehát a' magot ſokkal kéſőbben, tudnillik: Május hónapnak útólſó fertálljában, és pedig jó ſürüen veſse-el, hogy a' ſürüſége miátt vékonnyabb, és gyenyébb ſzálakat nevelheſsen; a' kéſőbbi len-vetéſnél az a' haſzon, és könnyebbség még vagyon, hogy a'

dud-

dudvák a' kéſőbbi száraz napok miátt nem olly' könnyen ſzaporodhatnak-meg, és még is a' lennek növéſére, (mivel annak nem ſzükség tökélleteſsen meg érni) és ſzáríttáſára elegendő idő marad-hátra.

Ha már a' len-mag' el-vetéſének ideje el-jött, és a' végre illendő módon már a' föld el-kéſzíttetett, bé-lehet azt vetni; ha mindazonáltal a' föld igen ſzáraz, tehát a' vetés eſte történnyen-meg, és korán reggel a' nap' fel-kelte előt, hogy tudnillik a' mag illendőképpen a' harmat által előbb meg-nedveſedheſsen, boronáltaſsan-be; ennek vége lévén, ſzükséges barázdák, és árkok kéſzítteſsenek, hogy a' hírtelen zápor eſső azokon annál könnyebben le-folyhaſson; azonban ne-hogy a' gazdának illy' fáradſágos munkája történetből haſzontalanná legyen, ha kételkedik az el-vettendő len-magnak jóſágán, 's épſégén, leg-alábbis 14. napok előtt a' házánál tegyen előbb próbát, és abból egy tserép edénybe veſsen-el egy keveſet, hogy bizonyoſsan tudhaſsa, ha az elvettendő magok ki-fognak e' kelni, vagy nem.

Leg kedvetlenebb munka a' len-termeſztésben a' perjének, 's más egyébb némü ártalmas gaznak ki-gyomlálása, melly-is e' következendő módon történhetik-meg; túdnillik ha a' len egy araſztnyi magaſságra fel-nőtt, a' júh nyájat kell reá ereſzteni, 's rajta legeltetni; a' gazt, perjét, 's apróbb dudvákat, mivel gyengék, le-fogják a' júhok enni, a' len palántát pedig, mivel keſerü,

meg kémélleni; ambár pedig a' júhok-is azt legázollják, és le-heverik ezen legeltetés' alkalmatosságával, ez mindazonáltal semmit sem árt, mert a' len-palántának már illy'-korában elegendő ereje vagyon, hogy kevés idő múlva ismét fel-álhasson; a' hól júh nyáj nintsen, otton minden kétség kivül szükség a' gazt, és dudvákat kézzel ki-gyomlálni; melly munka mindenkor nem tsak nagyon unalmas, és fáradságos, de gyakran, mivel a' palánták nagyon le-tiportatnak, nagyobb kárt is, mint hasznot szerez, mellyet a' ki gyomlálásból lehetne várni; leg fogannatosabb tehát a' gaznak, és dudváknak el-terjedezése' akadályoztatására, ha elősször: a' föld, a' mint fellebb említtetett, jól el-készíttetett, másodszor: ha a' mag minden perje, 's más idegen magoktól jól ki tisztittatott; harmadszor: ha a' gazda az elvetésnek idejét a' fellebb említett utasítás szerént igazán meg-tartya,

Valamint pedig két féle tárgyja vagyon a' len-temesztésnek, úgy hasonlóképpen a' lenszálok' ki-nyövettetésének-is külömböző ideje vagyon: melly len az abból készíttendő vászon miátt termesztetik, azt leg-nagyobb virágjában kell ki-nyövni, mivel még akkor a' szálak fejérek, gyengék, vékonyak, és még is az el-készittésre elegendő erősek, ellenben: a' józan elme tanítja, hogy mennél továbbra hallasztatik az illyen lennek ki-nyövettetése, annál durvábbak annak a' szálai, 's következésképpen annál

a'

a' ki-kéſzítéſre alkalmatlanabbak leſznek. A' magvas lent pedig arról lehet-meg-iſmérni ha meg-érett e', vagy sem? midőn tudnillik a' mag-tartó fejek meg-barnúltak, avagy leg-alább az oldal-levelek le-kezdenek húllani a' tőke ſzárról, a' mag-tartó fejek pedig le-tsüggenek; hogy pedig a' ki-nyövött, és tſomókban kötött len-ſzálak egy formán meg-ſzárodhaſsanak, szükſég, hogy a' virágos, mind pedig a' mag-termő len, a' mennyire lehet, egyſzerre növeteſsen-ki, és egy formán a' jó ki-ſzáríttás véget teritteſsen a' földre, és ha már egy réſzről jól meg-ſzáradott, más oldalra fordíttaſsanak a' len-kévék, vagy-is tsomók, 's mind addig hallaſztaſson annak hazavitele, míg a' tsomók mind tökélleteſsen megnem ſzárodtak.

A' Fonásra kéſzítendő tſomók, mihelyeſt a' Napfény, ſzél, és ſzabad levegő által jól kiſzáradtak, és a' gazdának foglalatoſságai megengedik azoknak az áſztatóra vitelét, tüſtént a' hoz kell fogni. Az áſztatás pedig igy megy véghez: Valamelly közel-lévő iſzapos tóban, poſványban, motſárban, meg állapodott eſső-vizben a'len tsmók, vagy-is kévék jó rendel le-rakattnak, és póznákkal, tökékkel, kövekkel, nagyobb hantokkal a' víz' ſzíne alá le-nyomattatnak; öt, vagy hat napok múlva ki-vétetnek a' vizből, jól ki moſattatnak, és valamelly közel lévő ſzároz tiſzta helyre a' ſzáríttás végett tsomónként talpra állíttatnak, és ha jól ki-ſzárodtak, haza vitettnek. Ennyire terjed a'

gazdának gondja, ſzorgalmatoſsága, és munkkája a' len-termeſztésben, a'további el-készíttése egyedül az aſzſzonyokat illeti; ugyan is azért annak töréſéről, vagy mint nemellyek nevezik, tilolásáról 's héholáſáról ſzükſégtelen vólna itten ſzóllani, mivel ez mindenütt igen iſméretes dolog, és többnyire mindenütt egy formán ſzokott megtörténni; egyedül az az egy érdemli-meg itt'még a' jegyzéſt, hogy külső orſzágokban mellyekben a' len-termesztés nagyobb virágjában vagyon, a' gazda aſzszonyok, mihelyeſt a' lent meg-törték, és a' pazdorjától ki-tiſztították, azt azonnal a' ſütő kementzében, vagy jól bé-fütött házban erőſsen még-ſzárittják, annakutánna megveregetik, tenyereik között jól öſzve morzſolják, jól ki-rázzák, és tsak annakutánna gerebélik-meg; a' ki mindazonáltal ezt igaz haſzonnal követni akarja, nagy vigyázattal légyen az e' féle ſzáríttáſsal, ne-hogy a' ſzáríttandó len-tsomók meg-gyulladjanak, és igy minden fáradſágának jutalmát egyſzerre el-veſztvén, még ezen kivül minden igazán kereſett vagyonnyaival egygyütt a' tűznek prédájává legyen.

§. 16

A' *Dohányról*

A' Dohánynak termeſztése már egéſz Európában közönségeſſé lett, mivel annak többnyire jó ára vagyon mindenütt; de igen keveſsen vagynak, kik a' dohány' termeſztéſéhez igazán értenek;

nek; innen történik, hogy gyakran a' leg jobb földben-is tsak alá-való dohány termeſztetik. Szükſég tehát leg-elöbbför-is ki tiſztogattatott könnyü gyep-földből, és a' tavali meleg ágyakban lévö földből már Mártzius' közepében meleg ágyakat kéſzítteni, és azokba a' dohány-magot a' tudva lévö módon el-vetni. Ez a' dohány meleg-ágy egy két lábnyira a' föld ſzinétöl karók, és ezekhez ſzegeſztetett deſzkák altal fel-emeltetik, hogy a' vakandokok, ló-tetük, közönſéges tsigák, és bolhák a' dohány palántáknak ne ártthaſsanak. Hogy ha az éjféli derektöl való félelem miátt ezen dohány-palánták még által-nem ültettek, tehát leg-fellebb Junius hónap' elején minden további hallaſztás nélkül ültetteſsenek által; nyoltz, vagy tiz napok múlva az által-ültetés utánn ezek visgáltaſsanak-meg, és a' ki-ſzárodott, el-hervadott, vagy másképpen meg-romlott dohány-palánták' helyébe más-friss, egéſzséges palánták a' meleg-ágyból ültetteſsenek által; más nyóltz napok múlva pedig könnyü kerti kapátskával kapáltaſsanak-meg, és a' ki-nött gaztól egéſzízen ki-tiſztíttatván, a' hónapnak végén töltteſsenek-fel; A' ki haſznoſsan kíván dohányt termeſzteni, minden nyolz napok alatt' ſzükség, hogy azt meg tekíntſe, a' gaztól, föképpen pedig a' folyó fütöl ſzorgalmatoſſan ki-tiſztittsa, és ha már illendö nagyságát el-érte a' dohány, annak tetejét tsipdezze-le, hogy a' dohány-ſzár magba ne-meheſsen, és a' levelei annál nagyob-

bak lehesenek; a' leg erősebb szárakból mindazonáltal annyit kell magnak meg-hagyni, a' mennyi szükségesnek lenni itéltetik.

St. Lőrintz' napja táján a' dohány-palántáknak alsóbb levelei már sárgúlnak, és érni kezdenek, ugyan azért le-szedetnek, 's haza hordattnak, estére kellvén az idő, a' többi munkának szünete utánn fel füzettetnek, és a' száradás véget jó szellős, és szároz helyre fel-aggattatnak. St. Bertalan' napja táján leg előbbször is a' homokos földekben kezdenek a' dohány levelek veresses színnel sárgúlni, a' mi-is jele, hogy már érni kezdenek; ezek tehát tiszta, szároz, és nem nedves napon le-szedetnek, 's haza hordattnak, othon pedig tiszta szalma közé rakattatnak, és valamelly nehezebb szerrel meg-nyomattatnak, hogy párolásba jöhessenek; egynehány napok utánn innént ki-vetetnek, és szalmakötélre fel-füzettetvén, a' ház'padlására, vagy más egészséges szároz helyen fel-aggattatnak. Ha a' porhanyó, és homokos földeken el-végeztetett a' dohány szüret, annakutánna a' kövér, és agyagos földekről-is haza lehet azt takaritani, ha mindgyárt a' dohány-levelek többnyire még zöldek volnának, és semmi jelét sem adnák-is a' meg-érésnek: a' verhenyeges sárga színét meg lehet adni a' dohánynak annakutánna-is; tudnillik: ha a' tsomók, és kötések fel-bontatnak, és szétt-szedettetvén, egynehány napokig állani hagyattatnak; mindazonáltal az illyen dohány-levelek külön teteſsenek, mivel sem ízek, sem erejek

nem

nem leſzſz ollyan, mind azon leveleknek, mellyek már a' mezőn voltaképpen meg érték: hogy ha illy' módon erőſzakoſan meg-értek a' dohány-levelek, tsomókba kötteſsenek, ezek pedig bálokba; illy' módon mennél tovább tarratnak, annál jobban önnön magokban meg érnek, és jobb jobb ízüek leſznek.

§. 17.

A' Földi almáról, vagy is kolompérról.

Semmi-is nints a' házi gazdaságban, a' mi a termeſztéſre olly' közönséges fel-ingerléſt, és igye kezetet, sőtt ki-rendelendő ajándékokat-is, inkább érdemlene, mint a' földi almának (kolompérnak) neveléſe, mivel ez az egyeyetlen egy gyümölts-nek közönſéges termeſztése akármelly termékenytelen eſztendőnek ſzűkſégeit-iſki-pótolhattya, mivel ez a' gyümölts, ha mindgyárt a' fergeteg, zápor eſső, és jég a' tartománynak minden mezei terméſét el-rontotta is, mindezekben a' viſzſzontagságokban békével nyúgſzik a' föld' gyomrában, és akár melly ſovány földben-is bőven ſzokott meg-teremni. Hogy ha leg-alább is hat, vagy hét újnyi mélységre el-ültettik, és a' földgye gyengére, 's porhanyóra fel-kapáltatik, ritkán lehet tapaſztalni annak termékenytelenſégét, akár melly kopár földbe legyen-is az el-ültetve. A' véle való bánás pedig e' kevéſből áll, tudnillik: hogy a' föld, a' mint már előre mondatott, jó porhanyóra el-keſzítteſsen, és ha a' dértől nem lehet Mártziuſ hónapnak végén, vagy leg-felebb

Aprí-

Aprilisnek elején mennyen ki a' gazda egy kapával az el-kéſzített ſzántó-földre, és egyenes ſorokban kéſzíttſen minden két, vagy harmadfél láb meſzſzeſégre égy négy, vagy öt újnyi mélységű gödrötſkét, és mindegygyikébe az ápróbb almákból (kolompérból)hármat, vagy négyet veſſenbe, és fellül iſmét a' gödrötſkét földdel takarjabe; hogy ha nintſen apró kolompérja, tehát a' nagyokat meſſe több darabokra, úgy mindazonáltal, hogy az oldalain lévö tſira-gödrötſkék, mellyekben a' ſzemek találtatnak, kereſztül ne vágattaſsanak; ezekből a' darabokból is hármat, vagy négyet bé-vethett az el-kéſzitett gödrötſkékbe. Miképpen, és melly idöben kell azokat fel-tölteni, a' ſzárát, és ſzárán lévö leveleit le-metélni, és meg-éréſekor a' földből ki-venni, igen iſméretes dolog a' jó gazdáknál. A' földi almának, és a' földi körtvélynek, vagy-is tsitſókának egygyenlö tulajdonſágak, és haſznok vagyon, tsak hogy amaz ennél hoſzſzabb, és édeſſebb ízü. Minden termékenytelen ſzük idön kivül-is a' földi alma egy leg-ſzaporább, és tökélleteſſebben tápláló közönſéges eledele ſok ezer ſzegény embereknek, föképpen némelly külsö ſovánnyabb tartományokban; de leg kedveſſebb még-is ott, a' hol a' terméſbéli ſzükſég, következéſképpen az éhſég ſanyargattya a' földnek lakoſait; tsupán tsak főzve, tüzes hamuba, vagy kementzén ſülve-is jó izü, tápláló, és meg-elegittö egéſzséges eledelt ád az éhezönek. Le-is ſzokás, ha

már

már meg-főtt, azt hámozni, tiſzta kezek köztt öſzve zúzni, és egy kevés búzá liſztel keverve öſzve gyúrni akár téſzta ételnek, akár pedig egy jó izü, és meg-elégíttő házi kenyérnek kéſzíttéſére; és így mód nélkül meg-kéméltetik a' búza. Lehet ezen kivül apróbb, vagy darabossabb liſzt kaſát-is, avagy pulitskát belőle kéſzitteni, tudnillik: ha egy keveſé meg-hámoztatik, és meghülni engedtettvén, apró kotzkákra vagdaltatik, 's télen ugyan a' meleg kálhán, nyáron pedig a' verőfényen meg-ſzáríttatik-erőſsen, hogy megtserepeſedjen, és mind az üvegen, által leheſſen rajta látni. Ezen öſzve-ſzáradott kolompér kotzkák annak-utánna daráltaſsanak-meg a' malomban; azonban jól kell vigyázni, hogy a' malom-kő minden apróbb követſtől, és idegen korpától tiſzta legyen; az éféle dara (liſzt kása, vagy pulitzka) egy keveſſé meg-főzettetvén, igen jó izü étket ád; nem külömben a' liſztje-is igen jó a' kolompérnak, és lehet belőle minden némü téſzta-étkeket, úgy mint réteſt, páſtétomot, 's tortátát kéſzítteni; nem is fognak azoktól külömbözní, mellyek tiſzta búza liſztből kéſzitettek; mind ezeken kivül a' keményíttő tsínalók a' leg-könnyebb, és leg-ſzebb hajport, 's keményíttőt ſzoktak a' kölompérból kéſzítteni. Végtére: a' gabonának közönséges bővſégekor a' kolompér igen haſznos eledele a' teheneknek, fertéſeknek, tyúkoknak, ludaknak, és kátſáknak. Egy ſzóval: a' kolompérnak termeſztése minden leg-bővebb eſztendő-

ben-is haſznos, a' termékenytelen eſztendőben pedig ſzükſéges, mivel ez által mind e' két eſetben ſok ſzáz ezer mérő gabona meg-kéméltetik egy tartományban.

§. 18.

A' Tengeriről, vagy-is Kukoritzáról.

Hogy ha a' kukoritza egéſz Májusnak végéig el-nem vettetett, vagy ültettetett, a' következő Június hónapnak eleje ehhez' a' leg főbb idő; minden máſodik, vagy leg-alább minden harmadik eſztendőben más más helyre vetteteſſen, vagy ültteteſsen-el; ha pedig a' gazdának földje kevés, ezt a' változtatáſt egy hód földön-is, ámbár nagy vigyázattál, és ſzorgalommal véghez viheti, tudnillik: az el-vetés helyett (melly mód kukorítzát termeſzteni leg roſzſzabb) minden harmadik, vagy negyedik láb-nyom utánn egy fel-halmozott féſzek kéſzitteſſen, és mind egyikébe három egéſzséges kukoritza ſzemek három újnyira egymáſtól vetteſsenek-el, és földel iſmét gyengén takartaſſanak-be. Minden következendő eſztendőben ezek a' féſzkek el-változtatnak 's minden előbbeni kettő között újjak kéſzíttetnek, és ezekben-is, mint a' múltt eſztendőben három ſzemek ültettetnek. A' kukoritza ſzemek között az el-ültetéſre leg jobbak a' fejérrek, ugyan is azért, a' mennyire tsak lehet, ezek válogattaſſanak-ki: a' fejéreknél alább valók a' ſárgák; a' feketék

el-

ellenben, és a' vereſſek leg roſzſzabbak. Julius hónapnak végén, vagy leg-alább Auguſtuſnak elején a' kukoritza-földek meg kapáltatnak, és a' kukoritza-palánták fel-öltetnek, Szeptember elején pedig meg-nyeſettetnek; melly munka abból áll, hogy annak derék, vagy tőke ſzárán ki nőtt virág-fürtje, melly már ekor meg ſzáradott, le-vágottatik, 's a' haſzontalanabb levelei le-törettetnek, hogy a' gyömöltſös tsőket annál előbb érhesse a' nap, 's annál nagyobbakra nőheſsenek. Ezen leſzört kukoritza virágak, és levelek tsomókban köttetnek, 's a' garátnak karóira húzattatván, ha elegendőképpen meg-ſzárodtak, a' juhoknak ſzámára téli eledelnek el-tétetnek. Szeptembernek végén, vagy kéſőbben is, valamint az időnek minéműſége meg-engedi, a' kukoritza tőkélleteſſen meg érik, 's haza hordattatik; nem is ſzükſég azonban a' kukoritza termeſztéséről a' Mezei gazdáknak különös oktatáſokat itten adni, mivel ez már a' Magyar hazában elegendőképpen iſméretes.

Minden Kukoritza-ſzár közönſégeſen három négy tsőket, egy illyen pedig két három, sőtt öt hat ſzáz ſzemeket is meg-terem, ugyan is azért a' liſztnek ſzapora létére minden más őſzi, és tavaſzi terméſeket fellül hallad, végtére: annak haſzna mind az emberekre, mind pedig a' marhákra, főképpen a' ſertéſekre nézve iſmeretesebb, minntſen ſzükſég légyen azt hoſzſzas beſzéddel a' gazdáknak ajánlani.

§.

§. 19.

A' Pohánkáról.

A' pohánka, melly akárminemű száraz, homokos, és követses földben-is meg-terem, azokon a' réfzeken, a' hól más nemeſſebb gabona nem olly ſzerentséſſen terem, nem tsak a' jó fűvellés, vagy trágya miátt, mellyel a' földeket kövéríti, hanem az ő vóltaképpen haſznos, és tápláló mivoltjáért az emberekre nézve méltán termeſztetik, mivel ebből mind liſztet, mind pedig darát igen jót lehet kéſzíteni. A' pohánka Szeptember hónapban kezd meg-érni, mindazonáltal annak le-kaſzáltatáſával nem kell addig várakozni, míg minden levelei annak meg nem ſárgúlnak, a'vagy minden virágjai el-nem hervadnak; elég, ha a' hegyei barnák, az alſóbb levelei pedig ſárgúlni kezdenek. Azonban hogy a' levelek, és virágok el-hervadgyanak, egynehány napokig kévékben kötve hagyattaſanak a' tarlókon, tudnillik mind a' len tsomók talpra allíttatnak, 's kilentz tiz, ſőtt több napokig is, ha az idő engedi, a' verő fenyen hagyattatnak, míg a' ſzárakban lévő nedveſſég ki-nem páról, és a' pohánka-ſzemek meg-nem érnek; annakutánna uj tsomókba, vagy kévékbe köttetvén haza hordattatnak, 's mennél előbb tiſztán ki tsépeltetnek, és ſzáraz helyre tétetnek; a' ſzalmája pedig a' ſzárvas marhának téli leg-kellemeteſſebb eledelére bátorſágos helyre el-rejtetttetik.

§.

§. 20.

A' Szőllőről, 's annak miveléséről.

Már ez a' nevezet *Szőllő-hegy* nyílván jelenti, hogy a' szőllőt nem ama' síma lap-helyeken a' hives völgyekben, mellyeket a' terméfzet réteknek rendelt, hanem az oldalas, és partos fzabad helyeken kell termefzteni, ezt kívánnya maga a' fzőllőnek terméfzeti tulajdonsága, és ehez alkalmafztatott hafznos míveléfének módja. Ázok a' fzőllők, mellyek egyenes fíkon vagynak, a' dérnek, a' fzükfégtelen, fött ártalmas nedvefségnek, fagynak, 's más egyébb káros környül-alláfoknak, mellyektől a' partokan, és hegyeken lévő fzőllők közönfégefsen fzabadok, ki-vagynak tétetve. A' Május hónapjában úralkodni fzokott fetét ködök, és pároló gőzök, mivel a' közönféges levegőnél nehezebbek, a' lapányos helyeken lévő fzőllőket el-lepik, és bé-fedezik; a' fzőllő bimbókon, és gyengébb leveleken meg-maradnak, és az éjfzaki hideg által hajnalkor jéggé változtatnak, melly fagy dérnek neveztetik, és el-annyira ártalmas, hogy a' melly fzőlő ki-keletkor a' dér által meg-vefztegetődöt, az gyakran több efztendőkig hafzontalanná léfzen.

A' hegynek, mellyen fzőllő neveltetik, olly' fekvéfe légyen, hogy egyik oldala' lapjával dél és nap nyúgott felé, a' máfik oldala' lapjával pedig nap kellet, és éjfzak felé-feküdgyön: ezen utóbb nevezett oldala, úgymint a' felső réfze

is,

is, igen jó, ha fenyő fákat nevel, mert igy az éjszaki szelek ezekben meg-akadván, 's meg-törődvén, nem ól' könnyen árthatnak a' szőllőknek. Semmi víz forrásokat, tavakat, 's viz-állásokat meg-nem kell a' szőllőkben, vagy igen közel a' szőllőkhöz meg szenvedni, mert a' hól ezek találtatnak, ott több párák, több ködök, és ártalmas gőzök szoktak lenni, mellyek á szőllőnek gyenge himbóira, és leveleire tseppenként le-ragadván, a' könnyen meg-történhető hideg szél miátt meg-fagynak, és a' szőllő-tőket megveszteget ik. A' régi tapasztalás gyakran már megmutatta, hogy a' szőllőknek nem a' nedves, hanem a' száraz esztendő hasznos, hogy ha tehát a' gazda szabad tettszése szerént választhat magának helyet a' szőllő ültetésre, ollyant válaszszon, melly magasabban fekszik, és az éjszaki szeleknek nintsen ki-téve: ezenkivül jól megvisgállja a' földett, ha alkalmatos lészen e' a' szőllő-terméshe. A könnyü 's porhanyó föld kellemetes ízü ugyan, de lágy bort terem, a' ſ nehéz, és kemény föld ellenben erős bort, és ha a' föld ezek közül nagyon egyenlő, tehát a' könnyü föld ízetlen bort, a' nehéz tsipősset, és savanyót fog adni; ellenben ha a' föld követses, és porhanyó köveket terem, jó izü, erős és tartós bort fog nevelni. A' szőllő-ültetésre választott földnek tulajdonságát a' ki igazán, és szemlátomást meg-akarja tudni, tekintse-meg a' nevezetesebb szőllő-hegyeknek földjét, hasonlit-

sa

tsa ezt amahoz, és meg fogja látni a' külömbséget, és ebből a' termesztendő bornak tulajdonságát meg-itélheti: ezenkivül tanúllja-ki azt is a' gazda, minémü tőkék leg termőbbek abban a' környékben, és minémű jóságú bort teremnek, azután igyekezzen ugyan a' félékkel ki-ültetni a' szőllő-földjét. A' fejér bor többnyire nagyobb betsben vagyon a' veresnél, és kelendőbb, ámbár a' veres boroknak-is vagynak számós kedvellői, egyedül tehát a' gazdának tettszésétől, és a' földnek tulajdonságától függ, mimémű tőkéket, vagy veszőket ültessen-el. Igyekezzen pedig a' Gazda, ha fáradságának bizonnyos gyümöltsét óhajtya, hogy a' szőllő-kertjét egyeszerre egészszen ki-ültesse, 's ennek tellyessítésére se fáradságát, sem pedig költségét ne sajnállja. Ugyan azért előre bé-szerezvén a' leg jobb nemü, és leg-egészségesebb szőllő veszőket, azokból a' kertyében egy alkalmatos helyen szőllő-oskolat készítsen olly formán, mint a' kertészek szokták a' gyümölts fa-oskolát készítteni; tudnillik: minekutánna a' földet e' végre egynehányszor porhanyóra fel-kapálta, és illendő módon meg-trágyázta, a' már készen lévő szőllő-veszszőket egy araszstnyira egymástól, egy, és fél láb-nyom mélységü gödrötskékben ültesse-el; mivel pedig ezen munkának őszkor kell meg-történni, a' következendő nyári meleg napokban, ha elegendő essők nem járnak, többszöri öntözéssel az el-ültetett veszszőket ápolgassa: tagaghatatlan

do-

dolog az, hogyaz illy' ſzorgalommal neveltt ſzőllő veſzſzők ſokkal előbb, és ſokkal erőſſebb gyökereket fognak ereſzteni, mint azok, mellyek a' meg-rögzött roſzsz ſzokás ſzerént vizzel töltött gödrökben le-boríttva a' meg-gyökerezéſe erőltetnek.

A' ſzőllő-kert' ki--ültetéſének, ſzínt úgy, mint a' ki-jobbítáſának kell véghez menni-őſzkor, melly munkát mind addig bátorſágoſsan lehet folytatni, mig a' derek, és a' fagy engedik. Az új ſzőllő veſzſzők porhanyó földet kívánnak, hogy az ő gyengébb gyökereik minden akadály nélkül mennél előbb meg-foganhaſſanak: e' végre az új gödrötſkék már moſt két láb-nyom mélyſégüek, elegendő tágoſſak, és egymáſtól harmadfél láb nyom meſzſzeſégre áſottaſſanak: a' gyökeres nevendék veſzſzők pedig ezekbe tsak más fél láb-nyom mélyſégre ereſzteſsenek-le, és minekutánna egy araſztnyi magoſſágra jó porhanyó, főképpen pedig gyep-ſzínföldel fel-töltettnek, jól el-rothadott kövér trágya önteſſen reá, végtére pedig az egéſz godrötſke a' ki áſott földel töltteſſen be. Ezeken kivül különös vigyázattal legyen a' gazda, hogy a' veſzſzőket ſorba ülteſſe, mivel igy ſokkal könnyebben lehet azokat jövendőben kapálni, gyomlálni, mettszeni, karózni, fel-kötözni, bújtani, 's végtére a' meg-érett fürtöket azokról le-ſzedni; ki-keletkor a' gyenge ſzemek, és bimbók, kéſőbben a' fiatal hajtáſak, és levelek nem olly' hamar törettetnek-le a' munkáſok ál-

tal

tál, mivel forban lévén, jobban vígyázhatnak azokra; végtére: a' fzél jobban meg-járhattya, a' nap jobban fütheti őket, és az eſſő viz-jobban el-folyhat melletek.

Jlly' fzorgalommal el-rendeltt, és munkálttt fzőllők itt' Magyar Országban-közönſégeſen a' *Budaiak*, és a' fzomfzéd hatarbéliek, ellenben a' távulabb valók, 's ugyan azért iſméretlenebb helyſégbéli fzőllők, gyakran mód nélkül rendetlenek, melly fogyatkozáſnak el-maradhatatlan következéſe az, hogy kevés, és roſzſz bort teremnek. Azonban igaz az-is, hogy a' köves, és fziklás hegyeken, mellyek mindazonáltal jó bort fzoktak teremni, nem lehet mindenkor ezt a' rendet meg-tartani, innént történik oſztánn, hogy a' köz emberek, mivel ők nem fzoktak az ő lakó heleiktől meſzſze el-távozni, látván az illyen fziklás hegyeken lévő fzőllő kerteknek rendetlenſégét, az okát pedig nem iſmérvén, ſaját fzőllőjöket ſem igyekeznek jobb rendbe fzedni, 's jobban munkálni, holott az ő földjek ſe a' jó miveléſt, ſem pedig a' jó rendet meg-nem akadályoztattya; a'mi több: mind addig fenn-tartyák roſzſz fzokáſaikat, míglen a' jó példa, és abból következett haſzon ſzémlátomáſt meg-nem iſmértetik velek az ő ellőbbeni hibájokat,

A' Szőllőt termeſztő földnek miveltetéſe, annak ki-ſzabott idejére nézve nagyon meg-egyezz a' gabonát termeſztő földnek miveltetéſével, ugyan azért meltán lehet óhajtani, hogy a' fzől-

lős gazdáknak erre különös gondjok legyen. Az első böjti kapállás, vagy-is ki-nyitás, melly meg egygyez a' parrag földnek fel-szántásával, Martziusnak végén, vagy Aprilisnek elején történik, és valamint a' parrag földnek, vagy gyepnek felszántása, úgy a' Szőllő kertnek ezen böjti kapáltatása-is jól mélyen esik, és ha a' múltt őszi napok meg-nem engedték, ezen alkalmatossággal az egész szőllő-kert meg-is trágyáztatik: Ezt a' kapáláft követi a' mettszés, melly Martzius közepén Jósef' nap tájban, vagy Aprilis elején szokott történni; annákutánna pedig a' bújtás, és az oltás ismét Aprilisben. A' Második kapállás, melly gyomláló kapálásnak neveztetik, és meg-egygyez a' már egyszer fel-szántott gabona-földnek felforgattatásával, történik Majusban. Ennek a' kapáltatásnak különös haszna vagyon, mert ezen alkalmatossággal nem csak az ártalmas dudváktól az egész szőllő-kert ki-tisztittatik, de még a' mi ennél szükségesebb, a' szőllő tőkék-is az ő haszontalan, és ártalmas veszszejektől meg-szabadíttatnak, mellyek mind annyiszor meg szaporodnak, valahányszor a' szőllő-tőkék elegendőképpen meg-nem tisztíttatnak, és a' föld szükséges szorgalommal nem míveltetik: Az e' féle tolvaj, vagy fattyú veszszők nagyon ártalmasok, mivel nem csak termékenytelenek, de ellenben a' termő veszszőket-is, el-rabólván tőlök a' szükséges nedveséget, termékentelenekké teszik; végtére pedig egészszen el-fojtyák, és el-rothaszt-

ják;

ják, melly szomorú következések elegendő tanúságat adnak a' gazda embernek, melly szorgalommal kell nékie lenni az e' féle ártalmas tolvaj veszszőknek ki-irtásában: Ezt a' kapálláſt nyomba követi a' karózás, és az első kötés.

A' Nyári kapállás történik Juliusban, és megegygyez a' gabona-földnek másodszori fel-forgatásával; történik pedig azért, hogy a' gaz, 's más haszontalan fű végképpen ki-irtattassanak a' szőllő kertekből, és a' szőllő-tőkék ki-szellőztetessenek, a' nap pedig foganatosabban süthesse őket. Mind ezen Juliusi, mind pedig a' múltt Májusi kapállásnak alkalmatosságával jól meg-kell a' szőllő leveleket visgálni, ha nem fodrosak e'? Az e' féléket le-kell vagdalni, és nem szaggatni, haza vinni, 's el-égetni, nem pedig szétt-hányni, mert már ezeken a' leveleken az ártalmas férgeknek tojásai többnyire ki-keltek, és eledeleiket a' többi szőllő-leveleken keresvén, az öszve-fodrosodott levelekből ki-másznak, 's az egész szőllő-kertben el-szaporodnak; mellyek-is végtere nem tsak a' szőllő-veszszőket haszontalanokká teszik de még a' leg szebb fürtöket-is meg-emésztik, vagy legalább öszve-rágván a' gerezdeknek szárait, azokat kellemetlen ízűekké, sőtt egészségtelenekké teszik.

Végtére: az utólsó kapállás, melly kötöző kapállásnak neveztetik, és meg-egygyez a' vetés alá való szántással, történik Augustusban, vagy, ahól későbben tartatik a' szüret, Szeptemberben: Ezen alkalmatossággal nem tsak már másodszor

a' karókhoz fel-köttetnek a' szőllő-veszszők, hanem ezen kivül azok a' veszszők, mellyek szükségtelenül magosságra fel-nőttek, a' többihez alkalmaztatva le-vágottatnak, és ha a' levelek igen gazdagok, ezek is, a' hól a' Napnak súgárait, a' ködöt, és harmatot, mellyek a' szőllő-fürtöknek meg-éréſére terméſzetesen szükségesſek, akadályozzák. A' trágyázás történik vagy őszkor mingyárt a' szüret utánn, vagy pedig ki-keletkor az elsö, vagy-is böjti kapállás alkalmatosságával, a' mint már fellebb mondatott; azonban a' trágyát mindenkor a' földnek tulajdonságához kell alkalmaztatni: ugyan azért a' könnyü földet jól el-rothadott, és kövér tehén, vagy sertés-ganajjal, a' nehéz és kemény földet pedig hasonlóképpen jól meg rothadott, de jüh, vagy ló-ganajjal kell meg-trágyázni: azonban nagy mértékletességgel kell a' trágyázással élni, és tsak minden harmadik, vagy negyedik esztendöben azt megújjítani; ekkor-is pedig hat tőkére egy putton trágya elégséges: bé-kapállása ennek úgy történnyen-meg, hogy az a' tőkét ne érje, mert külömben a' bor ízetlen, durva, sött a' rothadásra hajlandó lészen; szükség tehát, hogy a' tőkének gyökerei leg-alább-is négy újnyi vastagságra jó porhanyó földel bé-fedeztessenek, és erre a' földre azutánn a' trágya fordíttasson.

A' bújtás, és döntés akkor történik-meg, midön valamelly tőke ki-szárodott, vagy el-rothadott: a' bújtani-való veszszők egészségesek, és

olly

olly' anya-tőkéről legyenek, melly több veſzſzőket nevelt; az üres helyen hoſzas, és jó mély gödör áſottatik, melly minek-utánna jó földel, trágyával, és iſmét jó földel félig meg-töltetett, abba az újtáſra ki-váloſztott veſzſző le-döntetik, a' föld ſzinén fellül ki-álló hegye el-vágottatik, és a' ki-áſott földel végtére az egéſz gödör bé-töltettetik: az e' féle bújtott veſzſző az anya-tőkétől vévén a' ſzükſéges nedveſséget, mindenkor eleven fog-maradni, ſőtt a' földbe temettetett ſzemei ennek ſokkal előbb gyökereket ereſztenek, mint az ültetett veſzſzőknek ſzemmei; két eſztendők múlva az anya-tőkétől el-váloſztatnak, mivel már ekkor elégſégeſſen meg-gyökereſedvén, magányos tőkét ábrázolhatnak; vigyázni kell mindazonáltal, hogy a' bújtandó veſzſzők' le-hajtása ne legyen erőltetett, vagy terméſzeti állásokkal ellenkező: a' többit pedig a' mi illeti, a' ſzőllős gazdáknál iſméreteſſebb dolog, mintſem hogy arról bővebb útaſítáſt ſzükſég é yen adni a' gazdáknak: a' mettſzésnél vigyázzon a' ſzőlős gazda, hogy három termő veſzſzőknél többet megne hagyon, a' többi veſzſzőket pedig mind az utólſó ſzemen alól le-metéllje: a' mettſzés alólról fel-felé réſzűnt legyen, hogy ſemmi kűlſő nedveſſég rajta meg-ne állapodhaſſon, a' belőle kiſzívárgó nedveſſég pedig a' közel-lévő ſzemeket, és bimbókat el-ne fojthaſſa. A' többi ſzőllő-munkák, úgymint: karózás, gyomlálás, kötözés, és több e' félék, ſzükſégeſek ugyan, de nem olly

nevezeteſſek, mivel ezeknek módját, és idejét a' józan okoſſág maga meg-mutattya, valamint azt-is, hogy a' termő ſzőllő-kertekben káposztát, tököt, dinnyét, répát, retket, tormát, piſzkét, kukoritzát, és más e' félét, de főképpen árnyékos fákat nevelni, és termeſzteni mód nélkül káros.

A' ſzüret, egy a' leg kellemeteſſebb foglalatoſſága a' gazda Embernek, de egyſzerſmind leg-több gondott, és fáradſágat-is kíván: ſzükſég pedig, hogy a' ſzüretelő házban mindennémü edények, úgymint tsöbrök, kádok, vödrök, puttonyok, kannák, dézſák, tötſérek, vas-fazokak, vagy üſtök; hordók, muſzkolók, 's több más e' félék jól meg-tiſztítva, moſva, és ſzárítva előre kéſzen legyenek, különöſſen kell vigyázni arra-is, hogy a' hordók dohoſſak ne legyenek, mert a' dohos ſzagot magába veſzi a' bor, és ez a' hiba orvoſolhatatlan marad, ezenkivül jól meg-legyenek abrontſolva, mert külömben a' ki-ſajtoltt müſt fel-forrván, ſzétt-ſzaggattya a' hordókat, és több más ſzomorú károkat okoz. A' ſzedéſnek, valamint más gazdaságbéli munkáknak az idejét nem lehett egy könnyen meg-határozni, mivel valamint ezek, úgy amaz-is mindenkor az időnek jó, vagy roſzſz mivóltától függ, 's némellykor korábban, némellykor pedig keſőbben kell a'hoz fogni: a' tartós eſſők meg-rothaſztyák a' ſzőllő-ſzemeket, és igy korábban kell a' ſzedéshez látni; a' korán lévő erős eſſők meg-rongállják a' még

éret-

éretlen ſzőllő-fürtöket, mellyek ezek által öſzve-ſúgorodnak, és igy a' múſtban nagy fogyatkozáſt okoznak: ekkor iſmét korábban kell a' ſzedéſt el-kezdeni.

A' kéſő ſzedéſnek akkor vagyon hellye, midőn az idő tartóſſan ſzároz, kellemetes, gyenge, és nem feletébb meleg: módja a' ſzedéſnek több-féle, valamint a' ſajtoláſnák-is, és a' múſt-le-ſzűréſének; azonban az e' féle külömbség ſe különös haſznot, ſem pedig különös hátra-maradáſt nem ſzerez, egygyik olly' jó, mint a' máſik, arra mindazonáltal ſzorgalmatoſſan kell vigyázni, hogy, ha a' ſzőllő-fürtök nem értek-meg egyſzerre, a' mellyek leg-tökélleteſſebben meg-értek, leg-előbb-ſzör, az éretlenebbek pedig kéſőbben, és iſmét külön-öſsen, de főképpen a' rotthattak, és a' rothadáſra hajlandók leg-előbbſzör ſzedetteſſenek-le, és ſajtoltaſſanak-ki, hogy igy a' jó, és egéſzéges múſt az alább-való által meg-ne veſztegetődjön. Az egéſzéges fürtöket tiſzta, és ſzáraz időben kell le-ſzedni, a' ködös, és harmatos idő meglágyíttya az egéſzéges ſzemeket, 's azoknak elevenſégét meg-veſztegeti, ellenben pedig az éretlenebb, meg-fonnyadott, vagy már meg-rothadott ſzőllő-gerezdeket akár melly nedves időben-is le-lehet ſzedni. A' meg-ſzedett, és már öſzve tört ſzőllő fürtök a' múſtban ſokáig ne tartaſſanak, hanem mennél előbb ſajtoltaſſanak-ki, mert valamint a' víz, úgy a' múſt-is a' ſzőllő fürtöknek ſzárától, és a' ſzőllő ſzemnek' böréitől ſavanyó

kedvetlen, és fujtogató ízt nyer; de még a' tiſzta, és már le-ſzürt múſt ſe tartaſſék ſokáig a' napfény alatt, mert küllömbben idönek elötte felforr, már pedig mennél kéſöbben forr-fell a' múſt, annál jobb bor léſzen belöle. Az érett ſzöllönek ki-ſajtolásában vigyázni kell, hogy minden éretlen, vagy rothatt ſzemek, nem külömbben a' ſzöllö-fürtöknek ſzárai azok közül ſzorgalmatoſſan ki-ſzedetteſſenek, mert ezek kellemetlen vad ízt adnak a' bornak. A' melly gazdának ideje, és tſelédje elégséges vagyon, ebben köveſſe a' Frantzia ſzöllös gazdákat, és fogja tapaſztalni, hogy fáradſága böven meg-fog jutalmaztatni; A' Frantzia orſzági ſzöllös gazdák a' ſzöllö-ſzemeket egygyenként ſzedik-le a' ſzáráról, és tiſztán, ſzározzan ſajtollák-ki, innén vagyon, hogy az ö boraik ólly' kedveſſek, tartóſſak, és hireſſek, holott bizonyos az, hogy a' mi Magyar ſzöllö hegyeinken a' föld jóbb; és a Clima-is ſzelídgyebb, mint a' Ftantziáknál. A' hordókat nem kell egéſzſzen új múſtal meg-tölteni, hogy midön az forrani kezd heveſebben, friss múſtal leheſſen azt tsillapíttani; ha a' gazdának értékje meg engedi, küllömbb helyen tartſa az ó borait, míg az ujjak egéſzſzen ki-nem tiſztúlnak; mert ezeknek pároláſa által az ó borok vagy meg-romlanak, vagy leg-alább-is nagyon el-változnak. Ha az új borok ki-tiſztúltak, a' hordók meg-töltetnek, tiſztítatnak, és az akonájok jó erőſſen le-verettetnek; annakutánna leg-alább minden 14 napok alatt egyſzer

meg-

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

meg-töröltetnek, és ha szükség, meg-töltetnek ismét; de a' töltelék bor jó legyen, mert ha rosz, ez által még a' jó bor-is meg-veszt egetődik.

Szüret utánn az egész tajtó, 's annak legkissebb részei, nem külömben a' többi mindennemü fa-ezközök, úgymint kádok, vödrök, tsöbrök, dézsák, kannák, puttonok, tsomoszlók, vagy is muszkolók, tótsérek, 's más több e' félék jól ki-mosattatnak, és a' nap-fényen megszáríttatnak, mert külömbben a' jövő szüretig bizonyos etzet izü, és szagú savanyúságat veznek-bé magokba, melly miátt' osztán az új bor igen könnyen meg-romlik. A' kemény, tsipős, és vad izü borok többszöri le-vonással kellemetesebbek lesznek, a' gyengébbek pedig keménnyebb borokkal leendő töltéssel. Végtére: Semmi módon meg-ne engedgye a' gazda, hogy a' gazd' aszszony az ő káposztáját, répáját, sajtját, 's más e' féléket a' boros pintzébe tartsa, mert ezek szokatlan erős, es tsipős szagot magoktól ereszt vén, a' borokat minden kétség kivül meg-rontják.

§. 21.

A' szőllő termesztésnek akadállyairól.

A' szőllő termesztésnek *első* akadálja a' dér, ezen okból közönségessen a' téli fagy, *és* első tavaszi derek ellen bé-szoktak a' szőllő-tőkék fedeztetni, de ellenben mind ez a' bé-fedezés, mind pedig a' nyitás utánn következendő metszés ismét vigyázatlanúl, főtt gondatlanúl megy véghez;

tudnillik: közönségesſen mind a' fogadott ſzőllő-miveſek, mind pedig önnön magok-is a' Gazdák meg-elégeſznek azzal, ha a' ſzőllő-tőkére, egy lábbal előbb le-nyomován a' veſzſzőket, azok közé leg-fellebb két kapa földet vetettek, ſemmit, vagy igen keveſet vigyázván arra, ha vallyon az egéſz tőke, a' mint illik, és ſzükſéges, bé-fedeztetett e', vagy ſem? ki-keletkor meg-metſzetnek a' ſzőllők, de már ekkor nem lehet meg-ismérni, melly réſze a' tőkének maradott vólt fedezetlen; ugyan azért történik, hogy az el-fagyott veſzők többnyire meg-hagyattatnak, az egeſzségeſek pedig le-metſzettetnek; ſőtt ha a' veſzſzők, amint gyakran meg történik, mind meg-hagyattatnak-is, a' bé-fedezettek mindazonáltal ſzokſzor meg-tſalják a' gazdát, mert tele-lévén még az őſzi nedveſſéggel, ki hajtanak ugyan, de veſzſzőtt, és gyümöltſöt nem hoznak, mert azoknak alſó réſze fedezetlen maradván, meg fagyott. Ezen hibának orvoſlása tehát egyedül áll a' ſzorgalmatos bé-fedezésben, és a' veſzſzőknek vigyázó kézzel leendő mettſzésében. A' ki keletkori, és tavaſzi derek-is, főképpen az éjtſzaki, gyakran meg-ſzokták rontani a' ſzőllőket, de ennek-is lehet ellene állani; tudnillik: minden ſzáraz gallyák, ágak- és fa-levelek, mellyek a' rétek' ſzéleiről, és kertekből öſzve-hordattnak, a' ſzőllő-kerteknek környékére két három ölnyi meſzſzeſégre egymáſtól garmadákra rakattatnak, és ha kemény ſzél nintſen, de ellenben annál tſipőſ-

ſebb

ſebb hideg jelengeti magát, melly miátt a' dértől meltán lehet félni, tehát jó korán reggel a' nap fel-kelte előtt ezen gallya; és ſáros levél garmadák gyújtaſſanak-meg, és a' tűz a'mennyire csak lehet, világos virrattig ſzünet nélkül táplálttaſſon, hogy ezen tűznek meleg füſtje a' laſſú tüzellés által a' ſzőllő-tőkékre terjedgyen; ezt a' tüzet tehát a' ſzőllőknek éjſzaki réſzére, és az éjſzaki ſzél utánn kell készítteni, mellynek füſtje nem nagy ugyan, de elégſéges meleget foglal magában, hogy a' ſzőllő bimbókon, és gyengébb leveleken meg-állapodott harmat, és köd tseppeket meg-ne engedgye fagyni, és a' ſzőllőket az ebből következni ſzokott károktól megoltalmazza. Mivel pedig az itten elől-adott könnyü mod által olly' tetemes károk el-háríttathatnak, méltó vólna, hogy az e' féle eſetekben az egéſz köſzség, mivel kevés fáradſágban kerül, köz akarattal lennének egymás ſegedelmére; bizonyos az, hogy az illyen előre való gondoſságal-ſoha a' dér-fagytól nem félthetnék ſzőllőiket.

Máſodik akadállja a' ſzőllő-termeſztésnek a' földnek terméſzeti vadſága, és termékenytelenſége. Tudnillik: ha a' föld tsupa vaſtag, gorombа ſárga homokból, vagy tsupa agyagból áll; az első eſetben a' tőke kevés veſzſzőt, a' veſzszó pedig kevés gümöltſör nevel; a' máſodik eſetben pedig az új ſzőllő-veſzſzők igen nehezen gyökereznekmeg: Mind a' két eſetben a' ſzőllőnek termékenytelenſégét jó fajtú ſzőllő-veſzſzőknek oltáſával kellmeg-orvoſol-

ſolni; melly öltás igy eſik-meg: a' tökének feje, vagy-is az úgy nevezett ſzéke három négy újnyi, vagy leg-fellebb egy tenyérni mélyſégre a' föld ſzinétől, le-fúréſzeltetik, a' meg-maradot tőke pedig ott' a' hol a' veſzſző le-vágotattott, erős éles késsel egyenes vágáſsal majd tſak nem a' földig haſíttatik, annak utánna a' múltt Őſzkor e' végre ki-valógatott, és le-metéltt oltovány-veſzők egy lábnyi hoſzſzaságra vagdaltattva, és a' belső velejek felé réſzünt meg-hegyeztettve a' meg-haſított tőkébe ſzint' olly' módon helyheztetnek, mint a' bé-oltandó ágatſkák ſzoktak a' meghaſított fába helyheztettni, úgyan-is azért a' veſzſzőknek-meg hegyeſített végei három ſzégeletű ékeket ábrázolljanak, vigyazni kell azonban a' veſzſzőknek hegyeſíttéſénél, hogy azoknak külſő hajok azon a' réſzen, melly a' tőkén kivül fog-maradni, épſégben hagyattaſſon; a' rézſünt teendő mettſzésben pedig arra, hogy a' belső veleje megne ſérteſſen. Az illy' formán el-kéſzitett veſzſzőkből kettő olly' módon helyheztetteſſen a' meghaſított tőkébe, hogy azoknak haja a' tőkének hajával egéſzſzen meg-egygyezzen, 's egy-máſt érje; ennek vége lévén, az egéſz tőke addig, a' meddig meg-léſzen haſítva, a' bé-öltott veſzſzőkkel egygyütt, marha ganajjal elegyített kövér agyaggal tapaſztaſſon, és rongyokkal, vagy fa-mohával köttеſſen-be, a' fenn álló veſzſzők pedig ſzalmával takartaſſanak-bé, hogy réſz ſzerént az éjſzaki derektől, réſz ſzerént pedig a' ſzőllő

mun-

munkáſoknak gondatlan botláſaiktól addig-is, mig a' tökével voltaképen öſzve-nem forranak, megoltalmaztaſſanak.

Harmadik akádállja a' ſzöllö-terméſnek a' nedves öſz. Ha tudnillik Szeptemberben, és Octóberben ſzámoſſabb eſſök járnak, a' már-már megérett ſzöllö-ſzemek, ſött az egéſz fürtök el-rothadnak: ezen akadálynak egyetlen egy orvoſſága a' korábban-való ſzedés. Ha ellenben a' veſzſzök, a' mint némellykor meg-történik, rothatt ſzöllö-gerezdeket teremnek, az illyen eſetben a' beteg tökének gyökerét erös, és régtöl fogva tartott húgygyal kell meg-öntözni; ha a' ſzöllöknek virágzáſában nagy eſſök járnak, a' virágjai idönek elötte le-húllanak, és nem nevelhetnek gyümöltſöt: haſonló kárt okoznak az erösſebb ſzelek-is, mert ezek ſzintc úgy, mint a' nagy eſſök, meg emészstik a' ſzöllönek virágjait: melly két ſzerentſétlen eſetek, úgy ſzinte a' jég eſſö ellen-is, nintſen ſemmi orvoſſág.

Negyedik akadállja a' ſzöllö-termeſztéſnek egy bizonyos, de-még mind eddig nevezetlen nyavalája a' tökéknek, melly miátt a' ſzöllö-ſzemek, ſött az egéſz fürtök le-hullanak, a' levelek megfejérülnek, vagy meg-ſárgúlnak, és el-ſzáradnak; a' veſzſzök ellenben el-puhulnak, és mint az elrodhattak egéſzſzſzen el-lágyúlnak; ezen nevezetes nyavalyáját a' tökének e'képpe kell megorvoſolni. Végy jo erös etzetet, legyits abba elegendö ki-ſzitáltt tiſzta hamut, és ezzel kend-be

a'

a' beteg tőkét, tölts ismét hamús etzetet a' tőkének környékére, és idő mulva tapasztalni fogod faragságod' hasznát.

Ötödik akadállja a' szőllő-terméſnek a' mezei palatzka-vagy-is büdös téreg; hogy ezeket kiirthasad, főzz mezei, vagy vad babot, rutát, és levendulát öſzve, 's ezzel a' vizzel lotſold-meg a' beteg ſzőllő-tőkének gyökereit: ennek a' viznek ereje, és kellemetlen ſzaga miátt a' fenn említett mezei palatzkák mind el-fognak veſzni. Hasonló károkat okoznak a' hernyók, és a' ſáskák; de ha ſzáraz gallyákból erős tüzet gyújtasz egy alkalmatos helyen, a' hernyókból lett legyek ſeregeſtől abba fognak ſietni, és ott' el-veſzni; ha pedig a' tőkék mellé egy két muſtár magot ültetsz, a' ſáskák attól el-távoznak.

Hatodik, és utólsó akadállja a' ſzőllő terméſnek a' gazdáknak tunyasága, ha tudnillik keveſet gondolván a' ſzőllő-földnek miveléſével, azt el-engedik gazoſodni, avagy itt' és amott' kipúſztulni; ezen akadálynak orvoſſága tehát egyedül a' gazdának fárodhatatlan ſzorgalmatoſſága, melly a' gazdaságnak minden nemében el-kerülhetetlenül ſzükséges. A' feregélyek, rigók, húroſok, 's más egyébb veſztegető madarkák' el-távoztatáſának modjait itt' nem ſzükség elől-hozni, mivel az tſak-nem middenütt iſméretes. Ha a' gazda ezeket a' javaſláſokat jol meg-fontollja, és követi, önként meg-fogja iſmérni, hogy a' gazdaságát jóval-is meg-jobbította.

§.

§. 22.

Közönſéges jegyzés a' ſzorgalmatos gázdákhoz.

A' ſzorgalmatos gazdák, kik mindenen meg indúlnak, a'mi az ő földjeikben a' terméſt meggátollja, Februárius Hónapban, midőn még ſzámoſſabb dolgaik nintſenek, a' tserje, tsalitt, és tövis bokroktól, mellyek gyakran nagy helyet foglalnak, ki-tiſztityák földjeiket; az illy' módon nyertt föld-darab idővel bőven meg-fizeti fárodſágjokat. Külső orſzágokban, a' hól a' földmivelés jobb virágban vagyon, e'végre különös vigyázók rendeltetnek a' közſégből, kiket mező őrzőknek neveznek: Ezek az őrzők, vagy kerülők arra vigyáznak, hogy az e'féle bokrok kiirtattaſſanak. Ezt követni valóban igen kivánatos dolog vólna. Éppen így vagyon azokon a' réſzeken-is, a' hól a' ſzántó-földekben köſziklák, vagy más nagyobb termő kövek nagyobb helyeket haſzontalanúl el-foglalnak, a' föld' miveléſét, 's az ebből várandó haſznot meg-gátoljják. Az illyen nagy köveket a' parag földekből e' következendő módon lehet laſsan ki-irtani: A' közelebb lévő erdőből, vagy tserjéből hordattaſsanak öſzve minden féle száraz galják, ágak, és tőkék a'ki-irtandó kőnek környyékére, 's gyújtaſſanak-meg, mind addig nevelvén, főtt ſzaporítván a' tüzet, míg a' kő elegendőképpen által-nem tüzeſedett; ez így lévén, azonnal bőven reá öntött vízzel, vagy rea' hányott hóval hirtelen hűtteſ-

ſen-

ſen-meg; illy' módon a' kő meg-lágyul, 's vas kalapátſokkal, vagy kő-vágó kapákkal igen könnyen öſzve daraboltathatnak, és ſzét-hányattathatnak.

§. 23.

A' fa-béli fogyatkozáſnak meg-orvoſláſáról.

A' moſtani időben, midőn az emberek' ſzámával a' mindennapi ſzükſégek mód nélkül el-ſzaporodtak, ſzem-látomáſt nagyobbúl a' tüzelő fának fogyatkozása, mint-ſem annak utánna való növéſe meg engedhetné, el annyira, hogy a' magától le-húllótt fa-magoknak ki ſarjazása ſem elégſéges ezt a' fogyatkozáſt helyre hozni: Az adakozó terméſzet minden kézi mívelés nélkül-is elegendő fákat termeſztene köz ſzükſégeinkre, ha azt a' gazdák, és tulajdonosok a' roſzſz erdei gazdaſág, ſőtt gyakran a' pazarlás által önnön magok nem akadáloznák; melly hibák mivel tsak nem az egész kerek-földön közönſégeſsek, ſzükség-képpen ez a' fabéli fogyatkozás-is majd tsak nem az egéſz világnak minden réſzeiben fel-találtatik: Ebből az okból naponként nevelkedik a' fának ára, és méltán lehet félni, ne-hogy kevés eſztendők múlva még nagyobbra-is nevelkedjen.

Ezen terhes fogyatkozáſnak meg-gátolása végett, leg-előbbſzör-is azon kell-lenni, hogy azok az erdők helyett, mellyekben a' legelőt a' közſég birja, más legelők adattaſſanak, mellyek

nem

nem erdőſſek; mivel az é-féle erdők mindenkor a' leg-nyomorúltabb állapotban vagynak, és nem hogy javúlnának, hanem még ellenben naponként romlanak, mind az Uraſágnak, mind pedig az adózó közſégnek kárával. Ha pedig nem lehet más legelő mezőt a' községnek rendelni, tehát annak tsak egy réſze adattaſson által, a' más réſze pedig, mint más erdők, olly' ſzorgalmatos, és köz jót kívánó férjfiakra bízattaſſon, kik az erdőhöz, 's annak neveléſéhez jól értenek. Végtére: azokon a' ſík mezőkön, és púſztákon, a' hól éppen ſemmi fa ſintsen, ott' a' mezei gazdák unſzoltaſſanak, ſőtt ajándákok által-is búzdittaſsanak külömbbféle fáknak, ugymint-fejér ſzeder, fúz, ſzil, jegenye, körös, vad-geſztenye s' más e' féléknek ültetéſere; mivel ezek hamar fel-nőnek, és még-is nem tsak tartóſsak hanem árnyékoſsak-is. E' félékhez tartozik az úgy nevezett Akátzi-fa-is, melly a' kemény fák nemei között leg-haſznoſſabb, mert hamar fel nő, levelei a' marhának jó eledelt adnak, a' virágja igen kedves a' méheknek, a' fája pedig az aſztaloſoknak, bodnároknak, kádároknak, 's a' 't az ő munkájokra igen alkalmatos, és a' fel-tüzelléſben jó ſzenet adnak.

§. 24.

Az épületre való fákról.

Tudnivaló az, és minden józan gazda előtt iſméretes dolog, hogy az épületre ſzolgálandó

fát December, és Januarius hónapokban, a' tűzre való fát pedig Februarius, és Martzius hónapokban kell le-vágattatni; azonban a' véletlen gyakor gyulladásak, és más okok miát többször meg-történik, hogy az épületre való fát még a' nyári napokban kintelenittetik a' gazda le-vágattni; hogy pedig az illyen nyers fa szint olly' tartós légyen, mint az, melly a' leg-nagyobb fagyban vágottatott-le, illy' még nem mindenüt ismeretes móddal kell azt véghez vinni. Az illyen nyers fa tüstént faragtafson-meg, annakutánna a' folyóba, vagy más alkalmatos vizbe vettetvén öt hat hetekig áztattafson-meg, végtére ki-vétettvén a' vizből, minden darab fa alá különösen forgátsból, és száraz gallyákból gyenge tűz rakattafson, 's mind addig tápláltafson, míg jól általnem melegedvén, minden belső nedvességtől meg-nem fosztattatik ez meg-történvén, akár melly épületre-is bátran lehet a' nyári napokban vágott fákat hafználni.

§. 25.

A' halas tavaknak készíttéséről.

Az új halas-tónak készíttésében különösseu kell arra vígyázni, hogy ennek allja, vagy-is feneke, ha gyepes, melly fűfsat, nádat, és kákát nevel, fel-áfottafson, és a' benne lévő fűfs, nád, káka, 's. a'. t. gyökereftől ki irtattafson, és a' jövendőbéli halas-tótól jól mefszsze el-hordattafson, mivel azoknak a' gyökereik hamar isínét megfo-

fogannak, és hat ölnyi meſzſzeségre-is új gyökereket hajtanak, és igy kevés eſztendők múlva a' nád, ſáſs, és káka több ismét az ilyen tóba, mint a' hal. Ha a' tónak feneke illy' módon ki-tiſztíttatot, a' töltéſnek kéſzíttéſéhez kell fogni, és már előre a' jövendőbéli tónak mélységét meghatározni. Ha tehát példának okáért tizen-egy láb nyom mélysége leſzen a' tónak, ekkor a' töltes allyának, vagy-is talpának 30. láb-nyom ſzéleſségünek kell lenni, hogy a' viznek ſzünet nélkül nyomó erejét ki-álhaſsa; a' magaſsága pedig leg alább-is tizen öt-láb-nyomra határoztaſsék. Ennek a' töltéſnek belső oldala, melly a' viznek fekſzik, fel felé a' közepettéig, az az: tizen-öt lábnyira vékonyodgyon, és rézſünt álljon; ellenben pedig a' külſő oldala, mellyet a' viz nem ér, egyedül harom lábnyira vékoniyíttaſson-meg, és igy a' töltéſnek talpa harmintz, a' felső lapja tizenkét, a' magoſsága pedig tizen-öt láb-nyom léſzen; kövekezésképpen még elegendő hely fog-maradni, hogy azon a' ſzekerekkel való járás elég alkalmatos, és bátorſágos leheſſen. Hogy pedig a' töltés jó, és erős legyen, ennek a' viz felé valo réſze illy' módon kéſzítteſſen. Az első lapſor iſzapos földből; üveg, és tserép darabokból, (a' mi pedig még jobb) vas ſalakból, mellyet a' kovátſok az ő műhehellyeikből ki-hánynak, és melly a' vas-hámoroknál bőven ſzokot találtatni, jól öſzve elegyitve rakattaſson: ez meg-gátollja amaz ártalmas vizi férgeket, hogy a' töltéſt ál-

tal ne furhaſsák. A' máſodik ſor egyediil jól öſz-ve gyúrtt iſzapos földből tétetik; a' harmadik ſor iſmét üveg darabokkal, vagy vas ſalakkal ölzve-elegyitve iſzapos földből, többi réſze pedig a' töltéſnek a' leg-közelebb évő közönſéges földből kéſzíttetik, és jól le-verettetik; végtére: homokkal elegyes követtſel, vagy múrvával bé-fedeztetik: mind-eggyik a' fellebb emelíttett ſorokból ne legyen egy, vagy leg-fellebb más-fél láb-nyomnál magoſsabb, és így mind a' három ſor tsak három, és leg-fellebb ötöd-fél láb-nyom magoſságú: ha pedig mind ezeken fellül az iſzapos oldal, mellyet a' víz fog érni, még kövekkel-is jól erőſsen meg-rakattatik, tehát az illyen töltés majd tsaknem örökös fog-lenni: a' rendkivül való tartós, és ſebes eſsők, felhő ſzakadások, és víz öntéſek tsak annyiban árthatnak az illyen módon épültt töltéſeknek, hogy a' meg-ſzaporodott, és öſzve tolódott víz vagy felette, vagy mellette el-ſog folyni: a' régi töltéſek, mellyek nem illy' módon kéſzíttetek, közönségeſsen a' fergektől, vakandokoktól, egerektől, ló-tetűktől, 's más több e' féle álatoktól ker eſztül lyuggattatnak, melly miátt a' tónak vize, mivel éjjel nappal nyomja a' töltéſt, ezeket a' kis nyilásakat ſzünet nélkül nagyobbittya; végre: a' töltés le-ſzáll, és minden erőſſebb eſsőnek, felhő-ſzakadásnak, vagy víz-moſásnak alkalmatóſságával veſzedelemben áll, nehogy azt a' tónak vize, melly már több helyeken által ſzívárkodott, egéſzſzen által lyukaſz-

ſza;

ſza: ugyan azért az illyen roſzſzúl épültt töltéſeket ſzükſég igen gyakran meg-tekinteni, és a' történhető hibákat a' fellebb irtt módon, amint engedni fogják a' környül-álláſak, meg-jobbítani.

Mihelyeſt pedig a' töltéſnek külső ſzabad oldalánál viz-forrásak tapaſztaltatnak, azzonnal ott' ahól a' víz által foly, áſottaſſon-fel a' töltés, és a' fellebb nevezet mód ſzerént jobbittaſson-meg A' töltésnek pedig egygyik oldalára ſe ültetteſsenek fák, (ambár ez a' közönſéges vélekedes ſzerént jónak látſzik lenni) mert a' fáknak meſzſze terjedett gyökerei által fúrják a' töltést, és mivel ezek nem tartóſsak, el-rothadván ſzabad üregeket nyitnak a' töltéſen, mellyeken a' tónak vize által-ſzivárkodván előbb utóbb a' töltéſt megſzaggattya.

§. 26.

A' halas tavaknak ki-tiſztittásáról.

A' régi halas tavaknak a' nadtól, kákától, és sáſtól való ki-tiſztíttásáról még mind mái napig keveſet gondolkodtak a' gazdák, mivel még annak ſemmi bizonyos módja fel-nem találtatott. A' tudva lévő módokból az első ez: A' tóból elöſzſzör ereſzteſſen-le a' víz, és egynehány ölnyire a' tónak partyától áſottaſſon egy gödör, hogy meg-leheſſen tudni, melly mélyen kell a' halas tavat fel-áſni, mig tudnillik homokos, vagy követſes föld nem találtatik; azonban ezt egy föld-fúróval-is véghez lehet vinni: ez meg lévén

a' nádat, kákát, és ezekhez hasonlókat a' mennyire tsak lehet gyökereſtöl ki-kell tépni, és nagy ſzorgalommal a' ki-üreſített tónak fenekéből kiirtani; azonban vigyazni kell, hogy a' tónak alja igen mélyen fel-ne áſottaſson, mivel ha a' homokos, és követſes föld tsapatig fel-áſottatna igen könnyen el-lehetne veſzteni az egéſz vizet, és a' tó ki-ſzárodhatna, mivel az e' féle követſes, tsapat között a' föld gyomrába laſsanként bé-ſzívárkodván, el tünik. A' máſodik, 's az elsönél jobb mód ez: egy két eſztendeig a' nád, káka, s. a. t. le ne-vágottaſson, harmadik eſztendöben pedig elöbb a' víz egéſzſzen ereſzteſsen-le a' tóról, annakutánna a' leg-melegebb nyári napokban, midön jó ſzél vagyon, gyújtaſson-meg; a' tüznek ereje bé-veſzi magát a' földbe, és a' nádnak, kákának gyökereit laſsanként meg-eméſzti.

Nem kiſſebb kárt okoz a' téli fagy a' halas tavakban, mivel ezek bé-fagyván, el-zárják a halaktól a' ſzükſéges levegö-eget, mellynek fogyatkozása miátt mindnyájan el-halnak, Ezen haldögnek bizonzos jele ez: ha a' bé-fagyott tavak a' mint ſzokás, fel-törettetvén, ezeknek vize zavaros, fekete-ſárga, és büdös fog-lenni; ſzámtalan ſok férgek, geleſzták, és bogarak látſzatnak benne, nem ſokára pedig ama anya-hal nevezetü féreg, melly nagyon haſonló a' ló-tetühöz, tsak-hogy annál valamivel nagyobb, fogja magát itt', és amott' mutatni; a' halak végtére lankadtak, és ſzédelgök fognak lenni: ha tehát

ezek

ezek a' jelek tapaſztaltatnak, nem elég a' jeget több helyeken fel-törni, és fel-ſzagatni, hanem még-ezen kivül ſzükſég a' fel-ſzagatott helyeken lapátokkal, dorongokkal, 's más egyébb ezközökkel a' vizet fel-zavarni, és mozgásba hozni. Ezen tsekély ſzorgalom- és fáradſág által minden bizonnyal a' halak' döge meg-hátráltatik, melly munka még foganatoſſabb léſzen, ha valamelly tsatorna által friss vizet lehet a' tóba ereſzteni.

MÁSODIK RÉSZ.

A' MARHA-TARTÁSROL

§. 27.

A' Marha-neveléſről közönségeſſen.

A' Marha nevelés, és az abból várandó haſzon több féle jobbitáſokat kívannak: ezek közül, föképpen ama' távúl való, és meſzſze ki-terjedett legelőkön leg-inkabb két tárgy vagyon, mellyek méltók a' meg-jegyzéſre; tudnillik *I. ſzör*, a' ſzükſéges kútaknak, vályúknak, és vedreknek kéſzíttéſe, hogy a' ſzomjas marhákat annak idejében, és minden akadály, alkalmatlanság, kár, 's veſzedelem nélkül meg leheſſen itattni.

II. ſzor. Ama' ſok millió legyektől, 's több e' féle férgektől gyötrött, és a' napnak fórró melegſégétől el-kínzott, 's lankadtt marhának enyhüléſe, és úgyan e' végre a' ſzükſéges árnyéknak meg-

ſzerzéſe. Tudni való dolog az, hogy a' Nyári heves napokban leg-inkább meg-ſzaporodnak a' legyek, mellyektől a' Marhák hogy nénü némüképpen meg-ſzabadúlhaſſanak, magokat az élő fákhoz, ſövényekhez, és a' házak' oldalaihoz ſzokták dörgölni, végtére a' ſok járásban ki-fáradván az árnyék alatt le-feküdni, magokat ki-nyugodni, és ez által az eleledelnek meg-eméſztéſét meg ſzerezni. Ugyan azért ha a' legelőkön ſemmi élő fa ſem találtatik, tüſtént kell az itatók körül egynehányokat ültetni; e' végre leg-alkalmatoſſabbak leſznek a' fejér ſzeder, és füz-fák, mivel ezek leg-rövidebb idő alatt fe-nőnek: ſzint olly' haſzonal lehet az itatók mellé ſzil, jegenye, akátzi, körös, és vad geſztenye fákat ültetni, mivel ſzint olly' hamar fel-nőnek, és még-is nem tsak tartóſſabbak, hanem még árnyékoſſabbak-is. Még nagyobb haſzonnal ültettnek ezen fellebb említett fák azokon a' pſztákon, mellyeken a' marha fereg, gulya, vagy tsorda télen nyáron a' ſzabad levegő alatt tartatik, és nyáron a' ſzükſéges enyhittő árnyéknak fogyatkozása miatt ſinlődik. Ezen tetemes hibának meg orvoſoltatása végett itt', és amott' a' púſztákon található, folyók, és más az ittatáſra alkalmatos vizek mellett a' fellebb nevezett fáknak nemeiből egynehány ſzázak ültetteſsenek, és ſövénnyel, vagy árokkal jól be-keríttvén, első eſztendőkben ſzorgalmatoſsan öntöztessenek, és ápolgattaſsanak: hat, vagy leg fellebb hét eſzdendők múlva a' gazdáknak

nak ezen tsekély fáradságjok, és költségjek tsak azzal-is bőven meg jutalmaztattatnak, hogy az ő márhájók egéfzségefek fognak lenni.

§. 28,

A' Szarvas marhákról.

A' gazdák Boldog Aſzſzony' havában (Januáriuſban) azon legyenek, hogy takármannyaik még mindenkor feleſſen legyenek; meg se-is engedgyék, hogy tselédjeik a' jáſzolt ſzükſég fellül meg-töltvén, a' ſzénát veſztegeſſék; ugyan azért ne ſajnálljják fáradſágjokat, es kéſzíttſenek, vagy kéſzítteſsenek a' jáſzolok felett rátſokat, mellyeknek fogai ritkák legyenek, hogy a' bé-vetett ſzároz takarmányt a' marha meg-tsipheſse, és a' jáſzolból meg-eheſse. Ezen fellül jól éſzre kell venni azt is, hogy a' nyári füvelléſben-is éppen ez a' mód tartaſson-meg: ebből az a' haſzon következik, hogy a' marha az ő éltetéſe között midőn a' ſzároz, vagy zöld eledelét kinſzeríttetik tsak első ajakával ki húzni a' rátſokból, nem olly' hamar zabál-meg, következéndőképpen nem-is olly' hamar betegſzik-meg, a' mi mindazonáltal a' jáſzolból való rendetlen füvellésnél igen gyakran meg történik, és még e' felett a' takarmány-is ſzerfelett pazaroltatik. Mennél kevefebb ſzároz, és kemény eledel adattatik a' fejős marhának, annál jobb, a' kemény eledel ellenben a' jármos marhák' ſzámára tartaſſon. Setzka, le hulliott, és felſzedett gyümölts fa, ſzöllő veſzſzó, s' komló le-

velek, öſzve haſogatott kápoſzta torzſa, 's más mindennémü földi gyümöltſök öſzve keverve közönſéges eledele légyen a' fejös teheneknek egész ſzent György' haváig (Aprilisig) azonban ezek a' földi gyumöltsök, minekelőtte a' marhának adattatnak, forró vizzel öntteſsenek-meg, és meg hülni engetetteſſenek; tsak némelykor a' ſzokott közönſéges étetés közben lehet nékiek egy kevés jó ſzénát, vagy ſarjút változtatás okáért a' rátsokba vetni. A' fiatal ſzarvas marháknak ellenben a' leg gyenyébb ſzéna maradgyon-meg közönſéges eledelnek.

Böjt' elsö Havában (Februáriusban) a' borjas teheneknek, főképpen az elö haſuaknak a' megellés előtt három, vagy négy hetekig rozſ-liſztből, korpából, vagy pediglen egy maroknyi fóval főtt árpából lágy meleg italt kell minden más nap adni, mert ez az ital a' tejet kéſzittö belſö réſzeit a' Marhának ki-terjeſzti, és több tejet ſzerez azokban. Jól éſzre kell venni azt-is, hogy a' ſóval való élés a' ſzarvas marháknak, és juhoknak valóságos orvoſſág, ebből terméſzeteſſen következik, hogy a' ſót ſe igen gyakran, ſe-igen böven nem kell adni a' marháknak, főképpen pedig a' juhoknak, mert ezek, midön a' negyedik eſztendöt el-érik, a' ſok ſóval való élestöl ſós vizzel folyó ſzemeket nyernek, 's utólyára meg-vakúlnak.

Böjt' más havában (Mártziusban) mivel már a' földi gyümöltſökkel való tartása a' Marhának erre az idö-

re lassanként el-fogy, ha az idő meg engedi a'gyermekek, és tselédek küldettessenek-ki a' szántó-földekre, rétekre, szőllő kertekbe, és erdő-szélekre, mellyekről a' hó már el-olvadott;az elsőkben fognak sók féle gazt, és füveket találni, mellyek hazahordattatványa,a' földtől, homoktól, és iszaptól ki tisztittatnak,'s apróra öszve vágottatnak, a' marhák' eledelé szaporíttyák: az erdők' szélein találni fognak vad tzikóriát, egér fül nevezetü füvet, és több e' félét; mind ezek, ha a' felebb elől-adott mód szerént el-készíttetnek, hasznos eledelt adnak a' fejös teheneknek

Szent György' havában (Aprilisben) közönségessen a' marhák ki-hajtatnak a' legelőkre: az első ki-hajtás előtt szükség a' marhának száját, és nyelvét salétrommal, és porrá-törtt fényes kermény korommal, melly egy kevés lúgban tészta módjára öszve gyúrattatik, ki tisztíttani, tudnillik előbbször egy darab közönséges rongyal, vagy szalma-kefével, annakutánna pedig a' felebb nevezett szerekkel dörgölteséen-meg a' Marháknak szája, torka, nyelve, és fog-inai; ez által a' marhának szájából sok vastag nyál fog ki-folyni, de ellenben sok nyavalyáktól-is meg szabadúlni, a'vagy leg-alább meg-őriztetni; mivel pedig a' legelő még ébben az időben nagyon sovány, tehát a' szarvas marháknak gyakrabban kell egy szeet sóval, és apróra törrt fenyő maggal meg hintett kenyeret adni, és mind a' legeltetés előtt, mind pedig a' legeltetés utánn azokat mindennap

szo-

szokott eledellel jól tartani, A' gyermekek, és tselédek küldetteſſenek-ki az őszi vetéſeknek gyomlálásara, nem külömben a' kapoſztás, szőllő, komlós, és gyümöltsös kertekbe, a' határ szélekre, barázdákra, és útak' környékeire, a' hol-is ezek elég zöld eledelt fognak találni a' marhák' számára, mert a' bürököt, és a' kutya-ejet kivévén, minden ezen időbéli füvek mind a' szarvas marháknak, mind pedig a' sertéſeknek eledelére alkalmatoſak; hogy ha sarló nélkül szabad az erdőben való járás, téhát a' jó füvekből ezekben ſokat öſzve lehet szedni. Pünköſt' havában (Májusban) ámbár a' legelőkön már elegdendő fü találtatik, a' jármos marhákat mindazonáltal még ebben a' hónapban-is gyakran száraz eledellel kell tartaai azért egyedül, hogy szükséges erejekben meg-maradhaſſanak. A' fejős marhákat lehet a' buza vetéſekben már moſt bőven található minden-némü füvekkel, mellyeket azon kivül-is kikell gyomláltatni, gazdaságoſſan táplálni, de mindazonáltal előbb a' portól, sártól, 's követſek től meg-kell moſás által tiſztíttani, hogy a' marhának fogai el-ne tompúljanak. Hogy ha pedig a' vetés erre az időre nagyon sürü, az őszi veteményeknek hegyei, mivel már nagyotskák, vagy kaszával, de mindazonálta okoſſan vagyaltaſſanak-le, és a' marhák' eledelére fordittaſſanak.

A' szarvas marhának tártása Szent Iván' havában (Juniusban) többnyire a' füvelléſből áll, mindazonáltal, valamint ez előtt, úgy ennek-

után-

utánna-is a' jármos ökröknek, hogy jó erőben meg maradhaſsanak, és has-menéſt, melly miátt nagyon el-gyengülnek, ne nyerjenek, leg alább minden reggel, és eſtve ſzénát kell adni. A' teheneknek pedig ellenben kövérebb füvekből álló eledelt, úgymint lóherét, 's ehez haſonlókat, de még-is ſoha ſe ſokat egyſzerre, hanem inkább többſzör lehet adni, mert könnyen meg-eſhetne, hogy a' ſovány legelőről haza jövén meg-zabálnának. Azonban jól meg-kell jegyezni azt, hogy a' loherét ſemmi némü marhának ſem kell nedveſſen adni, és hogy az ezzel való tartás utánn tsak egy óra múlva kell a' marhákat meg-itattni, mert külömben igen hamar elveſznek, különöſſen pedig a' juhok: ugyan azért jobb a' loherét, midőn leg-jobb virágjában vagyon, nem pedig midőn még igen ifjú, és gyenge, a' Marhának adni. Hogy a' Marhák egéſzſégeſek maradgyanak, minden eſte, és reggel a' ki-hajtás előtt itattaſſanak-meg; ha ez a' rend igazán meg-tartatik, a' legelés közben meg ſzomjúhozván nem egy könnyen ſognak minden büdös motſárból inni. Ha a' legelők nagyon meſzſze vagynak a' helysegtől, és ugyan azért a' fejős marhákat az itatóra nem lehet haza hajtani, tehát a' 11 §. ſzerént a' közel levő vizhez alkalmatos járúláſt a' marháknak kell keſzítteni, hogy minden vezedelmes akadály nélkül ihaſſanak: ha pedig alkalmatos víz nintſen, közönsé-

ges

ges költséggel kútakot kel-áſni. s. a. t. *láſsd a' legelőkről.*

Szent Jakab' havában (Juliusban) már ſemmi fogyatkozás ſints a' füvellésben, mert a' ſzőllő, és komló kertek elegendő ſarnyadékokat, 's más egyébb zöld eledelt adnak a' Marháknak; ezenkivül a' földi almáknak, tsitſókának, Burgundiai répának, 's más egyébb gyökeres veteményjeknek haſzontalan levelei igen haſznos eledelei a' Marháknak, A múltt eſztendőbeli kaſzálás utánn ló herével bé-vetett földek ebben e' hónapban már harmadſzor kaſzáltatnak-meg, és mivel egy négy ſzegeletü ölnyi föld a' 12dik §. ſzerént, ha a' lóhere illendőképpen meg nőlt rajta, húſzſzor több füvet ád, mint akármelly más leg-jobb rét, mellyben lóhere nem terem; ambár pedig bizonyos legyen az, hogy egy rét sem lehet egy átollyában mindenütt haſonló jóſágú, akár legyen az lóherével bé-vetve, akár nem, még-is egy 1600 négy ſzegeletü öleket magában foglaló földről, melly ló herével vagyon bé-vetve, mindenkor leg-alább-is 50, vagy 70 máſzſa ſzénát lehet reményleni. Már pedig az illyen nyereſég nem tsekélység, ſőtt meg-érdemli, hogy a' lóherének termeſztéſére minden iparkodó gazdának leg-főbb gondgya legyen. Hogy ha a' ſzorgalmatos gazda a' füvellésről jól akar gondolkodni azokra a' Hónapokra nézve, melyekben a' füvellés már közönſégeſsen meg ſzokott fogyni, tehát mihelyeſt a' gabonát haza takarította, tűſtént egy darab földjét előbb fel-forgatván, pohánkával elegyített borſó-

fóval, vagy árpával veſſe-be; ez (Szeptemberben) Szent Mihály' havában annyira már fel-fog-nőni, hogy azt bízváſt kaſzálni, és a' teheneknek, mint leg-jobb eledelt, lehet adni: különöſſen a' borſó azt a' haſznot-is hajtya, hogy az ugar tarlókat két eſztendőre meg-trágyázza, ugyan azért ezt azokon a' földeken kell-termeſzteni, mellyeket a' helységtől való távúl-létek miátt nagy költség nélkül nem lehet meg-trágyázni. Ezen Sz. Jakab' havában uralkodó hévſég, és már a' tarlókon tökélleteſsen meg-érett nedvtelen ſzároz füvek a' marháknak nagyobb ſzomjúságat okoznak ebben az időben, mint tavoſzkor; Ugyan ezért és ama' ſzámtalan ſok legyekért, mellyek ezekben a' heves napokban kegyetlenül kínozzák a' marhákat, igen jó, kívánatos, ſőt a' marhák' egéſzſégre nézve igen ſzükſéges dolog volna, ha a' marhák reggel 10. óránál tovább a' legelőkön nem hagyattatánnak. dél útánn pedig ſoha 3. óránál előbb ki-nem hajtattatnának a' mezőre. A' ki-hajtás előtt moſattaſſanak-meg olly vizzel, mellyben egy jó réſz üröm, és sár-tök főzetett, annakutánna pedig reggel, délkor, dél utánn, és eſtve ſzorgalmatoſſan meg-itattaſſanak. A' fiatal, és nevendék ſzarvas marhának, ambár ezek-is közönſégeſſen ki-hajtattatnak a' mezőre, mind-azonáltal éjtſzakára leg-alább mindenkor ſzároz eledellel tápláltaſſanak.

A' fejős marha Kis-Aſzony' havában (Auguſtusban) le-töretett közönſéges olaſz, 's más

egy-

egyébb némü Káposztának, nem külömben földi almának, és az úgy nevezett Burgundiai répának leveleivel tápláltatik, azonban mindezeknek leveleit csak az el-virágzások utánn kell le-tördelni; ez a' tartás pedig azért szükséges, mivel már ekkor a' fejös marha nem mindenüt találhat elegendő élelmet. Azonban ha még elegendőt találna-is a' jól el-intézett gazdaságnál mindenféle füvek, mellyek közé főképpen a' földi almának levelei számláltatnak, igen haszntalan el-tétetnek téli takarmánynak.

Szent Mihály' havában (Szeptemberben) Az előre jól gondoskodó gazdák meg-emlékezvén a' jövő, s' talán hoszszabb télről, ne bányanak pazarolva takarmánnyaikkal, hanem mind azt, a' mit meg lehet szárittani, el-ne hagygyák veszni, ezt a' tsekély fáradságat az ő marháiknak egész télen leendő jó állapottja bőven meg fogja fizetni. Ezen fellül jól fel-számollyák a' gazdák ebben a' hónapban, hogy mennyi széna lészen szükséges az ő marhájoknak ki-tartására, mennyi szalma az ágyozásra, hogy a' lehetséges sogyatkozást még most, midőn a' takarmánynak ára nem nagy, kevés költséggel ki-pótolhassák; vigyázzanak arra-is, hogy marhájokat nagyon szűken ne tartsák, ne hogy az által a' következendő munkákra szükséges erejektől meg-foszthassanak, és majd fél nyáran kínszerítessenek a' száraz füvön sínlődni. Ellenben a' jó gazdaság törvénnye, és a' jó rend tartás kívánnya, hogy a' fejős mar-

marha soha-se tartasson egyedül szénával, hanem búza, árpa, és zab-setzkával-is, mellyhez sarnyú, káposzta-levelek, vagy más palánta töredékek öszve vagdaltatva, és le-sórráztatva elegyíttetnek; és ez légyen mindenkor az ő késő őszi, vagy a' már el-érkezett téli tartásaknak eleje: ezt követik a' káposzta-torzsák, mindennémű répák, és kerti vetemények' gyökerei, öszve kapartt fa-levelekkel együtt elegyítve, és a' takarmányaknak pelvái, Illy' rend-tartás mellett a' jó széna kevés szorgalom, és fáradsággal meg-marad az igás marhák' számára.

A' fejős, és igás marhák Mindszent' havában *Octóberben* a' most uralkodni szokott sürü ködös, és deres időkben a' szántó földekre, és rétekre előbb ki-ne hajtassanak, miglen a' nap azokat el-nem szélleszti, és a' földet fel-nem szárította. Ezt kell hasonlóképpen tselekedni nyárban-is a' nagy menny-dörgések, é zápor esők után, mivel közönségesen ezeket a' ragya szokta követni, melly az ő égető' ereje miátt nagyon ártalmas a' Marháknak. De még akkor-se hajtassanak-ki a' marhák, midőn a' földek, rétek, és mezők az úgy nevezett ökör-nyállal béboríttatnak, mert ez-is számos nyavalyákat okoz a' marhának.

Szent András' havában *Novemberben* A' melly gazdának istállói vagynak, ezentúl már minden marháját azokba tartsa, és tsak szép tiszta időben, még a' hó egészszen bé-nem lepte a' földet,

dél előtt, és dél utánn egynehány órákra, de tsak a' tulajdon, s' gátokkal, sövénynyel, vagy árokkal bé-kerített rétjébe, gyümöltsös, vagy kápoſztás kertjébe ereſzſze-ki friſs levegőre; itt-is a' ki-nőtt új füveken, és le-hullot leveleken gyakran még elégséges eledelt talál a' marha, és friss levegőt veſzen magában. Ha korán, és jó kövér földbe vettetett-el a' búza, olly igen gazdag leveleket nevel, hogy azokat, minek-előtte havazni kezd, minden kár nélkül le-lehet kaſzálni, annál-is inkább pedig, mivel későbben, ha a' hó nagy, és a' tél nedves, el-rothadnak, és a' földet savanyíttyák; ha pedig a' tél ſzáraz, az egereknek menedék helye, és féſzke léſzen. Ez a' le-kaſzált fű adattaſson a' teheneknek, magányoſsan mindazonáltal soha sem, hanem ſzokott eledelekkel öſzve elegyítve, hogy ez által azok a' ſzokoſt eledelnél maradhaſsanak, 's egyſzersmind a' zöld eledelhez-is ſzoktattaſsanak.

Karátson' havában *Decemberben* az igás marha mindenkor kemény eledellel, a' fejős pedig a' már többſzör említett setzkából, palánta levelekből, 's kerti vetemények' gyökereiből öſzve elegyített eledellel tartaſson: de a' meg üſzödött tehenek-nek táplálása nem tsak daráival kéſzültt italokkal jobbittaſson-meg, hanem még meg-is ſzaporittaſson, mivel ezek már a' moſtani állapotryokban kettőért eſznek. A' fiatal ſzarvas marhának nyelve-allja időnként visgáltaſson-meg, ha talán fejér ſzömöltsökök nem találtatnak e' rajta. Ezek a' ſzömöltsökök éles fogótskával tsipetteſsenek-le,

a'

a' helyei pedig elöfzfzör sós fog-hagymás etzettel mosattfsanak-meg, és következendö napokban eftve reggel mézzel keneteſsenek-be. Végtére: azon iparkodgyon mindenkor a' Gazda, hogy a' Marháját mennyire lehet, tiſztán tartsa, mert a' marhának tiſztogattatása, mosattatása, kefélése sokat hafznál a' marháknak.

§. 29.

A' marháknak nyavalyáiról, okairól azoknak, és orvoslásdról.

Ki nem tudgya, melly fzörnyü károkat okoz a' marha dög mind a' Jófzág'-örököſsének, mind pedig a' jobbágy-gazdáknak? nyilván való, hogy gyakran öket végső koldúlásra vifzi. Mit hafználnak azok a' sok marha-nyavalyákról irtt könyvek, ama' sok fzámtalan orvoſsag' recepteknek hafzontalan fzáma a' mezei gazdáknak? femit: mivel ö nékik sem ezen könyveknek, sem pedig az azokban fel-jegyzett orvoſságoknak meg fzerzésére elegendö költségek lehet; e' következendök pedig mind hafználhatóbbak, mind pedig vagyonnyaikra nézve tehetſégjekhez alkalmatoſsabbak.

A' Marhák' nyavalyáiknak okai két réſzre oſztattatnak, tudnillik azokra, mellyeket a' Mezei gazda ki-nem kerülhet, 's gátolhat, és másodfzor azokra, mellyeket ha akarja, el-mellözhet. Az elsökhöz tartoznak a' ragadozó nyavaláknak fzülö helyei, és ezek a' roſz 's kopár legelök, mellyek poroſsak, sároſsak, mohával, töviſsel, pókhá-

lókkal, ökör-nyállal, vagy a' ki-árodott folyó vízeknek iszapjával, 's motskaival bé-fedeztettek; ezeken a' marha sínlődvén, 's a' napnak hevesége miátt meg-szomjúzván akár melly motsárból is kínszerittetik inni, és szomjúságát el-fojtani inkább, mint enyhítteni; végtére ezen nyomorúltt eledel mellett a' legyektől, és szúnyogoktól sanyargattatván majd tsak nem egészszen meg-emésztődik. Már pedig nem a' Gazdak' hatalmában, és tehettségében áll e' mind ezen bajnak el-háríttása, és orvoslása? *lásd az elöbbeni §.*

A' marhák' nyavalyáiknak más rendbéli okai, mellyeket mindazonáltal a' gázdák könnyen el-háríthattyák, ezek: hogy ha tudnillik a' szegény marhát erejeken fellül nem zaklattyák, 's meg-nem eröltetik; ha tavaszkor a' száraz eledelt zöld füvel, őszkor pedig a' zöld füvet szénával nem egyszerre ugyan, hanem apródonként fel-váltyák, és változtattyák; ha tavaszkor a' marhát nem koplaltattyák, ne-hogy kínteleníttessen rodhadtt vén füvet enni; ha meg-gátollyák, hogy a' marha ama' leg-ártalmasabb hó-vizet ne ihasson; ha marhájokat mind addig, míg a' köd, harmat, és dér fel-nem száradott, a' legelőre ki-nem hajtyák; hogy ha télen tiszta, és világos istálokban tartyák, nem pedig ama' mélyen fekvő, szük, tisztátalan, büdös istálokban, mellyekben se világosság, sem pedig szükséges levegő nintsen, és mellyekben a' szegény marha a' pókhálók közt, sárban, és ganajban térdig állani kínszeríttetik, avagy mellyek régi rothadtt ga-

ganaj halmokkal körül-vétettek; hogy ha marhájokat, a' mint már az előbbeni §ban mondatott, gyakrabban meg-tiſztogattyák, meg-vakarják, kefélik, mosogattyák, 's törülgetik, holott közönségeſsen több ganaj vagyon az oldalaikon, mind hús a' tſontyaikon; ha a' ſót nem kémélik tölök, hanem minden héten, egynehányſzor egy keveset nyújtanak nékik; vegtére: ha a' marhát, melly meg betegſzik, az egéſségesektől elváloſztyák. Az elő-adatott marhák' nyavalyáiknak okai utánn következnek ugyan azok' orvoslásának módjai, 's leg-óltsóbb orvoſságai; ez pedig ama' leg-ismérteteſsebb közönséges tsallán. Erről sok eſztendőkig tett próbák bizonyíttyák, hogy ha azzal a' marha tartatik, azt nem tsak a' ragadozó nyavalyától meg oltalmazza, hanem abból egéſzſzen-is ki-gyógyíttya. Ez a' palánta a' leg-soványabb, és hálaadatlanabb földben-is jól neveltetik, és egy ennek magvával bé-vetett hód-föld 16. sőtt 18 ſzekér tsallánt-is meg-terem, ugyan-is azért ennek termeſztésével ſzint' ugy kell bánni, mint a' lóherének termeſztésével; tudnillik: egy hód földbe 12. vagy leg fellyebb 14 font mag vettetik-el, és a' fel-nött palántája egy eſztendő alatt háromſzor, és négyſzer-is lekaſzáltatik, meg ſzáríttatik mint a' ſzéna, és a' tsürökben, vagy padlásokon jó tiſzta, és ſzáraz helyre el-tétetik. Ezzel a' füvel való tartás pedig így esik-meg:

Ma-

Magányoſsan soha sem adatik a' Marhának, hanem mindenkor elegyitve más eledellel, úgy hogy ennek a' tsallán tsak hatodik, vagy nyoltzadik réſze legyen; mennél gyakrabban pedig adatik a' marhának, annál jobb: leg haſznoſsabban tehát adatik mindennap, főképpen nyáron, még zöld, és gyenge, a' ſzáraz ſzénával keverve; ugyan-is azért a' téli napokban midőn már a' tsallán-is egéſzſzen ſzáraz, hogy a' Marhának annál haſznoſsabb legyen, a' mennyi ſzükség egy napi etetésre, forró vizben áztattaſson-fel, hogy fel-gyengülljön, annakutánna árnyék alatt ismétt ki-ſzáríttatván, hinteſsen-meg soval, és mint annak előtte ſzénával elegyittve adattaſson a' marháknak. Ha pedig már a' marha dög el-terjedett, ezen fellül az említett tsallánon kivül minden reggel adattaſson a' marhának egy ſzelet ſzekérkenyővel bé-kentt kenyér, fél óra múlva itattaſson-meg; a' vizbe pedig előbb 50 darabb iſjú márhák' ſzámára egy negyed réſz font, az öregebb marhák' ſzámára pedig egy fél font Salétrom vetteſsen; azonban ennél még jobb, ugyan annyi közönséges sóból, és egy font öſzve tört ſenyő-magból kéſzültt teſztát tsináltatni, és ebből minden öregebb marhának két nehezéket *latot* melly közönségeſsen egy diónak nagyságáva meg egygyez, kápoſzta levélben takargatván a' torkába nyomni; a' fiatal marhával-is ſzint' igy kell bánni, tsak hogy ezeknek ebből a' téſztából tsak egy lat nehéſzségüt kell adni, míg a' marha-

dög

dög tart, minden héten kétszer. Azonban, ha semmi marha-dög sem uralkodik-is, igen hasznos dolog ezen tésztából minden esztendőben kétszer, ugymint ki-keletkor, és őszkor, de tsak egyszer egyhétben minden marhának bé-adni; ezen kivül a' dög idejében szorgalmatosan vakartassanak-meg a' marhák, és a' ködös időben othon tartván őket szároz istálóban, napjában többször szurokkal, vagy fenyő-maggal füstöltessenek-meg; Ez igy lévén.

A' gazdának egész marha-patikája szekérkenyőből, salétromból, fenyő-magból, közönséges sóból, és szurokból, mellyeket igen könnyen meg-szerezhet, fog állani. Ha pedig még ezen fellül a' földes Uraságoknak, vagy pediglen az Orszag' kormánnyának parantsolattyából minden marhás gazda arra köteleztetne, hogy marhájának számához szabott nagyságú földet tsallánnal bévetsen, melly nagy köz hasznára szolgálna ez az egész orszagnak! mert tudni való, hogy az orszag' népének, következésképpen az egész orszagnak leg-nagyobb kintse, és gazdagsága a' marhanevelésben áll, és ellenben melly sok száz ezer forintokra menő kár az, mellyet ama' igen gyakran tapasztaltt marhának döge szokot okozni.

§. 30.

Minémű marhákat kell tartani, és mire főképpen azoknak vásárlásában vigyázni.

Valamint az igás marháknak, úgymint a' lovaknak, és ökröknek tartása a' föld mivelésnél,

ſzínt úgy a' fejős marháknak, úgymint a' tehe-neknek, és ketskéknek tartása, mind a' ganajra, mind pedig a' házi tartásra nézve, nem tsak haſz-nos, hanem ſzükséges-is, 's ugyan azért az okos gazdák mindenkor alkalmaztaſsák marhájok-nak mind nemét, mind pedig ſzámát az ő le-gelőiknek, ſzántó-földjeikne', és rétjeiknek miné-műſégéhez. Ha ſzántó-földjeik egyenetlenek, kö-vetseſsek, és domboſsak, Rétjeik pedig, és legelőik motsároſsak, sáſsat, kákát, és sa-vanyú füvet teremnek, tanátsosabb lovakat tar-tani, és ketskéket, mivel ezen utólsók ama' bokros dombokon, és kopár hegyeken-is fel-talályák az ő tulajdon eledeleket. A' lapoſsabb, iſzapos, és agyagos földeknél pedig, hol a' ré-tek jó édes füveket teremnek, és a' legelők ſzá-rozak, jobb ökröket, és teheneket tartani.

A' lovaknak vásárlásában arra vigyázzon a' Gazda, hogy tagjaik erőſsek, a' ſzügyök pedig, és tzombjok széleſsek legyenek; a' keskeny ſzü-gyű, 's vékony, gömbölyü hasu lovak több-nyire a' húzásban meg-febesülnek, és a' munkát hátráltattyák. Nem annyira a' ſzínben, mert, a' mint a' Deák mondgya: *Color non trahit*; a' ſzín nem húz, hanem a' magoſságban, és a' teſt-állás-ban lévő egygyenlőségre kell tekínteni, mivel ha ebben külömböznek, a' nagyobb, és erőſseb ló a' kiſsebb, és gyenyébb felé dől, és egyik a' másiknak nehezítvén a' munkát, soha egy for-mánn nem fognak húzni, A' hámos, és igás lo-

va-

vakat soha sem kell nyereg alá venni, ugyan azért a' Szolgáknak keménnyen meg-parantsoltafson, hogy midőn a' lovakat ki-viſzik a' legelőre, avagy haza hajtyák azokat, soha rajtok ide 's tova nyargalódzani, avagy sebes ügetésbe rajtok a' mének utánn lovagolni ne bátorkodgyanak, mivel ez által járásoknak modját, mellyhez annak-előtte ſzoktak, el-változtattyák, és a' közönséges munkára alkalmatlanokká leſznek. Hogy ha a' gazdának elegendő takarmánnya, és legelője vagyon, igen okoſsan tselekeſzik, ha a' ſzaporitás végett kantzákat tart; mert ezek által a' történhető fogyatkazáſát ki-potólhattya, és kéſz pénzét az új lovak' váſárlásában meg-kiméłheti. A' kantzák főképpen széles ſzügyüek legyenek, mert az illyenektől mindenkor ſzebb, és erősebb tsikókat lehet várni; ha pedig a' takarmány, és a' legelő ſzükebb, tehát jobb heréłtteket, vagy tsödöröket tartani. Ámbár az igás, és hámos lovaknak tartása nem kíván olly nagy' vigyázatot, és kényes ſzorgalmat, mint azon lovak, mellyek tsak pompára tartatnak, ſzükség mindazonáltal, hogy ezek-is rend ſzerént tartaſsanak, és tiſztogataſsanak. Minden munka utánn meg kell visgálni, ha a' körmöknél, a' hátakon, a' łábaik között meg-nem sebeſültek e'? Ezeknek elsőrendelete tiſzta, 's minden pór nélkül való árpaſzalmával elegyített ſzéna; de mennél roſzſzabb a' ſzéna, annál kevesebb szalmával kell azt keverni. A' ki-tsépeletlen zab-ſzalmából met-

ſzett setska erőt ád nékik a' munkára, a' jó tavaſzi zöld fű pedig ki tiſztíttya őket, és véreket meg-hűtti. Végtére: hogy a' lovak jó erőben, 's egéſségben tovább meg. tartaſsanak, minden nyoltzadik, vagy tizedik napban adattaſson nékik jól meg-sózott árpa-darából kéſzített sűrű ital, nyárban pedig az el-végzett munka utánn gyakrabban a' vizbe hajtaſsanak, és ha a' hely meg-engedi, meg-is úſztattaſsanak; sőtt, ha a' lovak meg ſzokták a' tavaſzi ér-vágáſt, azt a' gazda egy eſztendőben-se múlaſsa-el meg-ujíttatni.

Az ökrök vásárlásanál-is különöſsen arra kell vigyázni, hogy egygyenlő magoſságú, erejü, és vidámságuak legyenek, mert külömben nem fogják a' terhet egyenlőképpen húzni. Az ő erejek nagy ugyan, de a' terheſsebb munkákat igen laſsan végzik, ugyan azért soha sem kell őket nagyon meg terhelni, az által pedig meg erőtelenítteni, 's nagyon ki fáraſztani, mivel folyváſt nyavalyáſsak leſznek. Ugyan ebből az okból soha sem kell az ifjú tinókat harmadik eſztendő alatt munka, és terh alá venni; ha pedig a' gazda akár melly okból-is kíntelenítttetne mindgyárt harmadik eſztendő vége felé be-fogni, leg alábbnem kell őket meg terhelni, avagy mértékletlenül zaklatni, de ellenben ha ez a' törvény meg-tartatik, a' marha 10 eſztendeig-is jó erőben meg-marad; tiz eſztendők utánn pedig meg-hizlaltatnak, és jó áran el-adattatnak, melly fortély egy valóságos oka, hogy a' gazdáknak haſznoſsabbak az

ök-

ökrök a' lovaknál. Az ő szokott eledelek jó édes fü, de a' terhesebb munkában jó egészséges szénát-is kell nékik adni, mivel a' széna erőt ád nékik a' munkára: abrak nem adatik az ökröknek, ámbár az abrak nem árt nékik, sőtt hasznos-is volna, de mivel e'nélkül-is el-lehetnek, egyedül az a' lovak' számára tartatik. A' tisztogatás nagyon szolgál egészségekre, mellynek különös jele az, ha önnön magokat nyallják, ezt mindazonáltal nem kell nékik meg-engedni, főképpen midőn szőreiket húllasztyák, ezt pedig azzal lehet meg ellenezni, ha főtt üröm-lével meg-mosattatnak.

A' követses helyeken, hol a' föld meszes, homokos, és követses, gyakran el-rontják a' körmeiket, meg égetik, 's meg-sántulnak, és ugyan azért a' további munkára nagy ideig alkalmatlanokká lesznek; ezen okból némelly tartományokban szokás az ökröket-is meg patkolni, vagy pedig lábaikra vas czipőket húzni; de ez által sokat el-vesztének az erejekből, mivel ez által biztós lépést nem tehetnek, és természeti tulajdonságjak szerént nem kapaszkodhatnak körmeikkel.

A' teheneknek vásárlásában e' következendőkre kell vigyázni: hogy a' fejek elől széles, és ki-nyillt, a' szemeik nagyok, és tellyesek, az orrok magos, orrok' lyúkjai nagyok, és mint-egy harmattal tündöklők legyenek; szarvaiknak nem szükség nagyoknak lenni, de ellenben a' nyakok hoszszú, és vékony, a'

ha-

a' hasok ſzéles, és nagy, lábaik gömbölyüek, és és jól épülttek, a' körmeik felé ſzéleſsek, és erőſsek, végtére: a' tölgyök fejér, és tiſzta ſzínű legyen, ezen pedig 4. jól nött tsöts-gombok, vagy ágak függjenek. Melly ſzármozatból valók a' tehenek, ugyan abból legyenek a' Bikák-is, ezeknek pedig jó tulajdonságaikat abból lehet meg-iſmérni, ha homlokjok széles, és ezen lévő ſzőrök fodroſsak, és aprók, ha tekintetek félelmes, a' ſzemeik nagyok, tellyeſsek, és mennél feketébbek; ha ſzarvaik közép-ſzerüek, sött rövidebbek, és vaſtagabbak, mintsem hoſzſzak, és vékonyak; Ha ismét a' nyakok vaſtag, és húsos, teſtek hoſzſzú, derekak nagy, és majd négy ſzegeletü, lábaik egyeneſsek, tzombjaik gömbölyüek, a' többi réſzei pedig a' lábaiknak rövidek; ha a' ſzőrök ſíma, le hajúltt, és fényes, füleik belől ſzőröſsek, nagyok, ſzéleſsek, és az órok' lyúkai nedveſsek; a' hasok vékony, hoſzſzú, ſzőrös, és gömbölyű, ha körmeik hoſzſzak, 's üressek, a' farkok tömött, hoſzſzú, és a' tövénél fel-felé hajlottak. Ezek a' leg-jóbb Bikának ismértető jelei, mellyek ámbár nem mind találtaſsanak-is - fel valamelly Bikába, mindazonáltal jó, és haſzon vételü lehet, ambár tsak ugyan nem leſzſz a' leg jobb Bikák' neméből.

Távúl a' népeſsebb városoktól, mivel a' fiatal borjúk nem az el-adáſra, hanem a' házi, és mezei ſzükségre neveltetnek, soha az ifjú tehenek Bika alá ne ereſztteſsenek, míglen a' harmadik

eſz-

esztendőt bé-nem töltötték, és ekkor-is tsak Junius hónapnak végén; a' tehenek 40 hetekig hordozzák a' borjaikat, és így Aprilisnek elején, vagy közepe felé fognak meg-elleni; melly idő nem tsak a' borjakra, hanem a' tehenek' tejére nézve is alkalmatosabb, és leg-jobb idő. Azonkivül hogy a' tehenek, és borjúk tisztán tartassanak, és ezen könyvben több helyeken jelentett módokon tápláltassanak, még azt-is kell tudni, hogy azon borjúk, mellyek a' szaporíttásra, és házi szükségre neveltetnek, mihelyest az anya-tsetstől el-válosztatnak, a' mennyire tsak lehet, a' tehén-istálóktól távoztassanak-el, hogy az annyok' böggését ne halhassák, és ezek ismét a' borjuknak böggését; mivel az anya-terméset ezek között olly visszont szeretett nevel, hogy, ha ez a' rendtartás el-mulasztatik, sem a' teheneknek, sem pedig a' borjúknak az étel nem fog használni, 's főképpen a' borjúknak növése az által hátráltatik. A' borjúk, és a' tsikók nedves, és motsáros puha legelőkre ne hajtassanak, egy részről az ő egésségek miátt, más részről pedig, és főképpen azért, mivel a' körmeik el-púhulnak, és gyengülnek.

§ 31.

A' jú h' - tartásról.

E' következendő útasítások egyedül az olyan gazdáknak tanuságára határoztattak, kiknek nintsen tehetségekben külső országbéli kosokat drá-

drága pénzen magoknak szerezni, annyival inkább, mivel a' juhok' nevelésének meg-jobbítása nem csak az idegen, hanem hazánkbéli kosok által-is meg-eshet. Igaz ugyan, hogy a' Spanyol Auglus, Olasz, és Beszszarabiai kosok nevezetessen meg-jobbittyák, és drágittyák a' gyapjút, mindazonáltal ha gazdáink e' következendő oktatásokat követni fogják, nem csak szebb, és drágább gyapjut fognak az ő juhaikból nevelni, mintsem ennekelőtte, hanem még ezenkivül nagyobb, erősebb, következendőképpen tartósabb kosokat-is fognak nyerni. Az Anya-juhok' meg-hágattatására leg-jobb vidéki kosok keresteſsenek-ki, és egy kos alá 34 vagy leg-felleb 36. anya-juhoknál többet nem kell adni. Az ezektől nemzettek első fajtnak neveztetnek, és a' gyapjok részt szerént a' kosoknak, részt szerént pedig az annyoknak gyapjához hasonlíttván, már is sokkal jobb fog lenni, mint az annyoké vólt. Az első fajzatbéli kosok adattaſsanak-el, vagy pedig heréltesſenek-ki, hogy ne szaprítthaſsanak, mert az illy' módon intézett szaporíttás mindgyárt elfajzana, mihelyeſt az első szármozásbéli juhok öszve keverednének, 's önnön magokat el-szaporíttanák. Az e' féle kosotskák tehát mennél előbb heréltesſenek-ki, mivel mennél fiatalabbak, 's mennél még tovább maradnak az annyok mellett, annál bátorságosabb az ő ki- heréltetések, és ők is ezt annál előbb el-felejtik; ha illyen időben meg nem eshet akárminémü okokból-is az ő ki-herél-

te-

tetések, tehát Szeptember' végéig kell várokozni, hogy az, mivel már az idö hüvesebb, minden kár nélkül történhesen-meg.

Az első fajzatbéli anya-bárányokkal megy véghez a' második fajzás, de már ezeket nem az első kosokkal, mellyektől származtak, hanem ismét más vidéki jó féle kosokkal kell meg-hágattatni; az ezektől származott báranyak második fajzatnak neveztetnek, és ezeknek gyapjok ismét a' kosok' gyapjához sokkal hasonlóbbak fognak lenni, következendőképpen sokkal jobbak, mint az anyoké volt. De ez még nem elég, hanem a' harmadik fajzást is, mint a' másodikat el-kell intézni, és meg-várni, 's az új származásbéli kosokat mindenkor külön válosztani. A' harmadik fajzásnak már mind gyapja nevezetesen jobb, mind pedig bárannyai nagyobbak, erősebbek, és tartósabbak. Ebből következik, hogy a' válogatott hazabéli kosokat, mellyek az első fajzást nemzették, soha sem kell a' második fajásra haszálni, és hogy mindenkor ugyan azon kosok' neménél kell meg maradni, melly leg-előbbször válosztatott; következik ismét, hogy az első, és második fajzásbéli kosokat soha sem kell az anya juhokra erefzteni, mert ez által az új származás el-fajulna. A' harmadik fajzásbéli kosokat, nem ugyan azon származásbéli juhoknál, hanem más vidéki nyájnál igen jól lehet haszálni, ugyan azért a' gazdák magok közt jó értelemben legyenek, és saját haszokat tekintvén, a' harmadik,

és negyedik fajzásbéli kosaikat tseréllyék-fel egymáſsal. Ezenkivül arra-is kell vigyázni, hogy egy kos-se maradgyon-meg három eſztendőnél tovább a' nyájnál, hanem minden negyedik eſztendőre leg-alább tseréltesen-el. Ha a' kosok roſzſzabb legelőről jobb legelőre vitettnek, mód nélkül meg-javulnak, és mennél többſzör változtatnak ugyan azon nembéli kosok, a' tőlök ſzármozandó juhok annál jobbak leſznek; azomban az első ſzármozat utánn el-tseréltt kosokat a' harmadik, és negyedik fajzás utánn minden félelem nélkül viſzſza lehet venni. Az elsőbb fajzásbéli kosok soha-se ereſzteſsenek az anya-juhokra; az az: Példának okáért ha az anya-juhok negyedik fajzásból valók, tehát az idegen kosok-is leg alább a' negyedik, sőtt ha lehet az ötödik fajzásból valók legyenek; ez a' leg-kevesebből álló mód a' juhok' nevelését meg-jobbítani, 's haſznoſsá tenni, mivel ez semmi, vagy leg-alább igen tsekély költséget, hanem tsak ſzorgalmat, és vigyázatot kíván.

Az anya-juhok' vemheſségének ideje 20 hét, minden gazda tehát meg határozhattya az időt, ha Martziusban akar e', vagy Aprilisban apró bárányokat látni az ő nyájában, leg-jobb tehát a' kosokat nem Octobernek közepén Demeter' hetében, hanem Novemberben Erzsébet' hetében az anya juhokra ereſzteni. Az ő terméſzeti indulatjok ugyan már Szeptember' végén Sz. Mihály' napja táján mutogattya magát, de a' józan elme sok

ese-

esetekben határokat tehet a' terméſzetnek. Ha népes Városok közel vagynak a' helységekhez, a' juhok' husára, és bőrére inkább, mint a' gyapjújára kell tekínteni, mivel a' városokban sokkal kelőſsebb a' kövér, mint a' ſzép ſzőrü bárány; az illyen esetben tehát mindétig meg-maradhatnak a' kosok az anya-juhoknál, és a' Gazda semmire másra ne tekíntsen, hanem tsak egyedül arra, hogy mind az anya-juhok, mind pedig a' kosok egéſzségesek legyenek, és jól tápláltaſsanak. Ha pedig egyedül a' gyapjából várandó haſznért tartatik a' júh-nyáj, tehát még azt-is kell tudni, hogy a' bárányak negyedik hónap előtt elne váloſztaſsanak az annyoktól, sőtt éppen elnem kell őket a' tsetstól erőſzakossan-váloſztani, mivel a' terméſzetnek rendeléséből azonkivül sem engedik az annyok őket ſzükségen fellül ſzopni; a' hoſzſzaſsabb ſzopás ellenben nem tsak segítti a' bárányoknak növését, hanem még a' tüdő-rothadástól-is, melly a' juhoknál igen közönséges nyavalja, és mellyet ők nyáran a' ſzomjúságtol okozott hirtelen ital által, télen pedig a' meleg, és rekett istálónak gőzétől közönségeſsen el-nyernek, meg őrzi őket. A' hól igen sovány a' legelő, egéſzen el-kell hagyni a' fejéſt, és a' bárányoknak, míg tsak nékik tettzik, ſzabad ſzopáſt engedni. Melly orſzágban a' júh-nevelés jobb karban vagyon, egéſzſzen meg-ſzűnt a' fejés, mivel ez a' gyapjúnak jobbulását minden kétség kivül magával hozza, és mivel a' gaz-

dák sokkal nagyobb haſznot veſznek a' gyapjúból, mint a' sovány téjből.

Nagyon kívántos dolog volna, hogy Magyar hazánkban a' Birkásoknak árendái végképpen elmúlnának, mivel ezek sem a' kosoknak, sem pedig az anya-júhoknak jóságára nem köteleztetvén, tsak annyi számu juhokat szoktak viſzſza adni, a' mennyit által-vettek vólt; az árendájok pedig közönségeſsen három eſztendőkre ſzokott meghatároztatni, ezen egéſz idő alatt azonban telhetetlen nyereségjeket tsak az ifjú bárányokban, és a' tejben helyheztetvén, a' bárányokat két három hetekig tsak engedik ſzopni, és az annyokat motskos fösvénységből egéſz nyáron a' fejéſsel kínozzák. Ha mindazonáltal az Árendás birkásokat tsak ugyan meg-kellene tartani, azon ismeretes tsalásokat, mellyek az illyen árendálásokból ſzoktak ſzármozni, illy következendő módon lehet meg-gátolni. Le-tett kautzió mellett adattaſson-által a' júh nyáj olly fel-tétellel az árendás birkásnak, hogy a' ki-tellt árenda idején azt ugyan abban a' ſzámban, és minéműségben, mellyben által vette vólt, agygya viſzſza; a' ſzaporításból, gyapjúból, és a' fejésből minden várandó haſzon az árendásé legyen, de ellenben ſzénát, és ſzükséges ſzalmát illendő mértékben a' gazdától nyerjen, valamint ſzinte a' maga, és tselédgyeinek fele deputátumját; a' gazda pedig meg-tartván magának a' ganajt, és a' tserény között teendő júh-trágyázáſt, minden darab júhtól

mér-

mérzséklett árenda pénzt fizettet magának, és ha dög éri a' nyáját, a' veſzteség egyedül tsak az Árendáſt fogja illetni. Ez által az nyerettetik, hogy a' birkások jobban fognak ſzolgáikra a' legeltetésben vigyázni, és a' ſzénával igazábban fognak bánni, mivel a' hibát mindenkor önnön magok kötelesſek leſznek ki-pótolni.

Ezen kivül, ha lehet, a' ſzaporításra ſzükséges kosokat vagy önnön maga vásárollja a' gazda, vagy pedig jelen-létében vásároltaſsa: a' jó, és tartós koſt pedig arról lehet meg-ismérni, ha termete iſjú, és ſzép, teſte nagy, és hoſzſzú, a' homloka ſzéles, és gömbölyü, a' feje meghajlott, az orra egyenes, és rövid, a' ſzemei nagyok, 's elevenek, a' ſzőre, vagy is gyapja a' dörgölés között tömött, kövér, sürü, kondor, és még-is gyenge, a' bőre verhenyeges, a' farka pedig kövér, és gazdag léſzen. Az anya-júhok-se vásároltaſsanak tsak vaktában minden józan külömböztetés nélkül, hanem jól ki-válogattaſsanak: Ezeknek tehát ſzép hoſzſzú, fenn-álló, és meggörbültt nyakok legyen, a' hátak ſzéles, lábaik rövidek, a' farkok vaſtag; a' gyapjok pedig a' tapogatásban ſürü, kövér, és gyenge az egéſz teſteken; a' járások serény, a' lépéseik ellenben rövidek, és midőn oldalast fordúlnak, a' gyapjok két-felé hasadgyon. Ha tehát az anya-júh az ő járásában lusta, lépesei hoſzſzak, a' gyapja egymásra fekſzik, és nem vál-el két-felé, termetére nézve ugyan erős bárányokat fog-nevelni,

de ellenben a' gyapjok-is kemény, szálos, és éles fog-lenni.

Januariusban. A' juhok' tartása egy-kevesé alkalmatlan, és költséges; lehet tehát nyalábokban kötött száraz eger, nyár, fejér-bik, mogyoró, és szeder-fa gallyátskákat, nem külömben leveles szőllő-veszőket nékik eledelül adni, sőtt változtatás okáért, lentse, borsó, zab, és kukoritza szalmát, a' jó széna pedig, vagy sárjú tsak a' szokott etetés idejére tarttatson. Azokat a' júhokat, mellyek télben az akolban tartatnak, szép száraz napokban bizonyos órákban ki-lehet az őszi vetésekre, a' tsalittosba, és tserjébe hajtatni, mellyekben gyalog fenyő-fátskák találtatnak: Ők ezeknek hegyeit le-rágják, ezek pedig ő nékik orvosság gyanánt inkább, mind eledelül szolgál. Egy átollyában ebben az időben az ollyan marhák, mellyek az istálóban teleltetnek, és azokból igen ritkán ereszthetnek-ki, elegendő allyok vettessen, hogy tiszták maradhassanak, annál-is inkább, mivel ez nékik egészségekre válik, más részről pedig ez által a' trágya szaporíttatik. Mindennémü Marháknak, de főképpen a' júhoknak istálóit az igen kemény, és tsikorgó hideg ellen jól el-kell készíteni, úgy mindazonáltal, hogy a' levegő égnek szabad járása meg-ne akadályoztasson.

Februarius hónapnak végén a' júhok közönségesen elleni szoktak, ugyan azért, hogy jó erőben meg-maradgyanak, ezeknek eledelek az

ellés előtt nyóltz, vagy tizen-négy napokkal, fa levelek, szalma, és izöllő-veszötskék helyett, jó szénával jobbittasson-meg. Mihelyest pedig megellenek, változtatás okáért fejér répa, vagy ha ez nintsen, sárga répa adattason nékik; ez a' tejeket nagyon szaporítja, következendő képpen egészséges bárányokat fognak nevelni. Továbbá: minden hétben egyszer adattasson nékik só öszve-tört fenyő-maggal, és apróra vagdaltt-kevés ürömmel, 's tsallánnal öszve elegyítve. Az elléshez közelíttő júhokat a' kosoktól, üröktől, 's meddőn maradott júhoktól, főképpen pedig azoktól, mellyek már meg-ellettek, el-kell válosztani, mivel ezek az etetés köztt báránykáikhoz való természeti szeretetből a' többi júhok ellen irigykednek, és azokat, mellyek még meg-nem ellettek, szarvaikkal, és homlokkal döfik, melly okból amazok igen könnyen el-vetélnek, vagy legalább idötlen bárányt ellenek; ezeknek akollyok a' nagy hideg, és szél ellen jól meg-oltalmaztasson, mert a' nagy hideg egy két napok alatt a' gyenge bárányokat több hetekre hátráltattya a' növésben; ellenben pedig az igen meleg akol, és az ezekben meg-rekett meleg, 's büdös levegő mind az öreg júhoknak, mind pedig az ifjú bárányoknak mód nélkül veszedelmes, mivel tüdő-rothadást, és egyébb száraz nyavalákat okoz nékik: annak okáért ki-lehet öket néha, ha az idő tiszta, és száraz, a' tserjés völgyekre eresztteni, a' hol ők a' száraz, füveket és fa-leveleket szorgalmatosan ki-keresik, a'

ránykák pedig ſzabad fitzkándozásaikkal magokat gyönyörködtetik, és növéseket elöl-mozdíttyák.

Márcziusban a' meddő júhokat ſzabadon kilehet a' levegőre ereſzteni, mindazonáltal mind előtte, mind pedig utánna a' ki-hajtásnak meglegyen nékik az ő ſzokott eledelek, ne-hogy az éhség-miátt kintelenítteſsenek olly'füveket enni, mellyek az ő egéſzségekkel ellenkeznek.

Április hónapban visgáltaſson-meg az egéſz júh-nyáj, hogy tudni lehesen, mellyek a' júhok, és bárányak közül alkalmatoſsak legyenek a' ſzaporításra, és mellyek sürü, fodros, és még-is gyenge gyapjat ereſztenek; ezek jegyezteſsenekmeg, 's hagyattaſsanak a' nyájnál; azok ellenben, mellyeknek gyapjok ſzálos, fenn-álló, éles, egy-másra fekvő, és a' ketskék' ſzőréhez hasonló, ezek a' nyájtól váloſztaſsanak-el, és a' Méſzárosoknak adattaſsanak-el, akár melly ſzép legyen külömbben-is a' termetek, mivel a' júh' nevelésnek nem lehet más tzéllja, hanem hogy ſzép, és haſznos gyapjút hozzanak. Hogy ha a' Gazdák ezt a' tanátsat követni fogják, rövid idő alatt sokkal jóbb, és drágább gyapjút fognak nyerni. A' Legelőre való ki-hajtás előtt meg kell jól visgálni a' júhokat, ha vallyon némellyeknek ſzőre nem húll e' ki? ezeknek gyengébben álló, és a' ki-kúllásra hajlandó gyapját könnyü kézzel ki-kell ſzaggatni, mivel külömben a' viſzketés miát a' fákhoz, és tövisekhez dörgölvén ma-

go-

gokat a' júhok, minden haſzon nélkül a' fákon, és bokrokon az el-marad, és el-véſz.

Májusban nagyon meg-könyebedik a' júh-tartás; elégséges a' nyájat a' ſzántatlan parragokon, mellyek már bé-füvesedtek, legeltetni; de mindazáltal a' sertéseket, és ketskéket a' júh-nyáj között egy átollyában meg nem kell ſzenvedni.

Június hónapban a' gazdák üres órájikban eger-fa, magyaró, fejér-bik, 's más egyébb bokroknak leveleit, nem külömben a' völgyekben, a' patakok', motsárok', és a' mély útaknak ſzélein található gyengébb gallyátskákat ſzedetteſsék öſzve, és nyalábokba köttetvén, a' juhoknak, és ketskéknek téli élelmekre a' gátoknak, és kerittéseknek karóin ſzárittaſsák-meg. Ambár pedig ebben a' hónapban a' júhok közönségeſsen tsak zöld füvel tápláltatnak, mindazonáltal el-ne felejtse a' gazda ekkor gyakrabban, mint máskor az egéſz nyájnak öſzve-tört fenyö-maggal elegyített sót adattatni. Rendſzerint való itatásokra, és hogy tiſzta égéſzséges vizet ihaſsanak, különös vigyázattal legyenek a' gazdák, hogy ha a' júh-dögöt, melly minden eſztendöben tsak nem a' júh nyájban ſzokott támodni, igazán kiványák attól el-háríttani, avagy leg-alább meg-fogyaſztani.

Július hónapban közönségeſsen ſzoktak a' júhok himlözni, ugyan azért gyakrabban, és több sót apróra vagdaltt ürömmel elegyítve kell nékik adni; Ezen apróra vagdaltt sós üröm tiſztittya az ö véreket, és olly állapotba helyhez-

teti őket, hogy ezen sulyós nyavalyát könnyebben ki-álljják. Mihelyeſt himlőzni kezdenek, tüstént a' himlősek válosztatsanak-el az egséſzségesektől, és magányos akolban jó, egéſzséges ſzároz eledellel tápláltatsanak. A' ſzároz ſzéna meg-kedvelteti, és kivántattya velek a' zöld füvet, 's ugyan azért a' dohánynak ifjú zöld leveleit, mellyeket ezen esetben nem kell tőlök meg-kéméllenі, igen örömest fogják enni, melly-is különös orvoſsága a' jühok' himlőjének: azomban az ér-vágás-is nagyon haſznos léſzen a' himlős juhoknak.

Augustus' végen, vagy *Szeptember'* közepén kezdődik a' juhok' másodſzori nyírattatása, mert az első Szent György' napja' tájba történik-meg. A' Nyírés előtt ſzép tiſzta, és meleg időben előbb fereſztetſenek-meg, és tiſzta ſzároz helyre hajtatsanak, ne-hogy gyapjaikat ismét bé-motskolják; éjelre pedig elegendő bövséggel kell alájak ágyoztatni. A' nyírés pedig értelmes ſzemélyek által viteſsen véghez, és ne ollyanok által, kik tudatlanságjokból, avagy vigyázatlanságjokból a' ſzegény jühokat majd félig le-nyúzzák, 's öſzve sebesíttik, melly ſájdalmas sebjeiket a' legyek, és bogarak bé-lepvén, és el-mérgesítvén, a' juhokat az el-döglésig kínozzák. A' nyirésnek alkalmatoſságával tüstént a' jobb, és púhább gyapjú válosztatſon-el a' közép-ſzerü, és alább-való gyapjútól, mivel a' leg-jobb nemű jühok-is három féle gyapjat nevelnek, Leg jobb, és leg

gyen-

gyenyébb gyapjú találtatik a' hátakon, és nyakokon, közép-ſzerü a' melyeken, hasokon, és két alsóbb oldalaikon, az alább-való gyapjú pedig a' tzombjaikon, és lábaik 'ſzárán. Nem kevés haſznára ſzolgál a' gazdának, ha a' gyapjúnak ezen külömbségét önnön maga is isméri, mivel a' legjobb nemü gyapjút kétſzeres, sőtt még fellyebb váló áran-is el-adhattya, mint a' közép ſzerüet, és ezt ismét egy harmad réſzſzel drágábban, mint a' leg-alább valót. A' falukon lakozó és gyapjúval kereskedő zsidók jól értenek a' gyapjúnak ezen meg-külömböztetéséhez, 's ugyan azért a' kiválogatott leg-jobb gyapjúnak árán a' közép-ſzerü, és leg-tsekéllyebb gyapjúnak árát meg-ſzokták nyerni; már pedig a' poſztó tsinálók mind a' három nemeit a' gyapjúnak meg-ſzokták venni, ha tehát a' gazda ezekkel meg-ismérkedik, önnön maga, nem pedig a' kereskedő zsidók, fogja a' nyereséget húzni. A' nyirés utánn, és pedig Szent Mihály' napja utánn a' kosok 6. hétig öſzve ereſztetnek a' júhokkal; és az üzés előtt 24 napokkal, és az üzés közben-is naponként egynehány marok zabbal táplláltatnak, mivel ez a' kosokat nem tsak elevenitti, és tüzesítti, hanem erősítti-is. A' kosok' gyapját meg-kell hagyni, még az üzésnek ki-ſzabott ideje el-nem múltt, sőtt az egéſz télen is, ha tsak nem olly fajtabéliek, mellyek azonkivül-is a' gyapjokat el-ſzokták hányni.

Octóberben a' júhok ki-ne hajtaſsanak az ebben a' hónapban úralkodni ſzokott sürü, ködös,

és deres napokban a' parragokra, és rétekre előbb, míglen a' Nap azokat el-nem fzélleſztette, es a' földet fel-nem fzárította. Hasonlóképpen kell tselekedni nyáron is (amint már fellebb mondatott) a' meny-dörgések, és zápor-esők utánn, mivel közönségesen ezeket a' ragya fzokta követni, melly az ő égető ereje miátt mód nélkül veſzedelmes a' júhoknak, De még akkor-se hajtaſsanak-ki, midőn a' föld az úgy nevezett ökör-nyállal béboríttatott, mivel ez-is közönségesen minden némü marháknak fzámos nyavalyákat okoz: Még a' kosoknak az anya-juhokkal' való öfzve ereſztetések előtt, a' nyavalyásak váloſztaſsanak-ki a' nyajból, és adattaſsanak-el. Ez által a' Téli takarmány nagyon meg-kéméltetik; azonkivül pedig az illyen időben betegeskedő juhokból igen kevesen maradnak-meg tavaſzig, 's a' mi több, a' nyavalyásoknak rothadtt lehelésektől az egéſzségesek-is végtére meg-romlanak, és el-veſznek, Intetnek pedig a' gazdák, hogy az illyen beteges júhoknak husát semmiképpen meg-ne egyék, külömben saját egéſzségjeket fogják megveſztegetni, még roſzſzabbúl tselekednének pedig, ha az illyen nyavalyás júhokat a' vágó-fzékbe el-adni bátorkodnának.

Novemberben, és *Decemberben* akolban tartatnak a' júhok, és tsak fzép tiſzta időben, míg a' hó egéſzſzen bé-nem lepte a' földet, egynehány órákra, de tsak a' tulajdon, 's gátokkal, vagy árkokkal bé-kerített rétjeikre, gyümöltsös, vagy

ká-

kápoſztás kertyeikbe a' gazdáknak ereſztetnek. A' félre-tett palántákból, mellyekkel való tartása a' marhák nak moſtan kezdődik, minden közönséges etetéskor adattaſson a' júhoknak-is egy réſz, ha pedig a' föld annyira meg-fagyott, hogy a' fel-ſzántott földeken semmi láb-nyom nem eshetik, és az idő ſzép tiſzta, ki lehet a' júhokat egynehány órára az őſzi vetésekre hajtani, azomban soha-se hagyattaſsanak sokáig egy helyen, ne hogy a' gabona-palántát láb-körmeikkel ki-kaparják a' földből, és az egéſz vetéſt meg-rontsák. A' takarmánnyra különös ſzemmel legyenek a' gazdák, hogy júhaikot illendőképpen ki-teleltethesék, és jó erőben meg tarthaſsak; a' jó ſzenával gazdálkodva bánnyanak, és az ellés' idejére a' javát tartogaſsák. Ha ebben az időben ſzáraz nyár-fa gallyátskák adattatnak a' júhoknak, a' melly júh azokat örömest eſzi, bizonyoſsan lehet reménylenni, hogy az egéſz télen egéſzséges marad. Azonban ezen próba tételre ſzükséges, hogy a' júh se igen éhes, sem pedig igen jól-lakott ne legyen, és hogy a' Nyár-fa gallyák valamelly eset által ízetlenek ne legyenek.

§. 32.

A júh-rühről, és himlőről.

A' júhoknak leg veſzedelmeſsebb, tartóſsabb, 's leg-közönségeſsebb nyavalyájak a' *Rüh* és a' *Himlő*. Slesiában a' júh-himlő ritkán tapaſztaltatik, a' rüh pedig a' jó rend-tartás miátt

majd

tsaknem ismeretlen. Magyar hazánkban mind a' rüh, mind pedig a' himlő gyakrabb károkat okoznak a' jüh-nyájban, Burkus országnak déli tartományaiban ellenben mind e' két nyavalya olly' közönséges, hogy azt az oda-való lakosok minden-napi nyavalyának tartyák, 's ugyan azért restebben-is orvosolják. Többször vólt alkalmatosságom látni, 's tapasztalni azokat a' szörnyü károkat, mellyeket ez a' két nyavalya okozott a' jühokban, és mellyek miátt a' leg-jobb gazdák gyakran tsak-nem koldús-botra jutottak, szükségesnek tehát állítottam ezen siralmas nyavalyák' orvoslása' módjait, mellyeket több esztendőbeli vándorlásom' alkalmatosságával külső országokban láttam, 's meg-tanúltam, hazám' lakosaival közleni, és újjabb jegyzéseimmel azokat meg-világosítani.

Hogy valamelly jüh meg-fog rühösödni, arról lehet észre-venni, ha a' palánkakhoz, sövényekhez, magányos élő fákhoz, a' házak' oldalaihoz dörgölődzenek, láb-körmeikkel vakaródzanak, és első fogaikkal többnyire mindenkor egy helyben önnön-magokat harapdálják. A' Gazda ezeket észre-vévén, tekintse-meg azt a' helyet (és ezt el-sem-is kell múlasztani) mellyet az e' féle jühok olly' gyakran harapdálnak, és vakarnak, tapasztalni fogja, hogy azon a' helyen a' bőr sokkal keménnyebb, és vastagabb fog lenni, és ha meg-nyomja ugya azt a' meg-vakartt, helyet a' jüh fog fitzkándozni, és fájdalmai miátt fogait tsikorgatni.

A'

A' Magdeburgi, és Halberſtádi jühos gazdák erre nagyon figyelmeznek, és juhász bojtárjaikat különösen figyelmeztetik, és mihelyeſt észre-veszik, hogy a' jühok szokások ellen vakaródzanak, azonnal azt a' viszketeg helyet egy darab teglával mind addig dörgöltetik, míg nem vérzik; melly ha meg történt, a' fel-dörgöltt, 's már vérző helyet húgygyal ki-mosák, annkutánna pedig öszve rágott dohánnyal a' sebet békenyik; ha hirtelen tégla-darabra szert nem tehetnek, késsel vakarják-fel a' viszketeg helyet, 's annak utánna az előbb jelentett módon ki-mossák, és bé-kenik; ugyan-is e' végre rágott dohányt mindenkor magokkal hordoznak a' tarisznyájokban.

Azonban ezen orvoslásnak módja, tsak akkor-lehet haszpos, midőn a' nyavalya tsak kezdetében vagyon, és még meg-nem rögzött, következendőképpen tsak á' nyavalyát palástoló orvoslásnak módja; mert, ha a' rüh mérgesebb, azonnal más helyen üt-ki, és el-szaporodik hamarább, mivel gyökereſtől meg-nem orvosoltatott: Mellyre nézve e' következendő orvoslásnak módja tökélletesebb, és haszposabb.

Vegyen a' gazda minden beteg jühra 1/2 lóth *Gálitz-Követ*,

6 lóth közönséges száros *dohány* leveleket, és 1/2 fónt porrá tört kémény *kormot*.

A' *korrom* forró vizzel erősen le-fórráztatik, fel-kevertetik, és az edény, mellybe tétetett,

tett, jól bé-födözve 12. órákig mozdúlatlan hagyattatik. Ez meg-lévén sűrű kosáron, melly előbb szalmával jól ki-béllettetett, által-szűrettetik, a' tiszta korom-lév pedig más edénybe által-töltettetik. Ennek-utána a' *dohány* levelek jó apróra vagdaltatnak, és a' fellebb említett korom-lúgba egynehány órákig jól meg-főzettetnek mind addig tudnillik, míg minden erejek abban nem marad. A' ki-főzött dohány ekkor a' lúgból kivétetik, és e' helyett apróra tört *Gálitzkö* öntettetik abba, és ismétt gyenge tűz mellett-megfőzettetik, de úgy, hogy ki-ne forrjon az edényből; 24. font apróra tört kémény *koromhoz* szükség lészen 48 font kút *vizet* venni.

Ez a' főzelék jól melegen egy kádba öntettetik, és abban a' júhok egymás utánn jól megmosattatnak, főképpen ha a' gyapjok nagyra nőtt: Ez a' rühös juhok' orvoslásának módja Hóllandiában, Sléziában, Burkus országban közönséges, nintsen-is ellene nékem más ki-fogásom, hanem hogy ez tsak külső orvóslásnak a' módja; ezenkivül, ha a' beteg júhok ezzel az említett *korom dohány és Gálitz-köből* készített főzelékkel egymás utánn meg-mosattatnak, ez végtére meg-fog hűlni, és nyálosodni, melly okból az én itéletem szerént ez a' meg-hidegültt, meg-nyálosodott, és öszve-sűrüsödött főzelék a' rühöt inkább fogja nevelni, mint-sem orvosolni.

Szükség tehát mindennémü orvoslás előtt a' júh-istálókat a' benne lévő régi ganajtól jól kitisz-

tiſztitani, új padolatot azokban kéſzíteni, a' já-ſzolt, 's minden oſzlop-fákat erőſsen bé-meſzelni, az egéſz iſtálót jól ki-ſzellőztetni, és gyakran ki-füſtölni. A' rühös júhok pedig, míg a' nyavalyájok tart, arra a' legelőre, mellyen orvoslásak előtt legeltek, mind addig, míg jó tartós eſsők azt meg-nem tiſztíttják, ki-ne hajtattaſsanak. Én ezzel semmi újságra sem akarom a' júhos gazdákat taníttani, mert ezt mindegyiknek, a' ki tsak egy-keveset-is ért a' júh-tartáshoz, ſzükség-képpen kell túdni, és reménylem-is, hogy ki-ki fogja tudni.

Azonban meg-vallom, hogy e' fellebb említett orvoslásnak módjához önnön magamnak sints nagy bízodalmom, és ugyan azért jobbnak tartom azt, mellyel a' *Brandeburgi* júhos gazdák ſzoktak élni, mivel ez inkább belső, mint kűlső orvoslásnak a' módja; bizonyos pedig az, hogy a' rüh belső nyavalya, következésképpen belső orvoslásnak módjával ſzükség annak el-hárítását eſzközölni. Ez pedig e' kevésből áll, túdnillik:

Belső Orvoságra 5 font közönséges *dohányból*,
3. font fejér *ſzúrokból*.
1. és 1/2 font *timsóból*,
1. font *Vas-értz-sóból*, (Vitriolum Martis)
6. pint kút *vízbe* kéſzíttetik egy *főzelék-ital* (Decoctum) és mind addig főzettetik, míg önnön magában meg nem tiſztúl, ekkor pedig más tiſzta edénybe által-töltettetik. Ebből a' *főt italból* 30. ſőtt 40. beteg júhra elég 1. *pint*, és a' mi több,

ezt

ezt mint el-háríttó, 's előre meg-őrző (præservativum) orvoſságat lehet haſználni.

Külső örvoságra. 2. Pint bor *etzetben*
1 font *diſzno-zsir*,
közönséges *konyha-só*, } mindenikből egy
óltatlan *méſz*, } marokkal
porrá tört *dohány*, }
4 Nehezék (lóth) *bors*,
4 vagy 6 Loth *váloſztó vizet* és
12 font *büdös kő* virágot kell gyenge tűz mellett öſzve-főzni, bátorság okáért a' ſzabad levegő alatt, nem pedig a' konyhába: mind addig kell pedig ezeket főzni; míg illendő képpen öſzve-nem állanak, mind más akárminemü ír.

Meg-nem kell pedig felejtkezni mind ezen orvoslásnak módja mellett-is azokról, mellyeket az júh istálókról, és legelőkről fellebb jelentettünk.

A' le-öletett rühös júhnak husát meg lehet e' az embernek minden veſzedelem nélkül enni vagy sem, a' mint-is tudom, hogy azt a' ſzegényebb emberek meg-eſzik, nem akarom itten hoſzſzas beſzédel víttatni, mert az orvosok már régen meg-mutatták, mennyire az ártalmas légyen

A' *Rühnél* sokkal veſzedelmeſsebb a' *Himlő* a' júh-nyájnál, és sokkal nehezebb annak orvoslása. Gyakran az egéſz Nyáj ez által el-veſz, és a' júhos gazdának nem marad semmi hátra, hanem tsak a' meg-orvosolhatatlan kárt, mellyet

lyet mindazonáltal leg alább-is nagyobb részben ki-kerülhetett volna, szenvedni.

Nagy boszusággal lehet még most-is némelly jühos gadáknak tudatlanságjokat tapasztalni, kik a' természettöl adatott orvos-szerektöl eltávozván, külömbféle áldásokhoz, füstölésekhez bújosan folyamodnak, és ha láttyák, hogy ezek nem használnak, a' beteg jühot le-ölik, a' börét le-húzzák, és az istálóban karóra vonnyák, a' husát pedig bé-sózzák, és tselédjeik' szamára felfüstölik.

A' *rüh* közönségesen csak *Öszkör*, és *Tavaszkór* szokott a' jüh-nyájban támodni, és gyakran a' tisztogatás, és jó eledel által meg-orvosoltatik, de a' *himlö* külömbb természetü nyavalya, orvoslása nehezebb, és nintsen bizonyos ideje; télen, nyáron, öszkör úgy, mint tavaszkor szoktak a' jühok nem külömben, mint az emberek himlözni. A' jó himlö gömbölyü, és magos, a' rószsz himlö ellenben el-terültt, és lapos; mind a' két féle himlö eleintén kemény és veres; a' jó himlö kevés idö múlva meg-puhul, meg-fejéredik, meg-gyül, fel-fakad, és fekete hártyát hagyván maga utánn, el-szárod; a' rószsz himlö ellenben viola szinü, és feketésen kék, meg-nem gyül, hanem el-lapúl. Egy szóval a' jüh-himlö nagyon hasonló a' gyermekek' himlöjéhez, és abban különösen ezzel meg-egygyez, hogy szinte úgy elragad, és csak egyszer jön a' jühra.

Jelei a' himlőnek ezek: A' júh szomorú, kevéset, vagy éppen semmit-sem eszik, a' mint tudnillik a' nyavalya keménnyebb, vagy gyengébb: szemei homályosak, nedvesek, és dagattak, szemek' tájéka hasonlóképpen fel-dagott, későbben meg-gyül, melly miátt-is gyakran a' júhok meg-vakulnak. A' fülei hidegek, és meredtek, az orrából vastag, nyúlós, fejér takony szokott folyni. A' beteg júh el-marad a' nyájtól, fejét a' föld' színén hordozza, öszve-húzza magát, lefekszik, farkát a' lábai közé vonnya, nehezen, és büdöset lehel.

Három négy napok alatt ki-üt rajtok a' himlő, és főképpen a' fejeken, szájokon, és hatúlsó tzombjaikon el-szokott hatalmazni; ekkor a' fellebb elől-hordott jelekből meg-lehet ismérni, ha a' himlő jó e', vagy roszsz nemü fog-lenni; a' roszsz himlő gyakran már harmadnapra megöli a' juhot. Mennél több fekélyek vagynak a' júhnak fején, annál veszedelmesebb a' nyavalya, mellynek következései között leg-türhetőbb az, ha a' júh meg-vakúlt ugyan, de még-is fel-gyógyúltt.

Minden orvosságok', és orvoslásak' módjai között, mellyeket életemben láttam, 's mellyeknek foganattjait tapasztaltam, e' következendőt leg-jobbnak lenni itélem.

A' himlők' orvoslásában főképpen kell vigyazni a' fekélyeknek meg-gyülésére, és azoknak el-szárodására, mert a' jó nemü himlőknek or-

vos-

voslásában minden nagyobb költségeket el-lehet mellőzni, és leg fellebb tsak a' belső tzombjokra hólyag-huzó írt tétetni,

A' roſzſz nemü himlők' orvoslásában több a' munka, 's a' költség, és több időt kiván; két féle pedig a' tzél, mellyre az orvosló igyekezik. Tudnillik: ha a' gyúlladás, vagy-is a' himlőt ezközlő erő gyenge, azt erősiteni, ha ellenben erős igen, azt gyengíteni kell.

Az első esetben, tudnillik: ha a' gyúladás gyenge, savanyú kováſzt, és spanyol zöld bogarakból * kéſzültt port, mindeniket előbb jó erős etzetbe meg-áztatva kell a' nyakokra fel-tenni, de előbb a' gyapját le-nyirni; eret pedig éppen nem kell rajtok vágni: belső orvoſságjak legyen apjában két üveg pohárral 1/4 fon Angyelika fü elegendő vizben meg-főzve, italaz közben meg-lehet ezt a' főtt vizet sósni, hogy kedveſsebb legyen, ezt mind addik kell gyakorolni, míg a'fekélyek meg-nem gyúlnek; annakutánna pedig mindennap leg-alább-is egyſzer korpában kevertt Babir-levelet és büdös-kő port. Az orokban tartózkodó taknyot ki-lehet űzni por-tobákkal, vagy más hasonló ptrüſzſzentő porral, úgymint: apróra törtt majoránnával.

A' második esetben, tudnillik: ha a' himlőt élleſztő erő nagy, és heveſsebb, azt ér-vágáſsal kell meg-gyengíteni; s., sőtt 6. Lóth vért-is ki-le-

* Cantharides (Spaniſche Mucken) minden Patikákban találtatnak.

het a' beteg júhnak eréből ereſzteni, és napjában 1. ötöd réſz font Salétromot bé-adni: az is igen jól tselekſzik, a' ki a' júhnak italában egy kevés vitriolumat önt, mert ez nagyon hűtti a' beteg júhnak vérét, és annak heveſségét tsillapíttya.

Hogy ha a' kélevények kékülni kezdenek, a' kitől ki-tellik, el-maradhatatlan haſznát fogja látni, hogy-ha 1/5 font China port ád-be mindennap a' júhnak, és 8 vagy 12 gránum kámfort. De mind ezen orvoslás mellet a' levegőt tiſztán kell tartani, és az időhöz képeſt mérzsékelve, az az; télen a' júh istáló ne legyen hideg, és nyáron ne legyen meleg.

Ebből áll, a' mit a' juhoknak e' két féle nyavalyájakról, és azoknak orvoslásakról ide 's tova jártomban leg-jobbnak lenni tapaſztaltam; éljen vele ki-ki tetſzése ſzerént, és tapaſztalni fogja, hogy javaslásaim jó fundamentomon épültek, és meg-érdemlették, hogy azokat hazám-fiaival közölljem. Azonban meg-kell itten jegyzenem azt-is,

Hogy a' rűh magában nem veſzedelmes nyavalya, hanem egyedűl a' tiſztátalanság, és roſzſz eledel által lehet veſzedelmeſsé, ugyan azért a' tiſztaság, és jó eledel által minden külſső orvoslás nélkül-is el-háritathatik a' nyájtól, vagy legalább, hogy tovább el-ne ragadjon, meg lehet gátolni; tudnillik a' rűhös júh a' nyájból ki váloſztattatik, és külön tartattatik.

Ez

Ez az el-válaſztás közönségeſsen így történik-meg: a' beteg juhok egyik ſzegeletébe az iſtálónak külön rekeſztetnek, és egy magányos réts teſzi közöttök, és az egéſzségesek közt az egéſz külömböztetéſt, de ez az el-válóſztás' módja roſzſz, és gyakran okozza, hogy a' rüh (nem külömben a' himlő) az egéſz nyájra el-terjed. Tudnillik közönségesen meg felejtkeznek a' gazdák az orvosló ízerekről, és az el-ragadásnak hátráltatásáról. A' faluk bé zárattatnak a' közönséges marha dög idejében, és az iſtálokban együtt tartatnak a' beteg marhák az egéſzségesekkel, tudnillik: hogy mindnyájan el-veſzſzenek, vagy-leg alább meg-nyavalyásodjanak.

Ámbár talán, a' mit mind azonáltal el-nem hitethetek magammal, elégséges légyen-is a' beteg jühokatúgy el-váloſztani az egéſzségesektől, hogy közikbe állíttaſsanak a' ſzarvas marhák, ez mindazonáltal a' himlős juhoknál elégtelen; mert a' himlőnek mérge ſzapora, és a' párlás által-is elſzaporodik. Azonban hol nem történik-meg közönségeſsen, hogy a' juháſz-bújtárok a' beteg jühnak ugyan a' leg-jobb füvet, vagy ſzenát adják, de ellenben mivel ezt azok az ő nyavalyájok miátt meg nem ehetik, ismét gazdálkodás okáért öſzve kaparják, és az egéſzséges juhoknak adgyák? Az illyetén fü, vagy ſzéna a' jühnak gyakor lehelete által bé-ſzívta mágába a' himlőnek mérgét, sőtt talán már azt a' jüh el-is taknyosította: miképpen tehát illy' módon a' nyavalya el-ne ſzaporodjon?

Meg kell ismérnem, hogy minden képzelődést fellül halladgya nemelly júhos gazdáknak tudat lanságjok a júh-tartásban, és melly keveset haſználnak ezek előtt a' józan javaslások; az e' féle esetben a' tulajdonosnak erőſzakkal kell bánni, és kemény ség által azt véghez vinni, a' mit tanátsal, javasláſsal, és ó ſzóval nem ezközölhet; de ellenben ha a' tulajdonos meg-elégedett azzal, hogy juhait más eſzére, és ſzorgalmára bízhatta, már igy vége vagyon minden jobbításnak. *Oleum et operam perdidimus.* Már pedig hányan vagynak illyenek a' hazánk-fiai közül?

Mint hogy kéttség kivül való dolog az, hogy a' himlő a' göz, párolás, és lehelet által el-ragad, és el-ſzaporodik, tehát mi lehet haſznoſsabb, mint a' beteg juhokat nem tsak a' közönséges júh istálóból ki zárni, hanem a' mennyire tsak lehet, meſzſze áttól el-távoztatni, és olly' legelőkön legeltetni, a' hól közel semmi más nyáj-sem találtatik?

Még jobb e' végre magányos helyeken távúl a' helységtől, és az egéſzséges juhoktól istálókat tartani, és mihelyest a' nyavalyának jeleit éſzre lehet venni, a' betegeskedő júhokatt abba el-zárni, és egy embertől, ki mind addig, míg ezeknek nyavályok' orvoslása tar, az egéſzséges juhokhoz ne-is közelít en, tápláltatni. Ez többet fog haſználni, mint akár melly más orvoſságak, mellyek a' nyavalyát ugyan meg orvosollyák, de el-ragadását nem gátollják.

Ezek

Ezek az istálok kisebbek lehetnek, de tisztán kell azokat tartani, gyakran ki-szellöztetni, és füstöltetni. Ha a' beteg júhok abból ki szabadittattak, nem kell azokban szarvas marhákat tartani; a' tapasztalás bizonyittya ezen gazdálkodásnak siralmas következéseit: az e' féle marha lassan lassan-meg betegszik, erejét el-veszti, végtére meg-döglik; külömben is bizonyos, és mindenütt tudva való igazság az, hogy a' júh, és a' szarvas marha ellenkező terméſzetü, ugyan azért igen okosan tselekeszsnek azok a' gazdák, kik ezeket még a' legelőre nézve-is egymástól külömböztetik.

§. 33.

A' Sertések' tartásáról.

A' Téli Hónapokban meg-maradnak a' sertések az ő szokott eledeleknél, melly moslékból, s' földi gyümöltsökből, ugymint: sárga, és fejér répából, földi almából (Kolompérból) és szároz törkölyből áll, a' vagy földi almával elegyitett malátából. Rosszsz gazdálkodás is vólna, ha egy valaki a' szaporitásra meg-hagyatott sertéseket mindgyárt a' bé-jött téli hónapokban gabonával, 's más egyébb maggal tartaná. Azokat az anya-sertéseket, vagy is korzákat, mellyeknek szaporitása akármelly okból-is nem kivántatik, az első téli hetekben ki-kell heréltetni. Böjt elő havában *Februáriusban*, mivel már ekkor az idő kezd lágyúlni, ki lehet az ugar földekre, 's paragok-

ra azokat hajtani, hogy azokat fel-túrják, 's a' haſzontalan vad fűvektől ki-tiſztittsák. Az ifjú Malatzok, mellyek ebben az időben elettnek, vagy a' ſzaporításra, vagy pedig a' le-ölettetésre meg-tartatnak, mivel nyáron az ő tartások leg kevesebben kerül; jobb tartás véget Kanna-moſó, nagy és fejér ón fűvet, melly mindenütt a' tavaſzi vetésekben ſzámoſsan találtatik, lehet a' sertéseknek hordatni, A' sertések kilentz hetekig vagy-is 60 napokig maradnak a' makkoláſon, 's többnire 60. fontal nehezebbek leſznek, mint a' Makkolás előtt vóltak. *Julius* hónapban főképpen meg lehet tudni, mit leheſsen a' jövendőbéli makkolásból reményleni, következésképpen már a' nyári napokban határozza-meg ſzándékát a' gazda, hogy hány sertéseket adhat-el, és hányat küldhet a' makkolásra. Itt' Magyar orſzágban 2. sőtt némellykor 3. forintokat-is kell egy sertésért fizetni, mivel tehát mémelly birtosoknak olly nagy makkos erdeik vagynak, hogy több ſzáz, sőt ezer darab sertéseket-is ki lehet azokban a' makkon teleltetni, illy ſzép, és ártatlan jövedelem miátt a' Makkoltatás minden figyelmeteſséget érdemel a' gazdaságban; hát ha még az a' haſzon is fel-ſzámláltatik, mellyet a' gubatsok adnak? ámbár az is tökélletes igazság, hogy mennél több a' gubats, annál kevesebb a' makk, de a' haſzon többnyire annál nagyobb. Gyakran megengedi az idő, hogy másodſzori makkoltatást is lehet tenni abból a' makból, melly az első

mak-

makkoltatásból meg-maradott; ámbár pedig ebből tsak fél annyi a' haſzon, mindazonáltal ebből a' makkoltatásból-is jól meg ſzoktak hízni a' sertések 60 Napok alatt. A' bik-maktól sem husok, sem ſzalonnájok nem olly' jó izü a' sertéseknek, mint a' tölgy-maktól; a' ſzalonájak puha, és olaj forma kövérségü fog lenni, ha-tsak annakutánna kukoritzával egy ideig nem hízlaltatnak, és ha a' zab tarlókat meg-járhattyák, még betseſsebbek fognak lenni. A' melly malatzok *Auguſtus* hónapban elletnek, a' ſzaporításra alkalmatlanok, ugyan-azért az ilyeneket vagy el-kell adni, vagy pedig le-ölni, fel-füstölni, 's a' ház' ſzükségere fordittani. *October* Hónap a' hizlalásra ki rendeltt leg-jobb idő; külömbféle gyümöltsök, kerti vetemények, földi alma, kápoſzta-levelek, répának minden nemei, fórró vizzel meg-öntettvén, és törköllel, kukoritza, vagy árpa daráival elegyitve nagyon hizlalják a' sertéseket. Ezen említetett eledeleknek pedig minekelőtte a' sertéseknek adattaſson meg kell hülni, mert tsak az egyſzer adatott fórró eledel-is igen könnyen meg öli a' mohón evő sertéseket. Mindezekenkivül, az illy módon kéſzültt sertések eledelében egy marok sót is kell vetni, mivel ez a' hizlalandó sertésben az ételhez való ſzükséges kivánságat fenntartya, mellyet ha a' hidasokban zártt hizlalandó sertések el-veſztették, meg-aſzaltt, vagy-is kementzében ſzárított zabbal egy ideig tartaſsanak, mivel ez nékik az ételnek kivánságát ismét viſzſza ſzerzi, és a' hizlalásra alkalmatosokká te-

ſzi. Ezeken kivül az eledeleken kivül valamint az égett bornak allya, és sepreje, úgy nem-külömben a' ser-házból való maláta igen jó eledel a' hizlalandó sertéseknek, innen történik, hogy a' ser-főzök mindenkor kövér sertéseket nevelnek.

§. 34.

A' Házi baromfiakról.

A' házi baromfiaknak nevelése egyedül ugyan tsak a' gazd' aſzſzonyokat illeti, de mivel a' gazdáknak sem ártt a'hoz érteni, hogy leg-alább tanúlatlanabb ifjabb gazd' aſzſzonyaikat némelly esetekben taníthaſsák, nem léſzen ízükségtelen némelly útaſíttásokat itten fel-jegyezni. A' jóll intézett gazdaság kívánnya, hogy a' ludak, kátsák, tyúkok, 's púlykák közönségeſsen nem gabonával, és kukoritzával, hanem a' felleb megírtt sertések eledelével egéſz *Februárius* hónapig tartaſsanak, ekkor azután kevés árpa, vagy zab vetteſsen nékik, hogy ez által a' párosodásra, és tojás tételre annál inkább gerjeſzteſsenek. Az ö féſzkeik mérzséklett meleg helyen kéſzítteſsenek, hogy midön azokról le-ſzállanak, és az eledelekhez mennek, az ö tojáſsaik meg ne hűljenek, mivel ez a' leg főbb oka, hogy gyakran annyi tojáſsaik ki-nem kellnek; közönségeſsen pedig tudni kell azt, hogy a' ſzárnyos baromfiaknál az elsö mindenkor leg jobb költés. Az *Április* változó hives napokban az apró baromfiaknak

nak különös gondviselésre vagyon szükségek, a' szobából nem kell őket meszsze, az udvarból pedig éppen ki-nem kell őket ereszteni, mivel egygyetlen egy havas, vagy hideg fergeteg-is elegendő arra, hogy mindnyájan el-veszszenek. A' lúd, és kátsa fiakat, mellyek kevés idő előtt keltek-ki, következésképpen még nagyon gyengék, kenyér-morzsával öszve vagdaltt tojás sárgájával, búza korpával, és lud pazsintal (tsillag fűvel) mind egyiket előbb meg-nedvesítvén, lehet haszsnosan táplálni; ezeken kivül a' tsollán, árpa darával, és korpával elegyitve igen hasznos eledelt ád a' baromfiaknak. Az apróbb gyenge tsirkék apróra vagdaltt főtt tojás sárgájával elegyített friss turóval tápláltassanak; ezek közé később lehet apróra vagdaltt egér-fark, vagy-is ezer levelü füvet keverni; hogy ha erősödnek, köles darálva adatik nékik, föve ugyan előbb, azután pedig nyersen mind addig, miglen az öregebbek' eledelével meg nem elégesznek. Hogy ha a' libák már annyira fel-nevelkedtek, hogy az anyok' szárnyaik által való takargatásra nintsen szükségjek, tehát az anya ludakat meg lehet koppasztani, dé vigyázva, és okosan, hogy tudnillik azoknak erősebb tollaik, mellyeken szárnyaik nyúgodnak, meg-ne erőltettessenek. Mivel pedig a' lúd-ganaj az ő hévsége miátt akár-melly kövér legelőt-is végtére meg-ront, a' ludakat, ha tsak lehet, nem kell szabadon szét ereszteni a' közönséges legelőre, hanem a' ház' udvarában

ker-

a' kettekből, és szöllőkből haza hordott úgy nevezett nyúl-fűvel táplálltatsanak, ezt az eledelt lehet hinárral, melly a' zab földeken bőven szokott teremni, nagy hasznal lehet szaporítani, A' kátsák béka-lentsével, melly a' motsárokban, és álló vizekben nagy bőséggel szokott lenni, táplálltatsanak. Minden jó gazda, 's gazd' asszony tanúllja-meg jól, hogy a' kátsáknak soha sem kell árpa-korpát eledelül adni, mert ettől meg köszvényesednek, a' ludaknak pedig ledneket nem kell adni, mivel attól fő-szédelgést nyernek. A' pulykákat *Május* hónapban kell el-ültetni, mivel az ifjú pulykák minden más baromfiaknál kényesebbek, és gyengébbek; az anya púlykák rejtek helyekre szokták tojásaikat tenni, ugyan azért minden leg-kisebb szeg-lyukakat, és bokrokat szorgalmatosan ki kell keresni, és szét-rakott tojásaikat öszve szedni; Mivel pedig az anya pulykák igen álhotatosan szoktak a' tojásaikon ülni, tehát mind eledeljeket-mind pedig az italjokat közel kell tenni fészkeikhez, mert gyakran inkább készek az éhség, és szomjúság miátt elveszni, hogy sem fészkeikből ki-szállani; ezen okból nem szükség nékik különös szorgalommal fészkeket készíteni; gyenge gallyátskák, és egy kevés szalma e' végre elégséges lészen, és 12 leg-fellebb 14. tojásnál soha-sem kell egy anya pulyka alá teni. A' költés, vagy ülés ideje szint' az, melly a' tyúkoknal, tudnillik 21. 22. 23. leg fellebb, és igen ritkán 26. nap. Az ifjú púly-

kák

kák eledele ſzint' az, melly a' közönséges gyenge tsirkéké, a' mint fellebb mondatott. Végtére: mind az ifjú púlykáknak, mind pedig a' tsirkéknek lehet erdei nagy hangyákot, és hangya tojásokat eledelül adni, mivel a' hangya-tojás nékik nem-tsak táplálo eledel, hanem valóságos nagy haſznú orvoſság is, és kívánságat okoz bennek az eledelre. A' házi gazdaságnál igen haſznosak mind a' púlykák, mind pedig a' közönséges tyúkok mivel közel három fertály eſztendig tojnak. Húſz tyúkok mellé egy kakast kell adni, és minden harmadik eſztendő végén meg-változtatni, a' tyúkok ellenben négy, sőt öt eſztendeig is alkalmatosak maradnak a' tojás télelre, és a' tsirkék' nevelésére. A' meg-koppaſztott öreg ludak, és ifjú, de már annyok nagyságú libák, mivel a' tollaik ismét nőni kezdenek, igen el-gyengülnek, ha tehát a' zöld fű eledelnél hagyattatnak, igen könnyen mind el-veſzhetnek; ugyan azért el-kerülhetelenül ſzükség minden nap egy kevés gabonával őket táplálni. Hogy ha a' kátsák állott, és poshat vizet iſznak midőn a' mezőn legelnek, az abban ſzámoſsan tartózkodó ártalmas férgeket, főképpen az apróbb piótſzákat igen könnyen le-nyelik, 's ezek által mind el-döglenek. Midőn tehát a' libák és kátsák a' pázſintról haza érkeznek, apróra vagdaltt tövis füvel, tsallánnal, és árpa-darával jól tartaſsanak, a' kátsák eledeléből mindazon által a' darát ki-kell hagyni. Végtére: aratás idejében ugyan ezen eledel heten-

ként

ként háromfzor, vagy négyfzer dohány hamúval hinteſsen-meg; ez nékik különös orvoſságjok lévén, az ő fzapora fel-neveléseket különöſsen segítti. Míglen a' libáknak füleik bé-nem tollyasodnak, mind addig a' nedves, és motsáros helyeken tartózkodó bogarak által, mellyek az ő füleikbe máſznak, annyira el-kínoztatnak, hogy fájdalmaik miátt gyakran rendre el-veſznek: Nem kell tehát őket az illyen motsáros helyekre ereſzteni, és ezenkivül az ő füleik olajjal, és cseresnye, vagy fzilva-fa matska-mézzel (Gumival) kenetteſsenek-meg; ehez a' kenötséhez az emlitett apró legyek, és bogarak ragadván, bé-nem máſzhatnak a' libák' füleibe. Semmisem öl-meg olly sok apró baromfiakat, mint az úgy nevezett píp, és ezt semmisem fzaporittya, és neveli úgy, mint, ha az igen meleg napokban a' naptól megmelegitett, és állot vizet kíntelenítttetnek inni, különöſsen tehát kell arra vigyázni, hogy a' viztartó edények, és vályúk gyakran ki-tiſztíttassanak, és friss vizzel meg-tölteſsenek, végtére: hogy mindenkor jó állapotban meg-maradhaſsanak, mind a' púlykáknak, mind pedig a' tyúkoknak azon eledelen kivül, mellyet önnön magok ſzélledezve keresnek, reggel, és estve egy kevés árpa, zab, vagy más gabona adattaſson. *Június* honapnak vége felé az ifjú kakasok a' hoz értő ſzemélyek által ki-heréltetnek; mivel pedig ezek a' ki-heréltetés által nagyon el-bádgyodnak, ſzükség öket nyoltz napokig leg-alább-

is

is egy tsendesebb, és setétes kamorában magányosan hagyni, és daráltt árpából, vagy pedig kukoritza liſztből kéſzültt téſztával ápolgatni, hogy annál előbb fel-gyógyúlljanak, veſzteségjeket, és fájdalmaikat el-felejtsék, 's a' mint illik egéſzségesek legyenek. Ugyan ebben az időben kell az első költésbéli baromfiak közül a' leg ſzebbeket, és jobbakat a' jövendőbéli ſzaporitásra kiválaſztani, és azokat ugyan ezen okból különösen jól tartani. A' nyári hónapokban már minden veſzedelmen kivül vagynak az apró baromfiak, és tsak a' hirtelen ſzélvéſz, vagy zápor eſső árthat még nékik; az ő táplálások sem kíván már különös ſzorgalmat, mivel a' gabonának bé-hordattatásával mindenkor annyi mag hullaſztatik-el, hogy az apró marha abból untig eleget ſzedegethet a' maga élelmére, lehet mindazonáltal a' ludaknak változtatás okáért a' zöld babnak leveleit, míglen friſsek, és meg-nem ſzáradtak, adni, mivel azokat különoſsen kedvelik. A' lúdakat, mellyek *Auguſtus* hónapban koppaſztatnak meg, nem kell a' tarlókra, vagy az aſztagokhoz ereſzteni, mivel míg mezítelen tagjaikat a' ſzáros ſzalma-ſzálak öſzve sebesíttik. A' tyúkokat reggel, midőn leg inkább éheznek, egy kevés időre a' kápoſztás kertbe lehet ereſzteni, mivel a' hernyókat ſzorgalmatosan fel-ſzedik, 's meg-eméſztik, mihelyeſt pedig az első éhség bennek meg tsillapodik, hajtaſsanak-ki a' kertből, mert később a' pálántához-is nyúlnak.

A'

A' melly apró marha, úgy mint lúd, kátsa, tyúk, sertés *Auguſztustól* fogva *Februáriusig* nemződik, a' ſzaporításra alkalmatlan, ugyan azért az illyeneket vagy el-kell adni, vagy pedig meg-emészteni, ne hogy a' drága takarmány reájok veſztegetteſsen. Azonban a' városokhoz közel-lévő helységbéli gazdák, és gazd' aſszonyok még mind eddig apró baromfiakat ſzaporíthatnak, mível ezeknek a' Városokban minden időben jó árra vagyon; ha pedig vevők nem találtatnak, jobb a' tojásakat el-adni. Az öſzve gyűjtott tojásak gabonába, vagy pedig setzkába tartaſsanak, azonban az illyen tartás veſzedelmes, mert ha a' tojásak között tsak egy záp találtatik is, az egéſz gzűjtemény meg-veſztegetődik, 's haſzontalanná léſzen. Jobb tehát azokat a' pintzében, vagy más mértékletes melegségű helyen deſzkára hintett homokba, vagy hideg hamuba soronként, hogy egymást ne érhéſsék, helyheztetni; ha a' deſzka meg tellett, ismét három, vagy négy újnyi magosságra új homok, vagy hamú hintetteſsen, és ebbe ismét, mint előbb a' tojásak soronként rakattaſsanak. s. a. t. Olajban is, főképpen pedig Len-mag-olajban, lehet a' tojást jól el-tartani, de előbb az olajt mind addig kell-főzni, míg hideg vasra öntetvén, a' folyó mézhez nem hasonlítt, Ezen ollajjal meg kenetett, és hives helyre tétetett tojásak egéſz eſztendeig isépek, és frissek maradnak. Szent *Mihály'* napja után kezdődik a' ludak', kátsák', kappanyok', és púly-

kák-

pulykák' hizlaltatásának ideje, e' végre mindenek előtt szükség, hogy az ő eledelek száraz, és sós legyen; Az ő eledelek pedig lehet főtt földi-alma, kukoritza, vagy árpa darával, vagy leg-alább-is korpával elegyítve. A' hizlalás idejében szoros ketretzekbe zárottassanak, mellyben se fel-ne állhassanak, se meg-ne fordúlhassanak; a' katrotz nak két nyilásai hagyattassanak, hogy egyikén a' hizlalandó baromfi a' nyakát ki-nyújthassa az eledelre, a' másikán pedig ki-ganajozhasson, az első lyúk előtt vályú legyen elegendő eledellel, de ehez éppen semmi víz-se adattasson, azomban ez eledelnek édes téjjel kell el-készülni, hogy ez által az ital ki-pótoltasson. Hogy pedig az apró baromfiaknak hízlaltatása amaz alkalmatlan tömés nélkül siettethessen, éjtszakára lámpás tétessen a' vályú fölé, ez pedig elegendő eledellel töltettessen-meg: önnön saját fejeknek, és nyakoknak árnyéka irigy étek' kívánására fogja őket ingerleni el-anyira, hogy minden tömés nélkül egész éjtszaka meg-nem szünnek enni, és majd tsak nem előbb meg hiznak így, mint a' töméssel. A' jövendőbéli szaporitásra meg-hagyott baromfiak a' már már közelgető téli hidegebb napokban meleg, vagy leg-alább mérzséklet helyen tartassanak, és a' hidegnek nevelkedésével az ő eledelek-is nevelkedgyen, és jobbúljon; ha a' gazdától ki-tellik, árpával, zabbal, és kukoritzával tartassanak, hogy az ő belső melegségjek meg-maradgyon, és a' párosodásra nevelkedgyen; különösen

a' tyúkoknak, hogy a' szokot időn kivül a' tojás tételre indittassanak, kender maggal elegyítteſsen az ő szokott eledelek.

§. 35.

Miképpen kell a' húst fel-füstölni, és azt a' férgektől meg-őrizni.

Szent András' havában *Novemberben* ha hidegebb idők járnak, a' hízlaltt sertések le-öletetnek, ez mindazonálaltal gyakorlott személyek által vitetteſsen véghez, kik a' zsódorokat, 's más egyébb el-tenni való hús-szeleteket haszontalanúl, avagy formátlanúl fel-ne darabollyák, hanem okoſsan, és tsinoſsan ki vágják. Melly darabok a' füstöltetésre rendeltetnek, azok a' mennyire lehet a' tsontoktól fel-szabadíttassanak, és tiſztíttassanak, mert külömben tartóſsak nem leſznek, időnek előtte meg-avasodnak, és meg-férgesednek: ugyan azért a' bé-sózásnál azokban a' hasadékokba, és üregekbe, méllyekből a' tsontok ki-vétetnek, a' só salétrommal elegítve jól bé-tömettessen mind addig, míg a' hasadék tart. Azon edény, kád dézsa, vagy tekenyő, mellybe a' hús bé-sózattatik, alól a' fenekén lyukas legyen, ez pedig dugóval bé-dugattaſson. A' zsódérok, és más főbb szeletek ezen edénybe leg-alól tétessenek, ezekre pedig a' többi füſtre való darabok jól szoroſsan rakattassanak, és a' sorok közé salétrommal elegyített só mindenkor bőven hintetteſsen. A' füstölésre alkalmatlan kiſsebb szeletek

tek, mellyek tsak e'képpen bé-sózva emésztetnek-meg, leg-fellül helyheztetnek, és pedig jó rendben, 's egyenlő fekvésben, hogy sohol közöttök üresség ne maradgyon; végtére fellül deszkák tétessenek reá, és nehéz kövekkel nyomtatattassanak-le. Kétt napi illyen állás útánn a' dugója ki-húzattatik az edénynek, és a' fel-olvadott sónak leve egy edénybe le-eresztetik; ennek vége lévén a' lyúk ismét bé-dugattatik, és a' le-eresztett sós viz ismét fel-öntetik a' bé-sózott húsra, hogy azt mindenütt meg-nedvesítheſse, és által járhassa. Ez a' tsapolás, és fel-öntés mindennap újra tétetik mind addig, míg tsak sóban kell-állani a' húsnak. Tiz napok, vagy leg fellebb, két hetek múlva a' füstre-való darabok ki-vétetnek ezen edényből, de a' zsódorok még egynehány napokig benne hagyattatnak. A' hús darabokon ott', a' hól ezek leg-vékonnyabbak, vékony guzsotskák, vagy zsinorok húzattatnak által, 's ezeknél fogva a' füstölés végett alkalmatos helyre fel-aggattatnak. A' zsódorok pedig, minek elötte illy módon fel-köttessenek, sajtóba tétessenek, és mind addig tartassanak abba, míg nyilván nem lehet látni, hogy a' prőselés által már vékonyabbak nem lesznek; ekkor ki-vétettetvén a' prős alól, vastag száraz ruhával töröltessenek-meg jól, 's a' füstölőre aggattassanak-fel itten pedig első napokban gyalog fenyő ágakkal gyengén füstöltessenek meg, hogy ezeknek kellemetes illattyok, míglen a' húsnak páralgó lyúkai

mellyen izzadnak, nyittva vagynak, magát azokba bé-veheſse, és a' zsódoroknak kellemetes ízt adhaſson. Ha a' zsódorok már némüképpen megſzárodtak, egy gyenge, 's akár minémü kemény fa-forgátsból, és régi tökéből gerjeſztett, de tsak füstölgő tüz ſzünet nélkül alatasok ápolgattatsson, és lángolni soká meg-ne engeteſsen; Ugyan ezen okból soha sem kell a' húſt a' közönséges kéményekbe, vagy kürtökbe a' füstölés végett fel-aggatni, mivel az ezek alatt mindennap lángoló tüz az ő felletteval való melegsége által azt egéſzſzen meg-rontya kevés napok alatt.

A' húsnak elegendő meg-füstöltetését abból lehet meg-ismérni, ha verhenyges barna ſzínbe öltözik, nem pedig mikor már a' kementze-koromhoz hasonlítt, a' mint némelly tudatlanoknál ſzokásban vagyon, melly miátt-is az illyenek egy jó ízü 's kellemetes hús helyett ſzároz, kemény, fás, füst ſzagú, 's ízetlen húst nyernek.

A' ki maga kínſzerittetik zsódorokat vásárolni, arra vigyázzon, hogy azok gömbölyüek, és tömöttek ne-legyenek, hanem mennél vékonnyabbak, és lapoſsabbak, mivel amazok igen ritkán jók, és tartóſsak, ezek ellenben többnyire (ha tsak a' le-öletett sertés mód nélkül sovány nem volt) jó ízü, gyenge-húst adnak, és még-is tartóſsak. A' füstölés utánn ſzároz hives helyre aggaſztaſsanak-fel, nyáron pedig mivel a' nagy melegség miátt igen könnyen meg férgesednek, vagy hamar egymásutánn emészteſsenek-meg

azok

azok, vagy pedig szénába, hamuba, 's tollak közé rejtvén, az üres kemen tzékbe zárattassanak.

§. 36.

A' *Méh-tartásról.*

A' ki hasznnal kíván méheket tartani, az azokat tavaszkor, és az első rajzás előt vásárollja; tsendes, száraz, és egészséges helyet válosszon az ő számokra, melly mindenkor ment legyen az éjszaki szelektől, és mellyet a' friss levegő, 's a' napfény szabadon meg-járhasson, a' háztól pedig távúl legyen, hogy a' füst oda ne érhessen. Közel a' Méhek' szállásához rétek, szántó földek, virágos kertek, kisebb partok, és friss patakotska legyen; ezen kivül, ne hogy a' méhek kínteleníttessenek messze ki-járni, a' virágokat fáradságosan fel-keresni, gyakran szelet, esőt szenvedni, közel a' méh-kas-tartalékhoz ültetessenek, és különös szorgalommal neveltessenek olly' nemü palánták, mellyek sok, és méz tartó virágokkal bővelkednek, úgymint: Hajdina, Hanga fü Karó répa, virágos káposzta, kerti artatzél, ökörnyelv, balsam-fü, ökör-fark, vad mustár, erdei sog-hagyma, hárs, vad geszstenye, som, és rózsa fák. Némelly helyeken, a' hol nagyobb szorgalommal tartatnak a' méhek, nyáron a' kertekbe, tavaszkor a' rétekre, és Augusztus hónapban olly' helyekre által-tétetnek a' méhek, a' hól a' hajdina virágzik, és ha a' Méh-kasok nagyobb számmal vagynak. több részekre osztatnak, 's kü-

lömbb-külömmbb helyekre helyheztetnek; azonban jól ki-kell a' helyet az ő számokra keresni, hogy közel valahol a' szomszédságban más méhek ne legyenek, mert egymással ellenségeskedni szoktak. Szükség ugyan, hogy a-mennyire lehet egész nap érje a' Verő-fény a' méh-kasokat, vagy is leg-láb reggeltől dél-utánni 3 óráig, azomban még-is a' kasokat úgy kell helyheztetni, hogy azokat a' nap egyenesen ne érhesse, mert külömben azok nagyon által hevülnek, az el-készített méza' viaszszal egygyüt el olvad, a' méhek pedig el-nem türhetvén a' melegséget, többnyire mind ki másznak az ő tartalékjokból, hogy magokat hívesíthessék, ez által pedig nagyon hátra-maraszttatnak az ő természeti szorgalmakból. Ugyan azért a' forró napnak melegsége ellen vagy előre ki-álló födelezettel, vagy pedig más árnyéktartóval, gyékénnyel, vagy ponyvával kell a' méhkasokot oltalmazni, ne hogy a' rajzásra való hoszszas várokozással a' drága időt hijába kellessen el-tölteni, télen ellenben a' fagy, dér, és hó ellen deszkákkal, náddal, kákával, és szalma-zsuppokkal, a' mint tudnillik a' gazdának tehettsége megengedi, kell azokat be-fedezni, tisztább száraz időben mindazonáltal, azokat a' lyukatskákat, mellyeken a' méhek ki, és be-szoktak a' kasokba járni, fel-kell nyittani, hogy friss levegő eget nyerhessenek; ha a' téli eledelek meg-fogyatkozott, mézzel szorgalmatosan tápláltatnak, míg önnön magok nem kezdik keresni élelmeket; ezzel

zel az alkalmatoſsággal a' kasok minden penéſztől, pénéſzes viaſzſz daraboktól, a' holtt méhektől ki-tiſztíttatnak. A' Méh-kasokat lehet veſzſzöből fonni, 's agyaggal kivül belől jól bémázolni, lehet vaſtag üres fából ki-vésni, deſzka-darabokból öſzve ſzegezni, a' vagy ſzalma gúsból, mind a' vékákat ſzokás, kötni; 's ugyan tsak az e' féle kasok leg jobbaknak tartatnak. A később rajzásbéli méhek leg-inkább meg-kívánnyák a' Gazdának gondoſságát, mivel ezeknek sem idejek, sem erejek nem vólt elegendő magoknak a' télre elegendő élelmet bé-ſzerezni; gyakran tehát meg-kell ezeket tekínteni, és táplálgatni e' képpen: A' Méhes gazda látván, hogy a' Méheknek nintsen elegendő eledelek, öntsön egy tányérkára vékony mézet, a' mézbe pedig veſsen egynehány gyengébb forgátsokat, és tegyebe a' kasba, a' méhek ezekre a' forgátsokra fognak ſzállani, és igen könnyű módon a' mézhez férni. Hasonlóképpen ha a' Méhes-házhoz közel nintsen semmi patakotska, vagy más tiſzta folyó, hogy a' méhek nyári melegebb napokban a' méznek öſzve hordásában el-fáradván ſzomjuságjokat abból enyhítheſsék, egy fa-tsatornát friss vizzel töltve mindenkor kéſzen kell tartani, ebbe pedig egynehány forgáts darabokat vetni, hogy a' vizbe ſzabadon úſzkálljanak; a' Méhek el-fárodván ezekre a' forgáts darabokra fognak ſzállani, magokat ki-nyúgodni, és könnyen jutván a' vizhez, friss itallal magokat enyhíteni; kü-

lömben el-fáradván, midőn az italra ſietnek, nem találván e' végre alkalmatos helyet, sokan közülök a' vizbe halnak. A' Méhek viaſzból épültt 6. ſzegeletü üregekben, vagy is tzéllákban laknak, az eledelek pedig méz, innént nyilván való dolog, hogy a' méh-rartásból való haſzon a' Méz, és a' Viaſzſz; ha tehát a' gazda haſználni kívánnya az ő méheit, ſzükség, hogy azokat az ő lak-helyektől, és eledelektől réſz ſzerént meg-foſzſza, ennek a' meg-foſztásnak pedig okoſsan, és mértekleteſsen kell meg-történni, külömben a' méh-tartás haſznának egyſzerre vége ſzakad. Sokan a' Méhes gazdák, hogy sók viaſzt, és sok mézet nyerheſsenek, a' méheket ei őſzakos füst által meg ſzokták ölni, és igy a' következendő eſztendőbéli haſznokat önnön magok meg-gátolják. Melly roſz ſzokást itten hoizſzas elme-futáſsal meg-tzáfolni ſzükségtelen, mivel azt az abból következendő kár elegendőképpen meg-tzáfollja. Ezen ártalmas roſzſz ſzokás helyett tehát, a' mint a' Méh rajnak állapottja, népeſsége, és a' kasban lévő viaſznak, és méznek bősége, nem külömben az időnek mivólta meg-engedi, gyenge füst által üzetteſsenek-fel a' méhek a' kasnak felső réſzébe, álól pedig a' viaſzſz táblákból annyi mettſzeteſsen-le, hogy annak el-vételével a' méhek el-ne rémülljenek, mivel ha többetske vágottatik-le, a' méhek nagyon el-kedvetlenednek, sőtt kéttségben esvén, félbe hagygyák el-kezdett munkájokat, és féltvén őſzve gyüjtött eledeleket, korábban meg-

eméſz-

emésztik a' meg-hagyott mézet, végtére pedig az éhség miátt el-halnak. Egy jó Gazdag raj 2. és 1/2 font viaszszat, 25. sött gyakran 30, és több font mézet szokott adni. A' Méhek' nyavalyái többfélék, úgymint: a' has-menés, rothadás, és a' meg-tíbolodás. Ezen nyavalyákat meg-lehet orvosolni tisztogatás, és füstölés által, tudnillik: temjénnel, vagy gyántával ki-kell a' kast füstölni, minden penésztől, vagy meg rothadt méztől ki-tisztittani, és a' beteg méheket egészséges, friss, vékony mézzel ápolgatni. Az ő ellenségeik is számosak, úgy mint a' fetskék, barázda-billegetők, vagy-is leány-madarkák, szarkák, harkályok, küllők, verebek, darásak, pókok, pillék, vagy-is lepkék, hangyák, a' tolvaj-méhek, és az egerek. Ezeknek el-távoztatása szorgalmatos gazdát kíván, mert kölönös orvossága nintsen azon kárnak, melly ezen méhek' ellenségeitől okoztatik; mindazonáltal némü némüképpen ellene lehet ezeknek állani azzal, ha *Augusztus* hónaptól fogva *Májusig* az a' lyukarska, mellyen a' méhek ki, és bé-járnak, igen kitsinyre hagyattatik.

A' Méhek rajzani szoktak azért, mert felette el-szaporodván, az ő lakó helyek szük lett, és ha némellyek későbben rajzanak, az időnek változása miatt nem szerezhetnek magoknak télre való elegendő eleséget, még annál inkább sem szükségeken fellül-valót, mellyben egyedül áll a' méh-tartásnak haszna. Ha a' raj el-veszttette

az ő vezérjét, vagy amint némellyek nevezik: az anya-méhet, vagy királynét, veſzedelemben forog az egéſz méh-sereg: az illyen eſetben vagy új vezért kell nékik adni más kasból vagy pedig bizonyos tsö által más rajjal, mellynek egéſzséges a' vezére, kell egygyesíteni. *Június* hónapban, sött még-előbb is ſzorgalmatoſsan kell a' méhekre vigyázni, hogy véletlenül rájozvan, el-ne téveledgyenek, 's veſzſzenek: estvélenként hallgatódzni kell a' méh-kasoknál, ha valljon nintsen e' a' méhek között valamelly rendkivül való zúggás, és ha az anya-méh tsendes e', vagy sem? mivel mind addig, míg ez tsendes, a rajzást nem lehet várni. Az anya-méhnek zúggását az ő éles hangja által könnyen lehet külömböztetni a' többi méhek' zúggásától. Midön tehát az anya-méh kezd zúgni, arra a' méh-kasra ſzünetlenül kell vigyázni, mert a' rajok'el-válása már akkor meg-esett, és kevés napok múlva az időnek jó, vagy roſzſz mivólta ſzerént az anya-méh ki-hajtya őket a' kasból, hogy új ſzállást, és új menedék helyet velek együtt kereſsen. Illyenkor tehát a' rajnak el-fogására minden ſzükséges ſzerek, és eſzközök kéſzen legyenek, különöſsen pedig vízi puskák, mellyeket fából, vagy pedig fejér bádogból lehet kéſzíttettni, kéznél legyenek, és ha a' raj meg-indúl, arra a' réſzre, mellyre látſzatik az útját venni, egynehány ölnyire előre tiſzta vizet kell a' fetskendezőkből a' levegő égbe fel-lövöldözni; a' raj ennek a' fel-lövöldözött, és a' levegőben el-terjedet

víz-

víznek párájat, 's nedveségét meg-érezvén, és elsőt következni gondólván, a' közelebb lévő fára, vagy más alkalmatos helyre le-ereszkedik, a' honnan a' tudva való módon ismét fel-fogattatnak, és a' készen lévő üres kasba zárattatnak. Közel a' méh-kasokhoz nem kell nagy magos fákat meg-szenvedni, mert az azokra le-telepedett méh-rajt nehéz azokról le-szedni. Sokan a' gazdák közül igen hibásan vélekednek, midőn több féle pengő vas, és réz ezközöknek öszve ütésével a' fellebb említett tzélt akarják el-érni, holott a' vas, és réz fazokakkal való zörgés-pengés semmi más végre nem szolgálhat, hanem egyedül értésekre adni a' szomszédoknak, hogy a' méh-raj meg indúlt, és az kié legyen.

Martziusban a' méh-kasok ki-tisztogattatnak, és ha az idő szép tiszta, és meleg, tehát a' szállásra szolgáló lyukak ki-nyittatnak, mivel már ebben az időben a' méhek, som, mogyoró, hárs, és vad gesztenye virágokon élelmeket találhattyák, A' téli eledeljeikből meg-maradott méz ki-vétetik a' kasból, melly által a' méhek még inkább öszönöztetnek a' szorgalmatos új gyűjtésre. Gyakran meg-történik, hogy a' méhek egész *Juliusig* is nem rajoznak, ugyan azért még ebben a' hónapban-is kell azokra vigyázni, mert a' hoszasan tartó tél, és a' hideg tavasz miátt gyakran egész eddig az ideig hátra marad a' rajzás. Nem is mindenkor valóságos jelei a' rajzásnak, ha a' méhek tsoportosan ki jönnek a'

kas-

kasból, és annak ajtaját el-lepik, mert a' meleg napokban gyakorta meg-esik, hogy majd tsak nem mindnyájan ki-másznak a' kasból, hogy magokat hívesítsék, vagy pedig azért, mivel a' napnak melegsége miátt az el-kéfzített méz olvadni kezd, következésképpen a' méhek meg nem maradhatnak az ő tzéllájokban; mely okra való nézve a' méh-kasokat vagy előre ki álló fedelezettel, vagy pedig más árnyék-tartóval kell a' napnak melegsége ellen oltalmazni, hogy a' rajzásra való hofzfzas várokozáfsal ne kelleſsen olly' sok időt el múlaſztani. Ez meg-történvén (amint már felleb. mondatott) estvélenként, midőn már a' méhek el-nyúgoſznak, a' kasok' ajtajánál fzorgalmatoſsan hallgatódzani kell, tudnillik, ha az anya méh (a' Méhek' királynéja) nem kezdette e'-el az ő ſzokatlan zuggását? Az ifjú rajok, mellyek a' múltt *Junius'* közepén, vagy még későbben ereſztettek, gyakran az időnek tulajdonsága ſzerént, ſzint' olly jók, és tartóſsak, mint azok, mellyek mindgyárt első ki-keletkor rajzottak, de mellyek még későbben ereſztetnek, sokkal alább valók, és igen kevés haſzon-vételüek, mivel az illyeneknek már nintsen elegendő idejek a' hajlékjokat fel-épitteni, és azt a' télre-való mézzel meg tölteni. Lehet ugyan valamennyire rajtok segíteni, ha tudnillik más gazdagabb kasból ki-vágott üres méh-rózsák az illyen fiatal raj-kasban által-tétetnek: ez által ők sok időt nyernek, és melyet ők az ő hajlékjaiknak

fel-

fel-építtésere fordítottak vólna, már így tsak a' méznek öszve gyüjtésére fogják haſználni; mindazonáltal még-is az illyen gyenge rajokat a' következendő télen gyakran meg-kell tekínteni, hogy tavaſzig jó állapotban meg-maradhaſsanak, és ſzorgalmatoſsan táplálni. Végtére: *Auguſztus* hónapban meg-visgáltatnak a' méh-kasok, ha valljon ſzükségtelen méz nintsen e' bennek, a'vagy nem kevés e' a' méheknek helye az ő tartós ſzorgalmatoſságokra nézve? az első esetben a' ſzükségtelen mézet el-lehet tőlök venni, el-adni, vagy gazdaságra fordíttani, a' második esetben pedig egy réſze az üres viaſznak vágottaſson-ki, mivel ez által a' későbbi rajzásra való kedvek meggátoltatik.

§. 37.

A' Vajnak ki-olvaſztásáról.

A' Vajnak ki-főzése-is inkább illeti a' gazdaſzonyokat, mind a' gazdákat, kiknek azonkivül is a' nyári napokban sok a' mezei munkájok; de mivel gyakran a' gazdának minden ſzerentséjé a' vaj, főzéstől függ, illik hogy annak módját ő-is jól tudgya, és a' házi gazd'aſzſzonynak segedelmére légyen, ne hogy a' várt haſzon helyett a' vajnak ſzerentsétlen ki-főzése által mind maga, mind pedig tűz ſzomſzédjai koldús botra ſzálljanak. Mihelyeſt tehát *Május* hónapban a' gazd' aſzſzony

ſzony elegendő irós vajat öſzve-gyűjtött, azt a' Gazda jól ki-főzetteſse, ne-is engedje a' gazd' aſzſzonyát arra; várokozni, hogy a' ki-olvaſztásnak könnyebbsége miátt, föképpen pedig a' a' melegebb nyári napokban, sok irós vajat gyüjtsön öſzve, mert igen könnyen meg-avasodnak; tudni-való pedig az, hogy a' meg-avasodottból semmi módon nem lehet jó izű, 's egéſzséges vajat ereſzteni. A' vajnak ki-főzéséhez nagy ſzorgalom, és vigyázat ſzükséges, mert az e' mellet lévő gondatlanság, és vigyazátlanság miátt gyakran sok házi gazdák, sőtt egéſz helységek nagy ſzerentsétlenségbe jutottak; soha-se bizattaſson tehát az gondatlan, 's vigyázatlan tselédekre, ha nem mindenkor jelen legyen leg-alább a' gazd' aſzſzony. A' vaj fázék, mellyben a' vaj ki-főzettetik láboson álljon, és semmi más oldal tüz ne legyen azon kivül, melly a' vas fazék, vagy katlan alatt vagyon. Míg az irós vaj egéſzſzen fel-nem olvadott, lángolhat ugyan alatta a' tüz, de mihelyeſt tajtékozni kezd, tüſtént a' lángoló tüzet félre kell-tenni, és tsak egy mértékletes parás tüzet a' katlan alatt tartani. A' vajnak tajtékját mind addig kell vas kanállal le-ſzedni, és egy különös edénybe öſzve-gyüjteni, míglen a' vaj meg-ſzünvén tajtékozni, egéſzſzen meg-nem sárgúl, és apró hólyagokat, vagy gyöngyöket, mellyek mindazonáltal tüſtént el-múlnak, nem hány fel: ez léſzen az igaz jele, hogy a' vaj már tiſzta, és elégségeſsen ki-főzettetett. Ugyan

az-

azért ekkor a' tűzről le-vétettvén, engedtessen meg hűlni, 's későbben annakutánna egy e' végre el-kéfzített tserép, vagy fa-edénybe öntettessen, és ha öfzve-állott, hideg pintzébe, vagy kamorába tétettvén, az egerektől jól meg-őríztessen. Hogy ha a' vajnak ki-olvafztásánál hevefsebb tűz rakattatik a' katlan alá, tehát abból a' tajtékkal együtt fel-emlőtdik a' vaj-is, és kifoly a' tüzbe; vagy tehát minden hafzon nélkül el-vefz ez a' vaj, vagy pedig, a' mi még rofzfzabb, meg-gyúllad, és kéménnyen ki-rohanván fel-gyújtya a' házat: ez a' fzerentsetlenség még nagyobbúl, ha a' katlanból ki folyó, 's már meg-gyúlladott vajba víz öntettetik a' végre; hogy a' tűz tsillapodjon. Úgyan azért a' ki-főzött vaj' ki-folyásának, és meg-gyulladásának el-háríttására leg jobb mód az, hogy a' közel a' kéznél legyen egy edényben már annak előtte ki főzött hideg vaj, mellyből egy réfz akkor vetteffen a' katlanba, midőn a' ki-olvafztandó vaj fel-háborodván erőfsebben emelkedik; ezen fris vaj által a' fel-forrott vaj meg-tsillapíttatik, és ez által a' katlan alatt lévő tüznek meg-fogyafztására idő engedtetik. A' második mód pedig ebből áll: Közel a' katlanhoz minden némü hideg vas ezközök kéfzen álljanak a' tüzhelyen, és midőn a' vaj erőfzakosan kezd emelkedni, azok vetteffenek a' katlanba, azonban ezek a' vas efzközök leg-kevesebbé se legyenek nedvesek, hanem fzározzak, és tifzták, külömben a' vefzede-

delem mégmeg-nagyobbíratik. A' következendő hónapokban mivel a' napnak melegsége miatt, főképpen ha a' tejes pintzék, vagy kamorák nem elegendőképpen héveſsek, a' tej igen gyakran előbb öſzve áll, 's meg-savanyodik, minekelőtte a' tejnek kövérebb réſze, mellyből az irós vaj kéſzíttetik, fel-adgya magát; hogy tehát ez a' kár némű nemű-képpen meg orvosoltaſson, ſzükség, hogy a' téjes edények minden lehetséges ízorgalommal tiſztán tartaſsanak, és a' fa edények gyakran tiſzta forró vizzel meg-töltesſenek, 's egy ideig úgy állani hagyattaſsanak: Ezen felül a' tserép edényeket nem elég ki-forrázni, ki-főzni, és ki-mosni, hanem ſzükség még ezen felűl azokat a' sütő kementzébe, mihelyeſt a' kennyér abból ki-vétetik, bé-tenni, és mind addíg, míg a' kementze ki-nem hül, ottan hagyni. Hogy ha ezen józan kéſzületeket meg tétetik a' gazdák, bízonnyára nem fogják a' nyári meny-dörgéseket, és az időnek mostohaságát okozni a' gazd aſzſzonyok, midőn az öſzve gyűjtött tej meg-savanyodik.

Később, úgymint *Auguſztusban* és *Septemberben* köpültt vaj tiſzta edényekbe bé-sózattatik, nem is kell várakozni arra, hogy az egéſz edény meg-tellyen, mert igy az előre kéſzített, és még bé-nem sózatott irós vaj igen hamar büdös, és tsípős ízt fog nyerni, és így mint a' következendő későbbi vajat, mind pedig a' vajas edényt meg rontya; következendőképpen az okos gazd'-

aſz-

aſzſzony soha se restellye a' vajat egymás utánn, valamint köpültetett, bé-ſózni.

A' bé-sózandó vaj tiſzta friſs vizbe mind addig mosattaſson, míg a' viz savótlan, és tiſzta nem marad, annakutánna tiſzta ruha között ſzáríttaſson-meg, és az e' végre kéſzített tiſzta edénybe jól öſzve-gyúrattaſson, de a' gyúrásközben a' só ne kéméltesſen. A' ki az igy bé-sózott vajat sokáig akarja jó állapotban meg-tartani, azt az edénybe jól bé-gyúrja, annakutánna sóval főtt, de ismét meg-hidegültt vizet bőven öntsön reá, és tiſzta fejér ruhával fedezze-be, 's a' hangyáktól, egerektől örizze meg.

HARMADIK RÉSZ.

A' HÁZ KÖRÜL-VALÓ DOLGOKRÓL.

§. 38.

A' házi tiſztaságról.

A' tiſztaságat ſzerető Gazd'aſzſzonyok Márczius hónapban ſzároz, és kemény ſzél lévén, ſzobáiknak, kamoráiknak, ágyi, 's öltöző ruháiknak, egy ſzóval: minden ingó jóſzágaiknak ama' veſzedelmes, és útálatos férgektől való kitiſztogatásával foglalatoskodgyanak. A' házi *hangyáknak* ki irtására, mellyek a' ſzobákban, 's Kertekben gyakran tetemes károkat teſznek,

egy hoſzú vékony nyaku palatzkba öntesſen egy kevés meg-melegített méz, a' palatzk pedig ott' a' hól a' hangyák tapaſztaltatnak lenni, fél oldalra fordítva tétesſen-le a' földre; a' Hangyák mindnyájan laſsanként ebbe a' palatzkba bé-fognak máſzni, a' honnént többé ki-nem ſzabadúlhatnak. A' *bolhák* ellen oltalmazhattya magát az ember, hogy ha az ágy-lepödöket, paplanokat, sött' a' testét-is ſzároz, vagy zöld ürömmel meg-dörgöli. A' *mollynak* a' ſzobákból, 's házi ezközökből való ki-írtására vegyen a' gazd' aſzſzony gyalog, vagy más fenyö-mag olajt, Kastoreumot (vagy is az úgy nevezet *Hód* állatnak tökiből keſzített orvoſságat) melly a' Patikába találtatik, és fejér törtt borsot, mindegyikéből egy fél latot, 's ezeken kivül még három krajtzár árú pézsmát, mind ezeket öſzve elegyítve tegye egy üvegbe, és 4. hetekig tartsa a' nap-fényen, hogy a' napnak melegsége által meg-főzetteſsenek, 's az egéſz kevertménynek felsö réſze ki-tiſztúljon. Ez meg lévén, vigyen-be a' ſzobába eleven ſzenet, és az emlitett ſzerekből öntsön reá, hogy füstölögjön, és gözölögjön, azomban az ajtók, és ablakok jól bé-zárottaſsanak, hogy a' göz, és füst egy pár óráig a' ſzobákat, és kamorákat jól által-járhaſsa, és a' molyokat meg-ölheſse. Hogy ha ruházotokban vagyon a' moly, elöbb ezek a' ſzabad levegö alatt veretteſsenek jól-ki, annakútánna borsal bé-hintettvén dohány levelekkel, vagy fenyö-fa ágatskákkal boríttaſsanak-bé,

és zárattaſsanak-el. A' *Poloskák*, vagy is az úgy nevezet büdös férgek' ki irtására ſzükséges az ágyakat, nyoſzolyákat ſzekrényeket s. a. t. egymástól ſzétt-ſzedni, és ki-tiſztogatni; annakutánna pedig az alább mondandó vegyittéſsel, vagy-is *Mixturával*, mind ezek, mind pedig azok a' helyek, a' hól a' poloskák tartózkodtak, jól meg-kenettetnek. A' Vegyités (Mixtúra) ebből áll: Egy fél-meſzſzely meg üllepedett *Terpetin* olaj, és egy fél meſzſzely leg-jobb *égett*-bor öſzve elégyittetnek, ezenkivül egy lat, vagy nehezék apróra tört *kámfor* közibe hintetik, 's öſzve zavartatván egynehány órákig állani engedtetik, miglen tudnillik a' Kámfor egéſzſzen elnem olvad: : ha ez meg történt az egéſz özve elegyittés (Mixtura) jól öſzve zavartaſson, és *Spongyiával*, vagy kefével az a' hely, a' hól a' poloskák tartózkodtak, jól meg-kenetteſsen. Ez meg-öli a' poloskákat minden tojáſsaikkal egygyütt; azonban jól kell-vigyázni, hogy ez a' kenés gyertya világnál ne történnyen, mertt a' fellebb emlitett elegyittés (Mixtura) igen könnyen meg-gyúllad, holott magában olly ártatlan, hogy még a' selyem ruházatokban-sem tsinál petsétet. Ami pedig mind ezen ſzereknél még jobb, ebből áll: A' Gazd' aſzſzonyok mindeneket tiſztán tartsanak, és eſztendő alatt többſzör, midőn az idő, és foglalatoſságaik meg engedik, nem tsak a' ſzobákat, hánem az egéſz házat, annak minden leg kiſsebb rejtek-réſzeit, minden házi

ingó szereket, edényeket, és ruhákat szorgalmatosan ki tisztogattassanak.

§. 39.

A' Gyümölts-fáknak nevelésérül.

A' gyümölts fáknak nevelése, és szaporítása nevezetes tárgyja a' gazdaságnak; némelly helyeken a' gabonának szükségét bőven ki-pótollja, és a' szorgalmatos gazdának vagyonnyait szemlátomást szaporittya; iparkodjon tehát a' gazda, hogy a' gyümölts fákat háza körül, által-ültetés, szemzés, és oltás által, a' mennyire lehet szaporíttsa:

Ha nagyobb, és idősebb fákat kíván a' gazda által-ültetni, tehát erre a' leg-hidegebb idő leg-jobb fog lenni. A' fa, és annak gyökerei körül olly' mély, és öblös gödör ásottatson, hogy az a' föld, melly az által-ültetendő fának tövéhez, és gyökereihez ragadott, a' többi földtől meg-szabadúlhatson, és azt, a' ki-ásott fával egygyütt ki-lehetsen a' gödörből venni; annak utánna estve, ha nagy fagyra reménység vagyon, a' fának tövéhez, és gyökereihez ragadott földgombolyag vizzel bőven öntözteſsen meg, hogy azon jövendő éjtszaka-által erősen öszve-fagygyon; kevetkezendő napon a' ki-ásott fa, a' mint vagyon, nagy vigyázattal a' ki-rendeltt helyre vitteſsen-által, a' hól hasonlóképpen olly' bőségü, és mélységü gödör ásottatson, hogy az által-ültetendő fát gyökereivel együtt minden aka-

dály

dály nélkül magában foglalhassa; ezen gödörbe a' ki-ásott fa gyökerestől, és a' gyökereihez ragadott fa-gombolyaggal egygyütt szorgalmatos vigyázzattal olly' módon helyhezteſsen, hogy az előbbeni állását, mellybe előbbeni álló helyében a' világ négy réſzeire-nézve vólt, meg-tartsa: annak-utánna az alatta, és körülötte-lévő üreſség jó földdel töltetteſsen-meg, és veretteſsen jól-le. Tavaſzkor az illy' módon által-ültetett gyümöltsfa egy kevés lankadtság utánn ſzínt' úgy fogja növését, és gyümöltsözését folytatni, mintha soha a' helyét el-nem változtatta vólna.

Ha a' gazda némelly gyümölts fáit javíttani akarja, azokat áſsa-körül, és a' fel-ásott gödrött föld-margával, vagy, ha ez közel nem találtatik, tó-iſzappal töltse-meg, és végtére a' ki-ásott földdel ismét takarja-be.

A' fiatal fáknak által-ültetését *Februáriusban* minden kár, és veſzedelem nélkül véghez lehet vinni, tsak-hogy körös körül ſzalmával jól bétakartaſsanak, és a' meg-történhető derektől öríztеſsenek-meg. Az által-ültetés pedig így esik-meg: Ha a' gödrök, mellyeknek leg-alább-is negyed-fél láb-nyom mélységüek, és ſzéleſségüek legyenek, már előre el-kéſzíttettek, a' ki-áſott fiatal fáknak gyökereire gyep-ſzínből-való leg-jobb föld egy tenyérnyi vastagságra hintetteſsen, és a' fának gyökereivel egygyütt a' fel-ásott gödörbe gyengén bé-nyomattaſson, ezen fellül négy, vagy öt újnyi magoſságra tiſzta leg-jobb anya-

föld, (Marga) erre ismét kövér trágya, ezen fellül megint anya-föld, és végtére leg-fellül a' kiásott föld hintettesen. A' hol Marga nintsen, annak hijányosságát tó-ifzappal lehet helyre hozni. Végtére: az által-ültetett fátska körül a' föld úgy kéfzítteſen-el, hogy a' töve körül üreg maradgyon, mellybe egynehány vederrel ganajos potsolja, eſső, vagy más állott viz öntetteſen. Oltani-is lehet már közönségeſen ebben a' hónapban; az oltás mind azonáltal egy átollyában leg-bátorságoſabban esik olly' fiatal tőke fátskákon, mellyek ſem vékonnyabbak más fél újnál, ſem pedig három újnál nem vastagabbak, és legalább-is három eſztendőktől fogva mindégkor ugyan azon az egy helyen állottak, 's végtére: mind magok a' fátskák, mind pedig a' bé-oltott ágatskák a' hideg ellen jól bé-takartatnak. A' fáknak minden haſzontalan ágai, mellyek rabló ágaknak neveztetnek, a' következendő *Martius* hónapban le-vágottaſsanak, de ne igen közel magához a' derék-fához, hanem leg-alább-is egy újnyi meſzſzeségre, mert külömbben a' meg-történhető fagy, dér, és hideg ſzelek az új vágásba, főképpen ha viaſzſzal, vagy agyaggal bé-nem fedeztettek, bé-hatnak, és a' meg-nyesett fának leg alábbis azt a' réſzét végképpen meg-rontyák. Hogy ha ſzép meleg napokban azoknak a' gyümölts fáknak, mellyek a' fal, és keríttés mellett vagynak, Szalma, vagy nád takarói egy nehány órákra levétetnek, hogy őket a' friſs levegő érheſse, tehát

el-

el-nem kell felejteni, hogy, mihelyest a' melegebb órák el-múlnak, ismét elöbbeni módon befedezteſenek, mert egygyetlen egy hideg éjtſzaka-is elegendö arra, hogy mindnyájan el-romollyanak. Hasonló ſzorgalommal a' hernyó-féſzkek ſzedetteſenek-le a' fákról. Az e' féle ártalmas férgeket a' vén fájnak hasadékjaiban, fel-repedezett kemény hajának üregeiben, és a' fákon közönségeſen nöni ſzokott moha közt fel-lehet találni, ezek tehát tompa kéſsel áſattaſsanak ki, vakartaſsanak-le, és égetteſsenek-meg. A' Szeder-fák olly' formán nyesetteſsenek-meg, hogy azoknak felsöbb ágai, vagy a' koronája egy fél üres golyóbist ábrázolljon, hogy így a' levél ſzedéskor mind a' külsö, mind pedig a' belsö ágakhoz, és levelekhez könnyebben leheſsen jutni; minden sarnyadékok, 's múltt eſztendöbéli új hajtásak a' fa-koronáján három, vagy négy alsóbb ſzemig le-vágottaſsanak, mivel, ha ez el-múlaztatik, kevés eſztendök múlva az illyen ſzeder fákon sokkal több gyümölts, mint levél léſzen, 's végtére ki-ſzáradnak.

A' Gyümölts-fa oskolát-is *Mártiusban* kell kéſzítteni, és pedig illy' módon: A' múltt öſzkör félre tett öſzi, 's kajſzi Baratzk, ló ſzemü, és közönséges Szilva, Tseresnye, és Megygy-magok nyoltz napok elött nedves homokkal töltött edénybe tételsenek, 's annak utánna egy e' végre jól el-kéſzített kerti ágyba soronként egy egy láb-nyom meſzſzeségre ültetteſsenek-el, és egy

hüvelyk újnyira könnyü földdel takartaſsanak-be, és az egéſz oskola hely a' keménnyebb ſzelektől jól meg-őrizteſsen. Hogy ha az e' féle magok igen sürüen kellnek-ki, jövő tavaſzkor a' ſzámon fellül-való fátskák nagy vigyázattal, és gyengén földestől, és gyökerestől veteſsenek-ki, és más hasonló kerti ágyba ültetteſsenek-által: két három eſztendők múlva ismét ásottaſsanak-ki, és tágoſsabb fa-oskolába, de már két láb-nyom meſzſzeségre egymástól ültetteſsenek által; itten ismét két, három eſztendeig hagyattaſsanak, míglen tudnillik a' gazdának tettſzése ſzerént magos, vagy törpe fáknak el-nem oltattatnak. Hogy ha némely fáknak levelei sárgúlni kezdenek, jele, hogy az e' féle fák nyavalyásak, ugyan azért egy bé-borúltt homályos időben a' beteg fáknak tövei ásottaſsanak körül egéſzen az alsóbb gyökerekig, és a' fő gyökerek visgáltaſsanak-meg, ha ló, vagy más féreg által nem sértettek e' meg? avagy nem rothadtake'-el? az e' féle meg-sértett gyökerek, meddig a' sérelem tart, vágottaſsanak-el, és gyógyíttó viaſzſzal ott', a' hól le-vágottattak, kenetteſsenek-bé; A' fának ágai-is az el vétetett gyökerekhez képest vagdaltaſsanak-le, annakutánna pedig a' többi gyökereire anya-föld (Marga) és jól meg-rothadott ganaj hordattaſson, végtére: a' ki-ásott földdel, a' mint előbb vólt, takartaſson-be; az illy' módon meg-orvosoltt fák újj, és egéſzséges gyökereket fognak hajtani. Mindennémü dög, ha még meg-nem pondrósodott,

igen

ſigen haſznos trágyát ád a' beteg-fáknak; ha tehát az apró marhák körül némellyek el-döglenek, azok mind a' beteg fákhoz közel ásattaſsanak-el; a' tapaſztalás bizonyittya, hogy az illyen fák kevés idő múlva fel-elevedednek, és ki-zöldelnek. *Junius* hónapban, ha a' meleg nem igen rend-kivül-való, a' ſzemzést (ſzemre oltást) lehehet elkezdeni. Erre pedig igen haſznál, ha egy fél árkus papiros olly' formán köttetik az ághoz, hogy a' bé-oltott ſzemet az ő árnyékával a' napnak heveſsége ellen oltalmazza, mert különben a' fának nedve erőſsebben fel-ſzivárkodván a' vágáſon, a' ſzemzést haſzontalanná teſzi. A' gyengébb fiatal fátskák, ha ſzükséges eſsők nem járnak, estvélenként ganajos, vagy más állott vízzel öntözteſsenek-meg, melly öntözés hogy haſznoſsabb legyen, a' fátskák körül-ásottaſsanak, hogy a' töveik ki-ſzelőzteſsenek. Jól tudgyák a' tapaſztaltt gazdák, hogy a' melly gyümölts fákon igen ſok virág, sőtt *Májusban* apró gyümölts-is vagyon, azok a' virágzáskor le-hullanak, vagy leg-alább akkor, midőn már azok egy magyaró nagyságára meg-nőttek: Ennek oka az, hogy a' föld kevés téli nedveſséggel bír, és hogy tavaſzkor az eſső igen ritka vólt; az illyen eſetben tehát, még az illyen fa virágzik, annak töve körül a' föld áſottaſson-fel, és minden illyen gödörbe 5. vagy 6. kanna viz öntetteſsen; az illy' módon meg-öntöztetett föld pedig gyep-földdel, hogy a' nedveſség olly hamar ki-ne párolhaſsonta-

takartaſon be. A' melly gazda így előre gondolkozik, egy igen ſzembe-tünő különbséget fog-találni aző, és a' máſok kertyei között, mellyekben ez a' tsekély munka el-múlaſztatott.

A' gyümöltsös kerteknek ellenségei a' hangyák, hernyók, veres, és tsere bogarak: a' *hangyák* által-rágják a' fáknak külső hajját mind addig, míg a' fáknak nedveſségéhez nem jutnak, ez által a' fáknak nedve ki-ſzívárkodik, a' haja megfeketül, végtére az egéſz fa el-rothad; ſzinte ezt a' kárt okozzák a' veres férgek-is. A' hangyáktól meg-lehet őrizni a' fákat e' képpen: A' fának alljját, vagy-is tövét egy lábnyi magoſságra békell kenni kalamázzal, ezen fellül pedig pamuttal kell az egéſz fát körül-kötni; a' hangyák e' képpen mind a' kalamázba fognak ragadni, 's abban el-veſzni, későbben pedig, ha ezen el-veſzett hangyák ſzáma olly nagy vólna-is, hogy az új hangya sereg ezeken minden sérelem nélkül fel-máſzhatna, végtére még-is a' pamutba keveredvén, el-kell nékik veſzni. A' *veres fa-férgek*, mivel többnyire tsak a' vén fákban találtatnak, a' régi, 's öſzve-tsomósodott fa-hajnak le-vakarása által ki-lehet irtani. A' *Csere bogarak* leg-könnyebben ki-irtatnak, ha első hajnalban a' fák jól meg-rázottatnak: ezek még akkor erő nélkül lévén, mind le-hullanak a' fákról: ezek tüstént akkor fel-ſzedetteſsenek kosarakba, vagy puttonyokba, és a' ſertéseknek adattaſsanak: ha öſzve törettetnek, a' pulykáknak, és tyukoknak reggeli

éte-

étetésekre-is lehet haſználni. Hogy ha a' *hernyók-nak* ki-irtása elsö tavaſzi hónapokban el-mulaſztatott, a' bé-lépett melegebb napokban a' zöld élö fákat egéſzſzen bé-lepik, és öſzve rongálják; ezeknek el-veſztésére még tsak tehát ez az egy mód vagyon hátra: Egy nagyobb vas, vagy bádog edénybe büdös, és eleven kénesöből füst tsináltaſson a' fák alatt, és ha a' fák magoſsabbak, a' füstölö edény hoſzſzú póznára köttettvén, azok alól füstölteſsenek meg-jól; ezen füst által a' hernyók mind le-hullanak a' fákról, mellyek-is azonnal tiportaſsanak öſzve: azonban a' füst-tsináló ſzemély mindenkor a' ſzél utánn álljon, mert ez a' füst egéſzségének nagyon árthatna, ha vigyázatlanságból tsak keveset-is el-nyelne. A' palántákat késöbben már semmi módon meg-nem lehet ezen ártalmas férgektöl ſzabadíttani másképpen, hanem ha azok véghetetlen fáradsággal le-ſzedettnek. A' koránn érö gyümölts fák visgáltaſsanakmeg, és gyümöltseik ne engedteſsenek tökélletesſen meg-érni, hanem ſzedetteſsenek-le, és tételsenek félre, hogy önnön magokban meg-érheſsenek; a' korán-érö gyümölts kevés ideig tartó, ha tehát mind addig hagyattatik a' fán, míg tökélleteſsen meg-nem érik, le-ſzedettetése utánn kevés napok múlva rothadni kezd. Ezen okból a' gazdák igyekezzenek mennél keveſebb korán érö gyümöltsöket termeſzteni, hanem inkább ezek helyett tartós, és haſznoſsabb téli gyümöltsöket termö fákat nevelni. Azok a' gyümölts fák, mellyekröl

a'

a' gyümölts már le-ſzedetett, gyökerekig fel-nyíttatnak, és ki-ſzellöztetnek; a' gödörnek allyára tó, vagy más iſzap, avagy inkább Anya-föld, erre pedig ganaj, és ismét iſzap, vagy anya föld, végtére pedig a' ki-ásott föld húzattatik. Ha a' gazdák öſzſzel illy' módon el-kéſzíttik a' fáknak allyait, következendö eſztendöben nem csak a' fáknak elevenségében, hanem a' gyümöltsnek-is bövségében örvendezhetnek. A' melly gyümölts-fák, minekelötte ki hajtanak, salétromos vizzel gyakrabban meg-öntözetnek, igen sok gyümöltsöt hoznak, azonban az e' féle öntözéſsel viſzſza nem kell élni, mert a' fák a' sok gyümöltsözés által ki fáraſztatnak, 's meg erötelenítetnek. A' fákon teremni ſzokott mohát azzal lehet el-veſzteni, ha a' fa, 's annak erösebb ágai meſzes vizzel meg mosattatnak.

§. 39.

A' Kerti veteményeket el-puſztittó zöld tetüknek, geleſztdknak, hernyóknak, tsigáknak, hangydknak vakandokoknak, 's mezei egereknek ki-irtásáról.

A' *Zöld tetüket* ennekelötte vaſtagra tört Dohány-porral ſzokták a' gazd' aſzſzonyok elveſzteni, melly mód magában jó ugyan, de a' palántáknak nem kell nedveseknek lenni, külömben a' dohány-só fel-ólvaſztatván a' nedveség által, az egéſz palántát ki égeti. Jobb tehát petrez'selyem-magot a' kementzébe meg-ſzáríttani, por-

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

porrá törni, és azzal nem csak a' palántát magát, hanem ez alatt a' földet-is bé-hinteni, azomban ekkor is szározzaknak kell lenni a' palántáknak. A' zöld tetük ennek szagát el-nem türhetvén, azonnal le húllanak, és mivel a' földön-is ismét illyen petrezselyem porba hullanak, azonnál el-vesznek.

A' *Geleszták*at ki-lehet irtani, ha zöld dióhajjal főtt, és meg-hidegültt vizzel a' palánták meg lotsoltatnak; mihelyest a' föld az e' féle vizzel meg nedvesíttetett, a' geleszták azzonnal mind ki másznak, ekkor azokat öszve lehet egy vizzel tele dészába szedni, a' mellybe mind egyik el-vesznek.

A' *hernyók*at el-lehet veszteni a' palántákról, ha apróra törtt Jglitzét (szamár kórót) vizben egy éjtszaka fel-áztat az ember, 's másnap azzal a' vizzel meg lotsollja a' palántákat, csak hogy ezt a' lotsoláſt többször meg kell újjitani. A' Dannenbergi Super-intendens Lüeder Úr hoszszas tapaszta lása utánn még-jobb, és könnyebb módot talált a' hernyók' ki-irtására, melly tsak ebből áll. Több helyeken, a' mint tudnillik a' kertnek nagysága meg-engedi, dupla szarka-láb nevezetü virágat, melly igen könnyen minden nehéz fáradság nélkül a' közép-szerü földben isjól meg-terem kell termeszteni. Mihelyest ez *Junius* hónap'elején virágozni kezd, azonnal a' lepkék tsoportosan reá szállanak, mellyről könnyü fáradsággal le-szedethetnek, és öszve tiportathatnak. El-annyira

sze-

ſzeretik a' lepkék ezt a' ſzarka láb virágat, hogy mihelyeſt ezt még érezik, azzoñal a' fákat el-hagygyák, és seregessen annak ſzárait el-lepik. A' gondos gazd'aſzſzony tehát első tavaſztól fogva minden harmadik hétben más-más helyen ſzarka-láb-magot veſsen-el, hogy egéſz nyáron virágozván általa veteménnyét a' hernyóktól meg őrízheſse.

A' *tsigákat*, mellyek a' salátának, veres répának, zöld babnak, borsónak, s. a. t. nevezetes ellenségei, e'képpen lehet a' palántáktól el-távoztatni: Ló, és tehén ſzörből kéſzítteſsenek vékony zsinegetskék, és a' palánták körül kéſzített vékony fa-nyársakból álló keríttés ezen zsinegetskékkel keríttesſen körül egynehányſzor, a' köteletskékben lévő éles ſzör a' tsigáknak ſzemeit, és mezítelen lágy fejeit meg-sebisiti, melly miátt nyertt tſájdalmakból ők viſzſza fordúlnak, és a' palántákat mindē sérelem nélkül hagygyák. A' *hangyákat* miképpen leheſsen ki-irtani, már fellebb a 37. §ban elő adatott ugyan, de vagynak még más módok-is, mellyeknek hasonló sikere vagyon Ugymint: Szedgyen öſzve a' gazd' aſzſzony egy jó-kora sereg fa-hangyákat, és helyhezteſse oda, a' hól az apró kerti hangyák föképpen le-telepedtek, mihelyeſt ama' nagyobb hangyák ezeknek lakó helyeit fel-találljàk, tüſtént öſzve tsoportosodván ellenek támodnak, 's mind addig üldözik, míg tsak egyetlen egy marad közülök; a' tapaſztalás pedig bizonyíttya, hogy a' gyümölts

fák

fák ott', a' hól a' Nagy hangyáknak féſzkek vagyon, ſzépen fel-nőnek, és egéſzségesek maradnkk. Ha fekete gyopár (Szú-fü, ſzurok-fü) meg ſzáritva büdös kénesővel porrá törettetik, 's jól öſzve elegyíttetvén, azzal a' fának töve, mellyről előbb a' föld el-tiſztittatott, bé-hintetik, a' hangyák az illyen fától azonnal el-távoznak; ha nagy a' ſzároſság, a' fa-tövét meg-lehet egy kevesé nedvesíteni, és azután az említett porral bé-hínteni. Ismét: Ha a' réz-virág, melly az olvaſztó edénynek oldalára ragad, porá töretetik, és közönséges liſztel öſzve-elegyíttetvén a' hangyák tanájára hintetik, rövid idő alatt azok mind el-veſznek, és a' vetemények, fák, épségben maradnak. A' *vakandokok* ellen zöld *koriandrum* fü dugattaſson a' vakandok' túrásába, ennek a' fünek kemény ſzaga a' vakadakokat vagy meg-öli, vagy leg-lább el-üzi, leg inkább, ha több helyeken a' turásokba bé-dugattatik, ha pedig zöld koriandrum nem volna kéznél, annak magva vetteſsen-el a' vakandok túrásakba. A' *Mezei*, *'s kerti egerek* ellen egy font Ptrüſzſzentő gyökér (Záſspa, fejér húnyor) és 3. lat tetü, vagy balha fü mag töretteſsen, és árpa liſzttel. elegyítteſsen öſzve, annakutánna ritka ſzitán által ſzitáltatván keverteſsen öſzve mézzel, és tejjel, és kéſzítteſsen belőle téſzta; ez a' téſzta daraboltaſson-fel apró darabokra, és azok ide 's tová hányottaſsanak el-a' kertbe; az egerek ezen téſztának a' ſzága által ki-tsalattatnak az ő rejtekjok-

jekhöl, abból enni, és kevés idö alatt el-dögleni fognak.

§. 40.

Miképpen kellesſen a' gyümölts-fákat télen a' nyúlaktól, nyáron pedig a' verebektöl, 's más egyébb apró madaraktól meg örizni.

Minden kertész gazda jól tudgya, melly károkat szoktak tenni a' *nyúlák* a' kertekben, föképpen pedig az ifjú gyümölts-fákban, illö tehát annak orvoslását itten a' Gazdákkal rövideden közleni, melly csak ebből all: Téli havas napokban, mindön tudnillik a' nyúlak nem találván magoknak eledelt, a' kertekbe szoktak menni, a' fának alsó része Tzethal héjjal körös körül kenetteſsen meg, a' nyúlak ezen zsírnak szagát ki-nem állhatván, békével hagygyák a' fákat, és a' kertből el-távoznak. Az ökör epéje-is haſznos e' végre. A' *Verebek* ellen 1. lót jól meg reſzelt *darú-ſzem* hideg-vízben áztattaſson-fel 24. óráig, annakutánna mind-addig fözetteſsen, míg a' leve ragadós, és enyves nem léſzen, 's egy fátskával keverteſsen ſzüntelen: ez meg-lévén egy marok zab, és kevés tzukor-por vetteſsen ebbe, és lég-alább 8 óráig állani hagyattaſson, tudnillik: hogy a' zab ezt a' levet jól mágaba ſzívhaſsa. Ezt a' zabot annakutánná meg kell ſzáríttani a' ſzabad levegön, és egy kis deſzkátskára közel a' hoz a' fához, mellyen a' verebek leg-inkább tartóſzkodnak hínteni; a' verebek erre a' zabra

öſz-

öſzve seregelnek, abból nagy kívánáſsal eſznek, de vagy tüstént, vagy igen kevés idö múlva felfordúlnak, 's el-veſznek.

§. 42.

Miképpen kell nyári meleg napokban hideg italt kéſzitteni?

Nintsen kedveſsebb a' munkás ember elött, mint nyári meleg napokban a' hideg ital; ez által magát enyhítti, és a' munkának folytatására alkalmatoſsabb léſzen: de nintsen mindenkor tehettségében a' munkás embernek illy' enyhíttö italhoz jutni, föképpen a' meſzſze ki-terjedett puſztákon, a' hól forásak nintsenek, a' kutak' vize pedig egéſzſzen által melegedett a' napnak hevessége miátt. Az illyen kedvetlen esetben áſson a' munkás egy két láb-nyom mélységü vermet, tegye ebbe a' vizzel, vagy borral töltt korsaját, fedezze-bé ezt ismét földel, és ſzalmából, vagy ſzénából lángoló tüzet élleſzſzen fölötte; ha a' tüz láng meg-ſzünt, áſsa-fel a' korsaját, és olly italt talál abba, mintha jég-verembe lett volna.

§. 43.

A' házi ptrütsköket, egereket, és patkányokat miképpen kell ki-irtani a' házból?

A' házi *ptrütskök* nagyon ſzeretik a' kenyér mor'sát, és a' fött borsót; ha tehát kálha-korommal a' kenyér mor'sa, vagy a' fött borsó öſzve elegyíttetik, 's nékik eledelül adattatik, nagy

kívánásal fognak ugyan abból enni, de a' mellyek ettek, mind el-döglenek. A' *patkányoknak*, ott' a' hól ki, és be-járnak, egy edénybe tételsen porrá tört oltatlan mész liſztel, vagy darával elegyítve, más edénybe pedig hideg kút víz. A' patkányok, főképpen ha más eledelt nem találnak jól fognak ebből a' meſzes liſztből enni, 's mivel a' mész miátt ſzomjúzni fognak, az el-kéſzített vizből jó ízüet fognak inni, de ugyan éppen ez által a' mész fel-egéti a' béleket, 's elveſznek mindnyájan. A' Házi egerek ellen darabokra vagdaltt spongyia sütteſsen-meg-vajba, de tsak annyira, hogy öſzve tsöpörödjön, és ide s tova a' házba hányottaſson-el: az egerek ezt mohón fagják enni, és mivel ez által ſzomjúság éri őket a' másik edénben lévő kút vízből többet fognak inni; ez által bennek a' spongyia fel-fog dagadni, 's őket meg-ölni.

§. 44.

A' vad geſztenyének haſznáról.

Ha a' vad geſztenye 5. 6. napig mindenkor friſs vizbe fel-áſztatik, mindé keserüségét el-veſzti, ugyan azért apróra vagdalva jó eledelt ád nem tsak a' sertéſeknek, hanem a' ſzárnyos baromfiaknak-is. Ezen kivül ha öſzve-törettettek, vagy őröltettek, jó ſzappany vizet adnak a' gazd' aſzonyoknak, mellyben minden némü fejér ruhákat olly' tiſztára meg-moshatnak, mint a' legjobb ſzappany vizben.

§. 45.

Némelly orvos-fűvekről, és gyökerekről.

Az orvos-fűvek közzt e' következendőket könnyü módon lehet haſználni. 1. *Egér farkú*, vagy-is Ezer levelü fü; ez többnyire mindenütt a' réteken, és zab-földeken ſzámoſan terem, és igen haſznos a' mérges állatoknak harapása, vagy kartzolása ellen: Ha a' lónak talpa a' patkolás által meg-sértődött, ez a' fü jól öſzve törve ha a' fájdalmas réſzre tetetik, nem külömben más akár melly nyers sebet, ſzerentséſsen meg-gyógyitt.

A' *Sárga vizi liliom*, mellyet Kalmusnak-is neveznek, nagy betsületben vagyon a' katonáknál, kik gyakran egéſzségtelen vizet kíntelenittetnek inni, melly hogy ne ártson nékik, kalmus gyökeret előbb áztatnak abba.

Foghagyma ha egy tsómóval fel-függeſztetik a' gyümölts fára, az apró madarak el-távoznak attól. Ha a' tyúkoknak, tsirkéknek. 's. a'. t. nyelvek foghagymával bé-kenettetnek, a' píptől meg-ſzabadúlnak. Ha fül mellé tétetik, meg-tsillapíttya a' fog-fájást: ha pedig öſzve törve a' marokba tartatik, meg-ſzüneſzti a' tsuklást.

Angyelika vagy Angyal-fü gyökér jól megrágva, és az üres fogra tétetvén, annak fájdalmit tsillapíttya, külső képpen pedig jó a' Has-rágás ellen.

Ánisnak nagy betse vagyon az orvosoknál; el-űzi a' fel-puffadságat, a' ſzeleket, és az ételnek meg-emésztését nagyon segítti; a' gyomor' kortyogását, és a' tsuklást el-háríttya; a' kolikát meg-állíttya, a' büdös lélekzetet el-oſzlattya, és a' ſzemnek világoſságát élesitti ama' régi Deák vers ſzerént *Emendat visum, stomachumque repurgat Anisum.*

A' *Tsillag-fű* főképpen nevezetes attól, hogy az emberből a' homokot ki-hajtya; ha borban ázattatik, a' sárgaságat meg-orvoſolja. Az aſzſzonyoknak, ha azt a' talpokra fel-kötik, sok haſznot hajt; ha az emlőjökre kötik, a' tejeket megállitya, valamint az orr-vér folyást-is, ha a' homlokra fel-köttetik.

§. 46.

A' Hektika, vagy ſzáraz nyavalya ellen külömös óltsó orvoſság.

Végy fél-font gyántát, és ugyan annyi sárga viaſzſzat, tedd valamelly tserép edénybe, és bézárván jól a' ſzobának ajtaját, és ablakait, egy kevés ſzén felett olvaſzd-fel, maradgy a' ſzobába. Ezen orvoſságra történetből vet-emedett egy *Hektikás* Katona-tiſzt, ki-is már a' vérhányásban, és mely-fájásban egéſzſzen el-erőtlenedett, és mivel az orvosok ki-fárodtak az ő nyavalyájának orvoslásában, már minden reménységét letette vólt fel-gyógyulásához. Egykor butéliákban le-húzatván egy hordó bort hogy. a' bor a' dugókon-által ki-ne-gőzolögjön, gyántát, és sárga

viaſz-

viaſzſzat egy tserép edénybe fel-olvaſztatott, és a' botéliak' ſzáját (amint ſzokás)abba bé-mártotta.

Ezen foglalatoſság köztt könnyebségét érzette a' Tiſzt, ugyan azért kapván ezen a' találmánnyon, kezdé magát a' fellebb-irtt módon füstöltetni, melly füstölés által hatod-napra tökélletesen fel-gyógyultt. A' Tiſzt jó baráttyaival közölvén ezt az orvoslásnak módját, a' *Regement'* orvosával azt eleintén semmi módon el nem hitethette, végtére még-is az egy hasonló nyavalyában sínlődő katonán, probát akarván tenni, azt a' maga ſzállására vitte, hogy a' teendő probát minden lehetséges vigyázattal véghez viheſse. A' beteg, mivel már nagyon meg-rögzött benne a' nyavalya, eleintén a' gőzt tsak egy-két pillantatig türhette-el, de laſsanként jobban hozzá ſzokván 6. hét múlva tökélletesen meg-gyógyult. *A' dológ valóban igaz* (úgy írja levelében a' Hessen Darmstadti Fő Grófné Ródenné Aſzſzonyságnak) *és minden leg-kiſsebb kételkedés nélkül el-hiheti azt az Aſzſzonyság, sőtt tellyes engedelmet adok, ezt az egéſz történetet az én nevemben Zimmerman orvos úrnak el-beſzélleni; éppen most tandtskoztam ez eránt az ő Barátttyával Tiſsottal. A' Lipsiai* tudósításak ſzerént, ez az orvoslásnak módja *Saxonidban* több helyeken ſzerentséſsen haſználtatik.

§. 47.

A' Vér-hányás ellen.

Közönséges konyha sót, minden nap egy kés hegyével de-többször, és mindenkor többet, adgy a' betegnek; bizonyoſsan fel-gyógyúl. Doktor Rusch egynehány eſztendők előt tudósíttatván ezen orvoslásnak módjáról, több mint 30. ízben azzal ſzerentsés vólt.

§. 48.

A' kólika, és Podagra, vagy köſzvény ellen.

Brüe Úr Amerikában Capo Blanconál fájdalmás *kólikában* esvén, abból az orvosoknak minden ſzorgalma mellet-is semmiképpen meg-nem ſzabadúlhatott, végtére a' Szeretsenek meg gyógyították ötet ſzerentséssen, tejben fel-olvaſztot *Gumit* jól melegen adván néki inni. A' *köſzvény* ellen végy egy font Ris-köles, vagy-is Ris-árpa liſztet, 4 lót, vagy nehezék ser-élleſztőt, és 2. lót közönséges sót, kéſzítts ebből téſztát, és meleg poſztóval köſsd-fel a' betegnek talpára, és fogod tapaſztalni ſzemlátomáſt-való haſznát egy nehány napok múlva, ha a' kötözést gyakorolni fogod.

§. 49.

A' Geleſzták ellen-való különös orvoság.

Egy tanúltt Orvosnak vala egy betegje, a' ki ſzörnyü módon kínoztatott a' Geleſzták ál-

tal;

tal; minden tudománnyát, minden szorgalmát arra fordította, hogy a' betegjét meg-orvosolja, de minden fáradsága haszontalan vala. Az orvos kezdé a' hasonló eseteket egymással öszve hasonlíttani, és végtére így okoskodott. A' földi geleszták mélyen vagynak a' földnek gyomrába, és még-is a' földnek leg-kissebb meg-rezzentetésére mindnyájan fel-jönnek annak szinére, erről még bizonyossabb akarvánn lenni, egynehány földi geleszták fel-fogatott, és azokat egy virág-tartó edénybe, mellyet előbb nedves földdel meg-töltetett, rakatta; a' Gelleszták azonnál bé-furták magokat a' földbe, de ha egy kis fátskával meg-veregette a' tserép edénynek oldalát, tüstént ismét fel-bújtak. Ezen tapasztalását a' betegjének orvoslására e'képpen-fordította. Dorombot adott a' betegnek, és kínszerítette ötet mind-addig dorombolni, míg ki-nem fáradott, ezt 8 napig gyakoroltatta a' beteggel, és 9dik nap egynehány Geleszták meg-szabadúlt; Ezen orvoslás módjának sikerét látván a' beteg, jobb kedvel játzott a' dorombon, mellynek következése a' volt, hogy 14. napok múlva minden geleszták elmentek tőle. Tudnillik: a' doromb' nyelvnek reszketése a' fogak, 's inak által, nem külömbé a' szájnak gyenge ereji által a' gyomorba hatott, és a' Geleszták zúrzavarba hozván, végtére abból ki-űzte. Az említett orvos ezzel meg-nem elégedvén saját maga 8 esztendős leánykáján a' második probát tette. A' leányka közel 14 napokig haszontalanul mu-

latta magát a' dorómbbal, de a' 15dik napon 3 nagy geleſztáktól meg-ſzabadulván, elöbbeni egéſzségét, és ſzínét viſzſza nyerte.

§. 50.

A' Szent Antal' tüzének meg-orvoslásáról.

A' Szent Antal' tüzének orvoslására tétetteſsen a' tüzhöz egy tserép, vagy vas edénybe savanyú tej, hogy jól meg-melegedgyen, és el-olvadgyon; ennek vastagabb réſze ſzedetteſsen-le fa-kalánnal, és kétſzer, háromſzor egy-másra hajtogatott váſzonra egy újnyi vaſtagságra kenettetvén, olly melegen, amint tsak a' beteg el-ſzenvedheti, tétetſsen a' fájdalmas tagra; ha a' nyavalya nem régi, illy' módon intézett kötözéſsel az harmad-napra el-múlik. Igen bal vélekedés az némellyeknél, hogy a' nedves kötözés ártalmas légyen a' Szent antal' tüzének, holott a' tapaſztalás ellenkezöt bizonyit.

§. 51.

Az Anya-jegynek, és a' ſzeplönek ki-irtásáról.

Az Anya-jegynek el-távoztatásáról sokat tudnak az Anyótskák mesélni, és sokan az orvosok közül-is ezeknek tanáttsaival meg-elégeſznek. Némellyek javasollyák a' Május hónapi harmatot, némellyek a' ketske baknak némellyek pedig az embernek vérét. Londonban lévén ſzál-

va

va vóltam egy Gazdag méſzárosnál, ennek egyet len egy leánykája az anya jegygyel mód nélkül el-volt tsúfitva, mivel közel félábrázattyát elfoglalta. Tapaſztalám azomban három hónapok múlva, hogy a' leánykának ábrázattya naponként tiſztúlna; meg-kérdezém tehát a' leánykának attyát, hogy 'mi módon orvosolná gyermekét, és tsudálkozva hallóttam, sött ſzemeimmel láttam, hogy tsak egy ſzelet friſs bornyú-húsból, mellyet minden nap a' leánykának ábrázattyára tettek, 's azon hagyták, még megnem melegedett, az egéſz orvoſság állott: midőn a' húſt le vették az Anya-fótról, azt egy-kevesé azzal meg dörgölték, a' meg-melegedett húſt pedig a' földbe el-ásták.

A' ſzeplők, és más nyári fótok ellen kotzkákra vagdaltaſson, egy, vagy két friss torma gyökér, tétesſen egy üvegbe, és jó erős bor etzetett töltvén a' tormára, az üveg edénynek ſzája jól bé-zárottaſson, és a' földbe bé-ásván, 14 napokig tartaſson a' földb; 14 Napok múlva pedig vétesſen fel a' földből. Ezzel az etzettel éjtſzakára keneteſsenek bé-a' ſzeplők egynehány nap egymás utánn, a' tapaſztálás bizonyíttya, hogy kevés napok múlva el-távoznak.

§ 51.

A' Haza-fiakhoz.

A' mi jámbor, és iparkodó őseink közül régenten a' leg-nevezeteſsebb férjfiak gyakorlották a' föld-mivelést; a' mostani föld-birtokosok

ellenben meg-elégeſznek azzal, hogy ha tágos telekjeiket jobbágyaikra, vagy pénzen bérlett napſzámosokra bízhattyák, és a' mit ezek immel-ámmal termeſztenek, buja módon a' nagyobb városokban el-fetsélhetik. — Én a' földmivelésben, és majorkodásban sem Mestert, sem Tanítványt nem ismérek, ellenben ſzámos Tanitókat, és Tanulókat lehet látni olly' ſzükségtelen Tudományokban, mellyek nélkül a' köz jó, valamint sok ſzázadok előtt, úgy moſtan-is minden leg-kiſsebb hátra-maradás nélkül el-lehet, és az emberi társoság az ő kívántt tökélleteſségében meg-maradhat. De a' föld-mivelés nélkül hol fogjuk venni minden-napi kenyerünket?

Hogy - ha a' föld - mivelés, és majorkodás, egyedül a' jó ſzerentsére, önnön magoktól a' föld - tulajdonosoktól gyakoroltatnék, és ámbár ezek, a' mint régenten-is igen gyakran meg-történt, a' majorkodás mesterségében még tapaſztalatlanok volnának, még-is mindazonáltal a' gazdaság mindenütt jobb karban vólna: Mert a' tulajdonosnak mindenkori jelenlétele, és iparkodása igen könnyen fel-találná a' tudatlanságból ſzármozott veſzteségnek okait, és azt leg-alább tudatlansága' ſzemre-hányásának el-háríttása végett-is igyekezne mennél előbb, 's mennél jobban meg - orvosolni. Ezenkivül: az ő saját gyarapodásának kívánsága elegendő öſztönt adna néki, hogy mennél előbb ki - vetközzön tudatlanságából, és az értelmes mezei gazdák közé minden

den ſzomſzédjaitól ſzámláltathaſson. A' mi több: tapaſztalván igyekezetének haſznát, és tett próba-tételeinek ſzemre-tűnő jó ki-menetelét, kettőztetné ſzorgalmát a' gazdaságának folytatásában, és meg-jobbításában.

De melly botránkozva kell moſtani időben ſzemlélnünk birtokoſsabb ifjú hazánkfiait! Sokan ezek közül a' városi mohos falak közé rekeſzkedvén, és annak hívságos gyönyörüségeibe fülig úſzkálván, alatsonyságnak, és ſzégyennek állíttyák a' mezei gazdaságat önnön piperes, és elpúhúltt gyáva ſzemélyekben gyakorolni, sőt idő veſzteségnek állíttyák azon aggóskodni, hogy birtokaiknak kormánnyát leg-alább alkalmatos emberre bízni igyekezzenek, vagy leg-alább olly' férjfiúra, a' ki ámbár még ifjú légyen, mindazonáltal ſzükséges hívség, ſzorgalom, és tehettség nélkül ne ſzükölködgyön, hogy azt, a' mi még híbáz tapaſztalásaiban, rövid idő alatt meg-tanúlhaſsa. Valljon atyámfiai! ſzégyenlhette e' *L. Quintzius Cincinatus* világ' teremtetésének 3596*dik* eſztendejében, midőn a' leg-hatalmaſsabb *Romai* Népnek követjei őtet egyeneſsen az eke' ſzarvától a' fő kormány-ſzékbe ültették? — avagy tsak a' tsupa vak ſzerentse, a' községnek tudatlansága, és réſzre hajlása, nem pedig az ő mindenike előtt ismeretes érdemei, tekíntete, és a' Népnek ő benne helyheztetett erős bizodalma emelték e' *Quintziust* erre a' fő *Diktátori* méltóságra? oh Barátim! előre örvendenék, 's örömmel várnám ha-

halálomat, ha reménylhetném, hogy valaha közületek egy *Quintzius*, egy illy hazám' istápja fog-válni.

A' pénzesebb kényes városiak hogy-ha jószágat vesznek, mivel részt szerént a' meg-szokott városi könnyü élet' modjáról le-nem akarnak mondani, részt szerént pedig kereskedésekre nézve, melly többnyire a' nagy uzsorának öszvekaparásából áll, tsak a' városba kívánnyák magokat hízlalni, a' leg-öregebb szolgájokat ki-teszik az újjonnan vásárlott jószágra, és hogy régi szolgálatjáért jutalom' nevében jó fizetést adhassanak néki, Tisztartónak nevezik őtet; holott a' mezei gazdaság nem tsak elégséges tudományt, és tapasztalást kíván, hanem még olly' esztendőket-is, mellyek a' testet még meg-nem törték, és el-nem nehezítették. Mások ellenben, ha illy' öreg szolgájok nitsen, egy koldús botra jutott parasztot választanak jószágaiknak gondviselőjévé. Az első tudatlanságból, ez pedig gondatlanságból, vagy pedig hívségtelenségből mindenkor rosszúl fognak gazdálkodni, de a' kárt, és veszteséget nem ők, hanem a' földes Úr fogja szenvedni.

Latziumban, mellyet mostan a' régi vitéz *Romaiaknak* maradékai nepesítenek, régenten a' leg-nagyobb hadi zúrzavarban-is mindenkor virágzott a' mezei gazdaság; számtalan asztagok gyüjtettek-öszve, a' gabona tárok tömve vóltak, és ezekből gyakran a' szomszéd nemzeteknek

köl-

költsönöztek-is a' lakosok, mostan pedig az élelemre ſzükséges gabona idegeny tartományakból a' tengeren hordattatik oda, tsak hogy éhség által a' nép egéſzſzen ki-ne haljon. — Ennek a' ſzomorú változásnak oka a' józan erköltsöknek meg-gyökeresedett változása: tudnillik:

A' föld népe többnyire henyélő, munka kerülő, és a' ſzép mesterségek' palástja alatt a' puha élethez ſzokott. A' vagyonoſsabb városiak az egéſz külső földet öſzve-vásárolták a' ſzegénnyebbektől, és még-is alatsonyságuak tartyák a' mezei gazdasággal-való aggóskodást. A' ligetes kertekben gyönyörködvén, és kényes izléseiket a' puhaságik nevelvén, azokra ezereket költenek; Az egéſz tartomány tsupa kertből, külső orſzági, 's drága pénzen vásárlott haſzontalan tsemetékből, ugró kútakból, faragott kő-képekből, erőſzakoſsan majmoltt régi épületekből, és nyári mulató kastélyokból áll; bizonyos jele, hogy a' köznép éhezik: mert az ott' lévő selyem fabrikák, ámbár gazdagok legyenek, igen tsekély réſzét táplálják a' ſzegénységnek, és azt-is nagyon fösvénnyen.

A' gazdagok kitsinységnek, és tsak az alparaſztnak pallérozatlan elméjéhez ſzabott tudománynak tartyák a' mezei gazdaságat, és illetlennek, mellyel gyenge kezeiket bé-motskolják; én ellenben, ha a' mezei gazdagságnak meſzſze, és tsak-nem határ nélkül el-terjedett környékezetét meg-tekintem, és annak magányos réſzeit meg-

fon-

fontolom, méltán, és bátran mondhatom, hogy a' mezei gazdaságnak szép, és hasznos mesterségét még soha senki tökélletesen ki-nem tanúlta.

A' ki bátorkodik azzal ditsekedni, hogy ő a' Mezei gazdaság' mesterségét egésszen ki-tanúlta, szükség, hogy a' természetnek mindé erejét, a' földnek, és levegőnek külömböző minémüségét, az időnek változó mivoltát mindenütt jól ismérje, ne-hogy midőn zúrzavar szél-vész esők szoktak úralkodni, olly' valamelly munkát tegyen, melly a' költségeket hasznotalanúl szaporíttsa. Szükség, hogy az esztendőnek járását mindenkor jól eszében tartsa, mert ez nem mindenkor, és nem mindenütt egy forma. Tavaszkor nints mindenkor első, a' Nyár nem mindenkor meleg, Télben nem mindenkor havaz, és az Ősz nem mindenkor nedves. Már pedig, hogy egy valaki mindezeket tudhaisa, szükség, hogy előre sokat tapasztaljon, és tett tapasztalásait mindenkor elméjében tartván, azokat hasznára fordíttani igyekezzen. A' földnek, és levegő-égnek külömbsége leg-nagyobb változást okoz a' gazdaságban; Más módja vagyon ennek *Banátusban*, más ellenben *Árva Vár-megyében*, holott ugyan azon egy országnak részei.

A' földnek külömböző minémüségét kevesen ismérik, még kevesebben a' termesztendő veteményeknek természetét. Más nemü föld kell a' Zabnak, más a' tiszta buzának; más a' lennek,

más

más a' kukoritzának; más a' kölesnek, más a' dinnyének; és a' mi több: mindeniknek más a' mivelés-módja, más az igaz ideje. Némelly helyeken a' földnek fekete ſzíne jó jelenség, más helyeken pedig a' verhenyeges föld kövérrebb, és haſznossabb, és ismétt más helyeken a' homokkal elegyes porhanyó föld termékenyebb; Ezeket a' külömbségeket jól kell annak ismérni, a' ki mindenütt jól akar gazdálkodni. Hát a' Marha-nevelésnek, melly nélkül a' Mezei gazdaság nem állhat, hány ága-boga vagyon? kitsoda vólt még mindenkor ſzerentsés a' Marha-nevelésben? Ebben a' környékben a' lovak jól nevelkednek, amott haſznoſsabbak az ökrök, és ismétt amott a' júhok jobban jutalmazzák a' gazdát. Ezeket-is mind jól kell tudni a' valóságos jó Gazdának.

Kell azt-is jól tudni, miképp kelleſsen a' dombot, halmot, hegyet, lapot, völgyet, parragot, nedves, vagy el bokrosodott helyet haſználni; A' ſzőllő partos, és követses helyet ſzeret, a' kápoſzta jobban terem a' völgyekben, a' ſzéna lap helyet kíván, a' len-homokos partokat, s. a. t. Másképpen kell a' veres borral, és másképp a' fejér borral bánni; másképp ismét a' hizlalásra, és másképp a' ſzaporításra való Marhákkal. Más nemü fü kívántatik a' lónak, és más az ökörnek táplalására, másképp kell a' ludakat, és másképp a' tsirkéket hízlálni. Hogy a' Méh-tartásról ne ſzólljak semmit, más időben kell

a'

a' fákban oltani, és másban ſzemezni; más nemü gyümölts-fa kell ennek, és más ananak a' bé oltattására. Mind ezekhez nem kell ugyan nagy tudomány, de annál nagyobb vigyázat, józanabb itélet, és többſzöri tapaſztalás.

Egy ſzóval: a' Föld-mivelésnek nem kell nagyon meſzterségesnek lenni, de ellenben nemis lehet bizonyos rend, és *regula* nélkül; Igen nagyon hibáznak tehát mind azok, a' kik a' föld mivelés' tudományát meg-tanulhatatlanak lenni kialtyák, mind pedig azok, kik azt igen könnyünek lenni állíttyák.

A' ki tehát a' föld-mivelésre, és mezei gazdaságra ſzánnya magát, ſzükség, hogy e' három tulajdonságokkal bírjon. I. *ſzör.* A' föld mivélés', és a' mezei gazdaság' tudománnyábaban jártos legyen. II. *ſzor.* Értékje elegendö, és III. *ſzor.* Fárodhatatlan kedve legyen a' gazdálkodásra. Annak a' gazdának minden-némü termése leg-jobb fog-lenni, a' ki leg-jobban ért a' gazdasághoz, több értékkel bír annak tökélleteséttísére, és leg-nagyobb ſzorgalommal annak folytatásában. A' tudomány, érték és ſzorgalom nélkül, elégtelen a' gyarapodásra, valamint hasonlóképpen haſzontalan minden ſzorgalom, ha az érték, és tudomány által nem segíttetik, az érték pedig éppen sikeretlen, ha a' tudomány, és ſzorgalom által nem haſználtatik. Egy ſzóval: az a' leg-jobb gazda, a' ki az ö földjét tudja, 's akarja mívelni, és mívelheti-is.

Gya-

Gyakran halljuk, hogy ez, vagy amaz roſzſzúl gazdálkodik, sőtt ízemeinkel-is láttyuk, és még-is bizonyos az, hogy ezek közül egy-sem akar roſz gazdának mondatni; tudni-illik: a' jó akarat meg-vagyon bennek, de a' tudomány, és a' ſzorgalom, a' takarékoſság, és a' józan itélet hibáz nálok; a' jó akarat gyakran rend-kivül való költségeket okoztat velek, a' gondatlanság pedig még többeket.

A' ſzorgalmatos mezei gazda az ő földjeinek rendſzerént való mivelésével igyekezvén vagyonnait ſzaporítani, minden esetben tanátsot kér a' leg-jobb régi gazdáktól, azoknak tanátsait józan elmével meg-fontolja, és a' környül-állásakhoz magát alkalmaztatván, azokat egéſz tehetséggel igyekezik haſználni. A' régi könyveket, mellyek a' mezei gazdaságról irattak, meg-nem kell vetni, mert ámbar régi őseink ſok dolgokban még bal-itélettel bírtak, sokakat ismét nem tudtak, sőtt nem-is tudhattak, mindazonáltal az ő tapaſztalásaik gyakran nagyon meg-világoſíttyák az iparkodó gazdát. Szorgalmatoſsan tehát olvaſsa azokat a' gazda üres óráiban, nem azért ugyan, hogy abból a' gazdaságat meg-tanúllja, mert erre közönségeſsen elégtelenek, hanem azért, mivel azokból sok olly' dolgokat tanúlhat, mellyekről ſoha nem-is gondolkodott vólna azoknak olvasása nélkül. A' régi irások inkább tsak vezérlik a' tudós gazdát, mint ſem taníttyák. A' ſzorgalom, a' fárodhatatlan gyakorlás, és több

eſztendőbéli tapaſztalás leg-jobb mesterei a' mezei gazdaságnak.

Nints egy tudomány-is, mellyet hiba nélkül, és hiba által meg-ne tanúlhaſsunk; 's ugyan azért, ha némellykor meg-tsalattatunk reménységünkben, és a' dolognak más ki-menetele lett, mintsem azt reménylettük, és kí vántuk, el-ne ijedgyünk, igyekezetünk azért megne tsükkedgyen, hanem inkább a' meg-esett hibának okait ſzorgalmatoſsan kereſsük-ki, és azt egéſz tehettséggel orvosolljuk-meg. E' végre pedig a' gazdaságról irtt könyvek leg-jobb út-mutatók lehetnek. Azonban senki-se képzéllje azt magának, hogy egyedül a' könyvek' olvasásából jó gazda fog lenni; ſzükség, hogy önnön maga gazdálkodjon, és elegendő értékje legyen azokat a' javasl ásokat haſználni, mellyeket a' könyvekben olvasott. Egy ſzóval: tudni kell, hogy a' könyvekben fel-jegyzett utasítások nem magányoſsan, hanem egymáſsal öſzve kaptsolva lehetnek haſznoſsak.

A' Tiſztviselőnek minden ſzorgalma, minden tapaſztalása, ereje, 's tudománnya mind öſzveséggel-sem haſználnak annyit, mind a' Föld' tulajdonosnak jelen-létele. A' földes Úrnak távúllétele restséget, és meg-tsillapodást okoz a' foglalatoſságakban, valamint a' Fő hadi vezérnek távol-létele a' táborban. Ugyan azért, a' kí külső jóſzágat, és gazdaságat magának vásárol, az a' városban lévő házát adgya-el, hogy gazdaságá

ga utánn jobban láthaſson, abban gyönyörködheſsen, és a' városi kényes lakásról jobban megfelejtkezheſsen. A' ki az ő lak-helyétől távullévő jószágat veſzen, még éltében az ő Tiſztviselőit jószágának örököseivé teſzi ki-ki tehát lakhelyéhez közel vásárolljon jószágat, hogy azt többſzőr meg-tekintheſse, és még többſzör mondhaſsa, hogy meg-fogja tekínteni. Az ő több ſzöri jelen-létele, vagy el-jövetelének hire, 's reménysége örökös foglalatoſságban, és tehetségben fogják a' tiſzviselőket, és ſzolgákat tartani, ugyan azért valahányſzor alkalmatoſsága vagyon a' Földes Úrnak saját jószágán lakni, azt soha haſználni el-ne múlaſzſza; az ő ott-létele pedig ne tzélozzon tsak nyúgodalomra, múlatságra, avagy éppen henyélésre, hanem inkább joſzága' minden leg-kiſsebb réſzeinek meg-visgálására, hogy a' földjének mínéműségét jól meg-ismérheſse, a' gazdaságba be-tsúſzott hibákat fel-fedesheſse, és azokat még jó-korán meg-orvosolhaſsa. Igaz az a' régi köz mondás, hogy az a' joſzág legroſzſzabb állapotban vagyon, mellynek úra nem tudja, miképpen kelleſsen gazdálkodni, hanem mindenekben kíntelenittetik tiſztviselőitől tanátsat kérni.

Leg-inkább tehát előſzſzőr-is azon kell a' jó gazdának iparkodni, hogy vásárlott, vagy örökségben által-vett jószágát egéſzſzen ismérje, abból a' termékenytelen darab földet többſzöri trágyázás, és ſzorgalmatos miveltetés által vagy

meg-jobbíttsa, vagy pedig másnak el-adja; és ennek árán a' ſzomſzédjától mást vásárolljon. *Columellának* izlése ſzerént, a' ki jóſzágat vásárol, azon igyekezzen, hogy a' veendő jóſzág olly' környékben legyen, a' hol a' levegő egéſzséges, és a' föld termő; egy réſze a' földeknek lapon, más réſze pedig dél, és reggel között menedék halmokon legyen; az elsőt ſzántó földekre, a' másikat pedig erdőre fordíttsa, tavúl ne legyen olly' folyó viztől, mellyen a' kereskedés folytattatik, hogy termendő gabonáját annál könnyebben pénzre fordíthaſsa. A' jóſzág több réſzekre oſztathaſson-fel, ugymint gabonát, és ſzénát termő földekre, legelőkre, pázsintokra, kápoſztás, és gyümöltsös kertekre, ſzőllő, és komlós hegyekre, erdőkre, 's nádasakra. A' lakásra, és Majorságra kéſzíttendő épületek elegendők, és alkalmatos helyeken építteſsenek. A' közel-lévő hegyekről forrásakat leheſsen a' kertekbe, rétekre, halas tavakba, és nádasakba ereſzteni; a' legelők pedig minden némmü marhának külön rendeletetheſsenek. — Azonban meg kell vallani, hogy egy kiſsebb joſzágban majd tsaknem lehetetlen fel-találni mind ezeket a' tulajdonságakat, ugyan azért az a' joſzág leg-haſznoſsabb léſzen, mellyben ezek közül leg-többek fel-fognak találtatni.

A' bölts ember ottan vásárol jóſzágat, a' hol a' föld közönségeſsen termékeny, de ellenben a' tsupa termékenységre nem támoſzkodik;

így

úgy ſzínte okos gazdának a' ditséretét meg-érdemli az, a' ki a' vett, vagy örökségben nyertt földjét olly' termékennyé túdja tenni, a' mint tsak meg-engedi annak terméſzete. A' mi öseink a' leg termékenytelenebb földet-is termékennyé, a' leg-egéſzségtelenebbet egéſzségesé tudták tenni, 's ami több● hátra-maradott jegyzéseikből azt meg-is tanúlhattyuk.

A' jó gazdának nem kell a' régiek' és mostaniak' tapaſztalásainál meg-állopodni, hanem szükség, hogy önnön maga-is új próbákat tegyen, és így naponként tanúlljon. Ámbár pedig gyakrabban meg-tsalatkozzon-is proba-tételeiben, az a' haſzna mindazonáltal léſzen, hogy a' hibákat megfogja ismérni, és ezek által olly' dolgokra vetemedni, mellyek tett költségét, és fárodságát kétſzereſsen-is meg jutalmazzák.

Nintsen' káros abb dolog a' mezei gazdaságnál, mint annak ki-árendáltatása; mennél többſzör, és mennél többeknek adattatik a' jóſzág árendába, annál soványabb leſzſz a' föld, és a' gazdaság annál alább fog ſzálni.

Ha a' Földes Úr meg-látogattya az ő mezei gazdaságát, tehát el-ne mulaſsa azt mindgyárt elsö napon igazán, és vigyázó ſzemekkel megtekínteni. Járja-el ſzorgalmatoſsan a' vetéseket, réteket, az erdöt, halas tavat, s'. a'. t. tekintse meg-a' ſzöllö, és gyümöltsös kerteket, vegye ſzámba a' marhákat, a' munkásokat, és a' gazdaságra-való eſzközöket; a' hibákért intse-meg a'

tiſzviselőt, és azokat tűstént orvosoltaſsa-meg. Szomſzédjaival jo értelemben legyen, sőt illendő barátságban; ez által fok ízetlenségeknek elejét veheti, és nem egy könnyen történik-meg, hogy ſzomſzédjainak vigyázatlansága miátt gazdaságának valamelly részében meg-károsíttaſſon. Ha valamelly majorságbéli tárgy eránt változáſokat akar tenni, mindenkor jobb előre azt a' ſzomſzéd gazdákkal közleni, 's azoknak tanáttsait ki kerni.

Hogy-ha ezt egy két eſztendeig fogja gyakorolni, tselédjei előtt nagyobb tekíntetet ſzerez magának, és öregebb napjaira, mivel a' gazdaſága jó állapotban léſzen, kellemetes nyúgodalmat.

§. 53.

A' Gazdaságnak külömbféle tárgyairól irtt Magyar könyvek.

Az előbbeni §ban bőven meg-mutattatott, hogy a' Mezei gazdának a' föld-mivelés' tudományában ſzükség-képpen jártosnak kell lenni, jártos pedig tsak akkor lehet, hogy ha másoknak javaslásait, mellyek több próba-tételek által haſznoſsaknak lenni ismértetnek, el-fogadgya, és követi. Ezen javaslásokat a' gazdaságról, 's annak ſzámtalan ágairól irtt könyvekben lehet feltalálni, illő tehát, hogy a' gazda laſsan laſsan egy kis gazdaságos Bibliothekát magának ſzerezzen

zen. Az ehez tartozandó Magyar, és Déak könyveknélkül nem ſzükölködik a' Hazánk, és találtatnak ugyan ezen *Jó Gazda Ember*' ki-adójának Po'sonyi, és Pesti könyv-boltyaiban illendő áron úgymint:

Fischer Christoph. Operis oeconomici Partes II, de oeconomia ſuburbana. in 4to 45 xr.

Phyſica exotica, ſeu arcana Naturae et Artis, continens ſelecta, curioſa, jucunda, & omni fere hominum ſtatui utiliſſima. in 12mo 12 xr.

A' Meny-kőnek mivóltáról, és el-távoztatásáról böltselkedés. 8vo 45 xr.

Az Austriai paraſzt, az az: Ifjúságat a' jól rendeltt mezei gazdaságra oktató kézi könvetske, fordíttotta *Szildgyi Sámuel.* 8vo 40 xr.

Az Útak', és az útſzák épittése' módja. Irta Frantzia nyelven *Gautier*, Frantzia orſzági Királyi földmérő, fordította *Kováts Ferentz* Földmérő. 8vo 1 fl.

Calendarium Perpetuum az az: Eſztergomi Érsek Urunk ő Nagysága' Po'sonyi gondviselőjének minden eſztendőre a' majorságról irtt Lajstroma. 15 xr.

Cisio, az az: Aſtronomia tudománynak rövid leirása. 8vo 7 xr.

Csapó Jósef füves és virágos kertje, a' füveknek és virágak' nevének, nemének, ábrázattjának, terméfzetének, és hafznainak értelmes fel-jegyzése. 8vo 1 fl. 15 xr.

Csapó Jósef orvosló könyvetskéje, a' betegeskedő fzegény sorsú enberek' fzámára. 8vo 51 xr.

Dombi Sámuel, Kérdésekben, és feleletekben foglaltatott Bába mesterség. 8vo 20 xr.

Rofenftein, a' gyermekek' nyavalyáinak meg-ismeréséről, és orvoslásáról tanitás, forditotta *Dombi Sámuel*. 8vo 1 fl. 30 xr.

A' jó Gazda Afzfzony, avagy olly' hafznos könyvetske, mellyben az afzfzonyoknak házáikban, és házaik körül némelly hafznos dolgok meg-irattatnak. 8vo 34 xr.

Gyermekek' Fifikája, avagy olly' fzép, és hafznos Tudomány' 'sengéje, mel'yben kevés példák által meg-mutattatik, mint kelefsék fzoktatni a' gyermekeket, és együgyü embereket, az Iftennek sok-féle Teremtéseiről való kegyes, és kedves elmélkedésekre, és az, azokban nyilván-való Ifteni Böltsefséget, hatalmat, jóságot 's a' t. vélek esmértetni, és tsudáltatni. Irta *Szönyi Benjamin*. 8vo Po's. 20 xr.

A' Júh-tartásról, és a' Dohány-termefztésről oktatás. 8vo 24 xr.

Há-

Házi új kertész, az az: tapasztalásokkal erősített oktatás, miképp kellelsen hasznos gyümölts-fákat, és konyhabéli zöldségeket nevelni. 8vo 24 xr.

Mátyus István, M. D. Ó, és Új Diaetetica, az az: Az életnek és egészségnek fenn-tartására, és gyámolgatására Istentől adattatott nevezetesebb Természeti Eszközöknek a' szerént való elé-számlálása, a' mint azokra reá kaptak, és eleitől fogva mind ez ideig magok károkra, vagy hasznokra vélek éltek az emberek, mellyben Hat Darabokra intézve, a' maga előbbi Diaetetikájának első darabját bővebben ki-magyarázta; és sok ide tartozó régi szokásokkal, 's jeles történetekkel meg-világosította, 's egyszer'smind a' Természetnek Szentséges helyeire-is maga Feleinek sok helyeken a' jeget meg-törte: úgy hogy, ennyi részben, e' munka a' Teremtés' Históriája gyanánt-is szolgálhasson. VI. Darab. 8vo Po'sonyban 9 fl,

Molnár János, a' természeti böltseségnek elei Newtón nyomdoka szerént 8vo 51 xr.

A' Selyem júhokról oktatás; irta *Németh Mihály*, Sövény-házi Plébánus 8vo 36 xr.

Pásztor ember, avagy a' Pásztorok' tanításáról két könyv. 8vo 20 xr.

Rátz Sámuel orvosi oktatás a' leg közönségesebb belső nyavalyák' jeleiről, és orvosságairól. 8vo 40 xr.

A' Fáknak, és erdőknek neveléséről oktatás. 8vo 15 xr.

Az Új modi Magyar sélyem-ruha; az az: A' Magyar országi selyem fonalat ereſztő bogarakból következendő haſzon, és gyarapodás. Irta *Sollenghy Károly*. 8vo 10 xr.

Új Szakáts-könyv, mellyben külömbbféle válogatott, és haſznos étkeknek kéſzíttése tanítatik 8vo 24 xr

Paraſzti Majorság, Irta tégenten Déak versekbeu *Vanier* fordította *Szabó David*. 8vo 1 fl. 20 xr.

Tolnay Sándor' a' Bármokat orvosló könyve. *N.B.* a' *Felséges Magyar Királyi Hely-tartói Tanátstól jónak, 's igen haſznosnak itéltetett, és minden T. N. Vár-megyéknek különöſsen ajánlottatott*. 8vo 51 xr.

A' KÖNYVNEK FOGLALATJA.

ELSŐ RÉSZ.

A' Gazdaságnak főbb tárgyairól.

1. A' termő földről, és annak meg-jobbitásáról. 1

2. A' trágyáról, annak kéfzítéséről, és haſználásáról. 4

3. A' ſzántásról, és annak leg-gazdaságosabb módjáról. 9

4. A' vetésről közönségesen, és annak gazdaságos el-intézéséről. 13

5. A' lentsének, borsónak, s. a. t. el-vetéséről. . . . . 21.

6. Az aratásról, és a' le-aratott gabonának el-takarításáról. 23

7. Miképpen kell a' le-aratott gabonával bánni? 27

8. A' gabonának tartásáról, és több eſztendőkig a' zsizsiktől, 's dohoſságtól-való megőrzéséről. 31

9. A' gabona-házakról, *Granáriumokról*: 41

10. A' gabona-ſzáríttó eſzközről *Machinákról*: 48

11. A' legelőkről, azoknak meg-jobbításáról, és ſzaporításáról. 57

12.

12. A' rétekről, azoknak meg-jobbításáról, és gazdaságos ſzaporítása' módjáról. . 61.
13. A' ſzénáról, annak több-féle nemeiről, azokkal-való bánásról, és a' sarjúról. 66
14. A' füvellésről, annak haſználásáról, végtére: a' Konyhára-való, és orvos-füvekről. 69
15. A' lenről, és annak termeſztéséről. 73
16. A' dohányról. 80
17. A' földi almáról, vagy-is az úgy nevezett *Kollómpérról* 83
18. A' kukoritzáról, vagy-is tengeriről. 86
19. A' Pohánkáról. 88
20. A' ſzőllőről, 's annak miveltetéséről. 89
21. A' ſzőllő termeſztésnek akadállyjairól. 101
22. Közönséges jegyzés a' ſzorgalmatos gazdákhoz. 107
23. A' fabéli fogyatkozásnak meg-orvoslásáról. 108
24. Az épületre-való fákról. 109
25. A' halas tavaknak kéſzítéséről. . . 110
26. A' halas tavaknak ki-tiſztíttásáról. . 113

MÁSODIK RÉSZ.

A' Marha-tartásról.

27. A' Marha-nevelésről közönségeſsen, 115
28. A' ſzarvás marhákról. 117

29. A' Marhák' nyavalyáiról, azoknak okairól, és orvoslásáról. 127

30. Minémü marhákat kell tartani, és mire főképpen azoknak vásárlásában vigyázni. 131

31. A' júh-tartásról. 137

32. A' júh-rühről, és himlőről. . . . 151

33. A' sertések' tartásáról. 163

34. A' házi barom-fiakról. 166

35. Miképpen kell a' húst fel-füstölni, és azt a' férgektől meg-őrizni. . . . 174

36. A' Méh-tartásról. 177

37. A' vajnak ki-olvaſztásról. . . . 185

HARMADIK RÉSZ.

A' Ház körül-való dolgokról.

38. A' házi tiſztaságról. 189

39. A' gyümölts-fáknak neveléséről. . . 192

40. A' kerti veteményeket púſztíttó zöld tetüknek, geleſztáknak, hérnyóknak, tsigáknak, hangyáknak, vakandokoknak, 's mezei egereknek ki-írtásáról. 200

41. Miképpen kelleſsen a' gyümölts-fákat télen a' nyúlaktól, nyáron pedig a' verebektől, 's más egyéb apró madaraktól meg őrizni. 204

42. Miképpen kell a' nyári meleg napokban hideg italt készíteni. 205

43. A' házi prütsköket, egereket, és patkányokat miképpen kell ki-írtani a' házból. 205

44. A' vad gesztenyének haſznáról. . . 206

45. Némelly orvos-füvekről, és gyökerekről. 207

46. A' *Hektika*, vagy száraz nyavalya ellen különös óltsó orvoſság. . . . 208

47. A' vérhas ellen haſznos orvoſság. . 210

48. A' *Kólika*, és *Podagra* ellen. . . . 210

49. A' Geleſzták ellen-való különös orvoság. 210

50. Az Antal' tűzének meg orvoslásáról. . 212.

51. Az Anya-jegynek, és szeplőnek ki-írtásáról. 212

52. A' haza-fiakhoz. 213

53. A' gazdaságnak főbb tárgyairól irtt Magyar könyvek. 226

2169-1924
SZÉCHÉNYI EGYETEMI KÖNYVTÁR
2169/19 nyilvántartás

A Vita Hólyagról

A leg könnyebb Trágyázásnak
Módja

Forrald-fel a Vizet, tégy bele
Túh ganéjt, hadd forrom egy üt-
ig egy darabig, azután kűrd. meg,
és akkor tégy-bele Salétromot,
és közönséges Sót szabad ezekkel
Jed. szerint. Ebben a lévben asp:
tasd-meg akarmi-féle vetni
való Magot, három-négy hét
míg jól nem lakik, tsinyékon
mindenkor meg-szaraztsad.
Ezt a meg-ganajozott Magot vesd-
el akar-melly Szántani való Földbe, de
olly annyi igen ritkán hogy a hová
vend szerint tíz Mértzet kellene vetni közönséges Magot, ólyly ezt tsak egy Mértzet, azaz tíz helly-et egy Kenet, és még is a leg gazdagabb Ter-
mést fogod nyerni. Ali ezt tsak
tálta, és próbálta Kenderen, olly
nagy lett mint tíz esztendős ülő
tetett Erdő. A szerentse próbálva jó.

Öreg Vécsey József Könyve

756709

756709

Öreg Vécsey József

756709